

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

133

XVI . ASIR BURSA MEDRESELERİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Hazırlayan:

Mefail HIZLI

Danışman:

Yard.Doç.Dr. Osman ÇETİN

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

Bursa - 1986

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	II
ÖNSÖZ.....	VI
KISALTMALAR.....	VIII

GİRİŞ

(1-22)

A. OSMANLILARDAN ÖNCE MEDRESELER.....	1
1-İslâm'da İlk Eğitim-Öğretim Müesseseleri.....	1
2-Medreselerin Kuruluşu.....	2
3-Selçuklulardan Sonra Medreseler.....	6
4-İslâm Dünyasında İhtisas Medreseleri.....	7
a.Dâru' l-Kurrâlar.....	7
b.Dâru' l-Hadisler.....	8
c.Dâru' t-Tıblar.....	9
B. İLK DÖNEM OSMANLI MEDRESELERİ.....	9
1-İlk Medrese.....	10
2-Bursa'da İlk Medreseler.....	13
3-Bursa'da İlk Müderrisler.....	14
C. FATİH DEVRİ OSMANLI MEDRESELERİ.....	18
1-Sahn-ı Seman ve Tetimme Medreseleri.....	18
2-Medreselerin Dereceleri.....	19
3-Medrese Talebeleri ve Tahsil Şekli.....	20
4-Medreselerin Tahsil Müddetleri.....	21

III

BİRİNCİ BÖLÜM XVI. ASIRDA OSMANLI MEDRESELERİ (23-29)

A. XVI. ASIR BAŞLARINDA OSMANLI MEDRESELERİ.....	24
1-II. Bayezid Dönemi.....	24
2-Yavuz Sultan Selim Dönemi.....	25
B. KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN DÖNEMİ OSMANLI MEDRESELERİ..	26
1-Süleymâniye Medreseleri.....	26
2-Medreselerin Dereceleri.....	27
3-Müdürrislerin Durumu.....	27
4-Tahsil Müddeti.....	29

İKİNCİ BÖLÜM XVI. ASIRDAN ÖNCE YAPILMIŞ BURSA MEDRESELERİ (30-76)

A. ORHAN GAZİ DEVRİ.....	31
1-Manastır Medresesi.....	31
2-Aşağı Şehirde Orhan Gazi Medresesi.....	34
3-Lala Şahin Paşa Medresesi.....	34
B. I. MURAD DEVRİ.....	36
1-Hüdâvendigâr Medresesi.....	36
2-Esediye Medresesi.....	39
C. YILDIRIM BAYEZİD DEVRİ.....	40
1-Ali Paşa Medresesi.....	41
2-Ebu İshak Medresesi.....	42
3-Gülçiçek Hatun Medresesi.....	42
4-Kara Eyne Bey Medresesi.....	43
5-Subaşı Eyne Bey Medresesi.....	43
6-Ferhâdiye Medresesi.....	44
7-Molla Fenârî Medresesi.....	45
8-Vâlziyye Medresesi.....	47
9-Yıldırım Medresesi.....	48
D. ÇELEBİ SULTAN MEHMED DEVRİ.....	50
1-Sultâniye Medresesi.....	50
2-Bayezid Paşa Medresesi.....	53

E. II. MURAD DEVRİ.....	54
1-Fazlullah Paşa Medresesi.....	54
2-Hacı İvaz Paşa Medresesi.....	55
3-İsa Bey Medresesi.....	57
4-Kara Hasan Paşa Medresesi.....	58
5-Murâdiye Medresesi.....	59
F. FATİH SULTAN MEHMED DEVRİ.....	62
1-Velîyüddinoğlu Ahmed Paşa Medresesi.....	62
2-Karışdırın Süleyman Bey Medresesi.....	64
3-Kaygan Medresesi.....	65
4-Molla Hüsrev Medresesi.....	65
5-Molla Yegan Medresesi.....	68
6-Sarrâfiye Medresesi.....	69
7-Müftî Ahmed Paşa Medresesi.....	70
8-Bıyık Mahmud Medresesi.....	71
9-Çendik Medresesi.....	71
10-Hamza Bey Medresesi.....	73
11-Fenârî Ahmed Paşa Medresesi.....	75
12-Umur Bey Medresesi.....	75
13-Oruç Bey Medresesi.....	76
14-Lütfullah Çelebi Dâru'l-Hadis'i.....	76

Ü Ç Ü N C Ü B Ö L Ü M

XVI. ASIRDA YAPILAN BURSA MEDRESELERİ

(77-86)

A. II. BAYEZİD DEVRİ.....	78
1-Kasım Paşa Medresesi.....	78
2-Hundi Hatun Medresesi.....	80
3-Bağcı İbrahim Medresesi.....	81
4-Nimetullah Medresesi.....	81
B. YAVUZ SULTAN SELİM DEVRİ.....	82
1-Lâmiî Çelebi Medresesi.....	82
C. KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN DEVRİ.....	83
1-Kadri Efendi Medresesi.....	83
2-Hançeriye Medresesi.....	84
3-Molla Çelebi Medresesi.....	86
4-Köse Ali Paşa Medresesi.....	86

D Ü R D Ü N C Ü B Ö L Ü M

XVI. ASIR BURSA MEDRESELERİNDE ÖĞRENCİ OLAYLARI

(87-103)

I- MEDRESELERİN BOZULMASI.....	88
A. MEDRESELERİN BOZULMA SEBEPLERİ.....	89
1-Genel Sebepler.....	89
a.Nüfus Artışı.....	89
b.Askerî Sistemde Değişiklik.....	91
c.Devlet Müesseselerinde Bozukluklar.....	92
ç.Malî Buhran.....	93
d.Celâli Fetreti.....	94
e.Ulemâzâdegân Sınıfının Doğuşu.....	94
2-Medreselerin kendi bünyesinden kaynaklanan sebepler.....	95
a.Öğretim Alanında Bozukluk.....	95
b.Müderrislerin atanma ve ders verme yöntemi- nin bozulması.....	96
c.Medrese talebelerinde disiplinin bozulması.....	97
ç.Müderrislerin ilmi yetersizlikleri.....	97
B. MEDRESELERİN ISLAHI İÇİN ALINAN TEDBİRLER.....	98
II- XVI. ASIR BURSA MEDRESELERİNDE ÖĞRENCİ OLAYLARI.....	100
SONUÇ.....	104
BİBLİYOGRAFYA.....	106
INDEX.....	114

ÖNSÖZ

Bursa, daha önceki dönemlerde olduğu gibi, Osmanlı devrinde de önemli yeri olan bir şehirdir. 600 yıllık bir devletin altyapısının kurulduğu bir merkez olan Bursa, ayrıca 800/1400 yıllarına kadar başkentlik vazifesini de üstlenmiştir. Bu nedenle, Bursa'nın tarih içindeki yeri ve sosyo-kültürel müesseseleri üzerinde titiz çalışmalar yapılmalıdır.

Osmanlı toplumunu, sosyal ve kültürel açıdan etkileyen pek çok müessese arasında medreselerin önemi büyüktür. Medreselerin ortaya çıkmasında Büyük Selçuklular'ın değerli gayretleri olmakla birlikte, Osmanlılar'ın bu müesseseye kazandırdığı yenilikler ve ulaştırdığı seviye de göz önünde tutulmalıdır. Gerçekten de Bursa'nın fethedilip başkent yapıldığı 726/1326 yılından sonra, her bir padişah döneminde medreselerin inşasına büyük bir hızla devam edilmiştir. Medreselerin sayısı, Yıldırım Bayezid devrinin sonunda on dört iken, Fatih Sultan Mehmed devrinin sonunda bu sayı otuz beşe, Kanunî Sultan Süleyman devrinde ise -tespit edilenlere göre- kırk dörde ulaşmıştır. Araştırmamızın alanına girmeyen dönemler de dikkate alındığında, medreselerin sayısı altmışa yaklaşmaktadır. Böyle bir ilmi müessese ağına sahip olan Bursa, sadece medreseleri itibariyle değil, her yönüyle ele alınabilecek derecede zengin özellikler taşımaktadır.

Bu araştırmada Bursa'nın XVI. asır medreseleri konu olarak seçilmiştir. Bursa medreselerini konu olarak alan birkaç çalışma yapılmışsa da, sözünü ettiğimiz asrın sonuna kadar Bursa medreselerini müstakil olarak ele alan bir çalışmaya rastlanmamaktadır.

Araştırmaya bağlamadan önce, eskiden yapılan çalışmalar gözden geirilmif ve asıl kaynaklara inilmeğe gayret edilmiştir. Araştırmamızda, İstanbul ve Bursa kütüphanelerindeki yazma ve basma eserlerin yanı sıra Bursa Müze'sindeki ger' iyye sicillerinden de yararlanılmıştır.

Tezimize, medreselerin tarihif gelişimini ele aldığımız ve Fatih dönemindeki medrese teşkilatına /getirdiğimiz giriş ^{kadar} bölümü ile başladık. Böylece, XVI. asırdaki medreselerin hangi merhalelerden geçerek ortaya çıktığını göstermeğe çalıştık.

Birinci bölümde, XVI. asır Osmanlı medrese teşkilatı hakkında genel bilgi verilmiştir. İkinci bölümde, XVI. asırdan önce yapılmış olmasına rağmen XVI. asırda da eğitim-öğretimin srdrldği Bursa medreseleri incelenmiştir.

n bölümde ise, XVI. asırda inşa edilen Bursa medreselerine yer verilmiştir. Drdn ve son bölümde, ülke genelinde medreselerin bozulmasına ve Bursa medreselerinde öğrencilerin çıkardıkları olaylara ayrılmıştır. Bu bölümde medreselerin bozulma sebepleri ve devletin bu bozulma karşısında aldığı tedbirler ele alınmıştır.

Medreseler konusu işlenirken müderrislerin terceme-i hallerine yer verilmemiş olup, sadece isimleri yazılmakla yetinilmiştir. Bazı meşhur medreselerde görev yapan müderrislerin tamamının yazılmasının gereksiz olduğu düşüncesiyle, önemlilerinden birkaçı zikredilmiştir.

Tezimizin konusunu seçerken ve tez çalışması sırasında yaptıkları büyük yardımlarından dolayı danışman hocam Yard. Doç.Dr. Osman ÇETİN'e, ayrıca bilgileri ve tavsiyelerinden faydalandığım Prof. Dr. Bekir KüTüKOğLU'na ve Doç.Dr. Mehmet İBşİRLİ'ye teşekkürlerimi arzetmeyi bir vazife bilirim.

K I S A L T M A L A R

age	:adı geçen eser
Ank.	:Ankara
ay	:aynı yer
a.s.	:aleyhi's-selâm
b.	:bin
bk.	:bakınız
bs.	:baskı
bsm.evi	:basım evi
c.	:cilt
Edb.	:Edebiyat
Fak.	:Fakültesi
Haz.	:Hazırlayan
hk.	:hakkında
Hz.	:Hazreti
İst.	:İstanbul
Ktp.	:Kütüphanesi
mad.	:maddesi
Mat.	:Matbaası
Mec.	:Mecmuası
nşr.	:neşreden, neşri
nr.	:numara
ö.	:ölümü
r.a.	:radıyallahü anh
s.	:sayfa
S.	:sayı
Sad.	:Sadeleştiren
trc.	:tercüme eden
TY.	:Türkçe Yazmalar
Ün.	:Üniversitesi
vb.	:ve benzeri
vd.	:ve devamı
vs.	:vesâire
yk.	:yaprak (varak)

BİBLİYOGRAFYA KISALTMALARI

Âif	:Künhü'l-Ahbâr
Atâf	:Zeyl-i Şakâik
Âşıkpaşazâde	:Tevârih-i Al-i Osman
İkdu'l-Manzum	:el-İkdu'l-Manzum fî Zikri Efâdili'r-Rûm
İ.A.	:İslâm Ansiklopedisi
Mecdî	:Terceme-i Şakâik
O.M.	:Osmanlı Müellifleri
S.Ö.	:Sicill-i Osmânî
Şakâik	:eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye
Tâcü't-Tevârih	:Hoca Mehmed Sa'deddin Efendi'nin eseri
T.A.	:Türk Ansiklopedisi

G İ R İ Ő

A. OSMANLILARDAN ÖNCE MEDRESELER

1- İslâm'da İlk Eğitim-Öğretim Müesseseleri

Hz.Peygamber (a.s.) Mekke'de güçlkle yürütebildiği İslâmî davete ek olarak Kur'ân öğretimiyle de uğraşıyordu. Bu tarzda başlayan eğitim-öğretim faaliyetleri semeresini vermiş ve hicretten iki yıl önce Medine'ye, bir Kur'ân öğreticisi gönderilmişti.Hz.Peygamber (a.s.) milâdî 622'de Medine'ye hicret ettiğinde, burada ilk iş olarak bir mescit tesis etmiş ve bunun bir bölümünü de "Suffa" veya "Zulle"¹ denen eğitim-öğretim merkezi haline getirmişti.

Rasulullah (a.s.) zaman zaman mescitte oturur ve çevresinde toplanan ashabına dinî ve dünyevî konularda bilgi verirdi.² Mescitlerde halkaların oluşmasıyla devam eden çalışmalar,İslâm'ın dört halifesi döneminde de geçerliliğini sürdürdü.Halkaların sayısı gün geçtikçe artmış, zamanla halka içinde halkalar meydana gelmişti.³

Emevîler döneminde de aynı sistemin devam ettiği bildirilmektedir.Ahmed Emin, bu konuda "Emevîlerin medrese te-

-
- 1.Hamidullah,Muhammed,İslâm Peygamberi (trc.Salih Tuğ) İst.,1980,II,828 vd.
 2. Bk.Buhârî, el-Câmiu' s-Sahih,Kitâbü'l-İlm:8,30,35,42
 3. Dağ,M.-Öymen,H.R.,İslâm Eğitim Tarihi,Ank.,1974,s.118

sis ettiklerini bilmiyoruz.O vakitler ilim evlerde ve mes-
citlerde öğretilirdi."4 diyor.

Özellikle hicrî birinci asrı takip eden dönemlerde pek çok İslâm âlimi,ülkenin her tarafına yayılmış ve her türlü ilmi öğretmek üzere mescitleri mektep edinmişlerdi.5 Mescit-
lerde dinî tedrisâtın yanı sıra lisan,edebiyat,şiir,tarih,
tıp,astronomi ve kozmoğrafya gibi ilim dalları da öğretil-
mekteydi.6

Abbasîler'in ilk dönemlerinde,mescitlerde gerçekleştirilen eğitim-öğretim faaliyetlerine ek olarak,Halife Me'mun devrinde (198-218/813-833),217/832 yılında Bağdat'ta "Beytû'l-Hikme" kurulmuştu.Philip K. Hitti,bu kurum hakkında şöyle der:"Yüksek öğretim alanında İslâm'da ilk şöhretli mü-
essese,Halife el-Me'mun tarafından başşehirde kurulmuştur. Bir tercüme merkezi olarak faaliyette bulunmasının yanında bu müessese,bir akademi,halka açık bir kütüphane olarak va-
zife görmüş ve buna bağlı çalışan bir de rasathane kurulmuş-
tur."7 Beytû'l-Hikme'yi ilk medrese olarak kabul edenler de vardır.8

Yine aynı dönemde Bağdat'ta açılan ve Beytû'l-Hikme gibi birer öğretim merkezi olan "Beytû'l-İlim" ve "Dârü'l-İlim" müesseseleri,medreselerin doğuşuna zemin hazırlamış-
tır.9

2- Medreselerin Kuruluşu

"Medrese" kelimesi,Arapça "derase" kökünden gelmekte olup "ders okunacak yer ve talebenin içinde oturup ders o-

4.Ahmed Emin,Fecru'l-İslâm (trc.A.Serdaroğlu),Ank.,
1976,s.253

5.Ahmed Emin,age.,ay.

6.Çelebi,Ahmed,İslâm'da Eğitim Öğretim Tarihi (trc.Ali Yardım),İst.,1983,s.106-107

7.Hitti,Philip K.,İslâm Tarihi (trc.Salih Tuğ),İst.,
1980,II,630;Ayrıca bk. Adıvar,A.Adnan,Bilim ve Din,
İst.,1980,s.76;Atay,Hüseyin,Osmanlılarda Yüksek Din
Eğitimi,İst.,1983,s.30

8.Atay,Hüseyin,Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi,s.30

9.Baltacı,Cahid,XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri,
İst.,1976,s.5

kuduğu bina" anlamına gelir.Çoğulu "medâris" tir.¹⁰

Abbasîler'in ilk devirlerinde eğitim-öğretim müesseseleri için "medrese" kelimesi kullanılmamıştır.Bu kelime ilk olarak III/IX. asırda kullanılmaya başlanmışsa da¹¹, medreselerin resmî bir teşekkül olarak devlet eliyle kurulması IV/X. asırda Karahanlılar zamanında gerçekleşmiştir.Arslan Gazi Taftağ Han (ö.426/1035), Merv'de bir medrese yaptırmıştır.Sâmanoğulları ve daha önceki dönemlerde, medreselerin devlet eliyle kurulduğuna dair bir delil bulunmamaktadır.¹²

Bununla birlikte İslâm tarihçilerinin, medresenin ilk kurucusu olarak Nizâmü'l-Mülk (ö.485/1092) üzerinde ittifak ettikleri ileri sürülmektedir.¹³ Fakat daha önce Gazneliler tarafından Nişabur'da birkaç medresenin kurulduğu bilindiğine göre¹⁴, ilk medresenin Nizâmü'l-Mülk tarafından kurulduğu hususundaki bilgi ve kayıtlar ihtiyatla karşılanmalıdır.Hatta İslâm tarihinde bilinen ilk medresenin 349/960 yılında, Ebu'l-Velid Hassan b. Muhammed el-Emevî tarafından Nişabur'da yapıldığı da belirtilmektedir.¹⁵ Bütün bunlar göz önünde tutulunca, medresenin kuruluş tarihi hakkında kesin bir hükme varmak güçleşmektedir.

Medreselerin kiminle başlatılacağı konusunda Ahmed Çelebi şu sonuca varır: "En ince teferruatına kadar teknik mada medreseleri ilk kuran Nizâmü'l-Mülk'dür.Ondan önce ortaya çıkanlara 'medrese' tâbirinin kullanılmasına gelince:

10.Bk. Pakalın,M.Zeki,Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,II,436;Şemseddin Sâmi,Kâmûs-i Türkî,I-IV,1313-14.

11.Dağ-Öymen,age,s.119.

12.Sayıllı,Aydın,Higher Education in Medieval Islam (Ank.Ün.Yıllığı,1947-48),II,396.

13.Zeydan,Corci,Medeniyet-i İslâmiyye Tarihi (trc.Zeki Megamiz),İst.,1329/1911,III,396.

14.Geniş bilgi için bk. Cezar, Mustafa, Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık,İst.,1977,s.299;Baltaçlı,age,s.6;Parmaksızoğlu,İsmet,Medrese mad.,T.A.,XXIII,370.

15.Atay,age,s.31.

Bunlar uzun ömürlü olmayan ve İslâmî hayatta kuvvetli bir iz bırakmayan mahdût ve sathî gayret mahsûlü müesseselerdir."¹⁶

Gerçekten de Nizâmü'l-Mülk'ün kurmuş olduğu medrese, herkesin öğrenimini parasız yaptığı, muhtaç talebelere düzenli burs bağlandığı¹⁷, içinde okuyanların yatma, oturma vs. gibi sosyal ihtiyaçlarına cevap verdiği, İslâm'ın ilk gerçek üniversitesiydi.¹⁸

Kurucusuna izâfeten "Nizâmiye Medresesi" adı verilen, Dicle kenarında 60.000 dinar harcanarak 457/1065'te inşâsına başlanan¹⁹ ve 459/1067'de bitirilen bu medresenin ilk müderrisi Ebu İshak Şirâzî (ö.476/1083) olmuştur.²⁰

Nizâmü'l-Mülk zamanında Bağdat'tan sonra İsfahan, Rey, Nişabur, Merv, Belh, Herat, Basra, Amul gibi büyük merkezlerde kurulan ilk medreseler de "Nizâmiye" adını almış²¹, yine onun vezirliği zamanında Musul, Hargird, Tûs²², Taberistan ve Cezi-ret İbn Ömer (Cizre)²³ de medreseler yapıldı.

Nizâmü'l-Mülk'den sonra medreseler ile en çok ilgilenen Şam Atabeyi Nureddin Zengî (ö.577/1181) dir. Zengî, Şam, Halep, Hama, Humus gibi şehirlerde medreseler inşâ etti.²⁴ On-dan sonra, Kudüs ve Mısır'da ilk medreseleri yaptıran Salâhu'd-Din Eyyübî (ö.589/1193) gelir. Onun Mısır'da kurduğu medreselerin en önemlisi "es-Salâhiyye" dir.²⁵ Aslen Kürt olan Eyyübî, Kahire, İskenderiye, Kudüs vs. yerlerde medreseler tesis etmişti.²⁶

16. Çelebi, age, s. 367.

17. Çelebi, age, s. 301.

18. Hitti, age, II, 630; Mustafa Cezar, ilk Selçuklu medresesinin Tuğrul Bey'in hükümdarlığı zamanında (432-456/1040-1063), Nişabur'da kurulduğunu söyler. Bk. Cezar, age, s. 300.

19. Köprülü, Fuad, Türk Edebiyatı Tarihi, İst., 1980, s. 183

20. Çelebi, age, s. 114.

21. Turan, Osman, Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti, İst., 1969, s. 257; Akyüz, Yahya, Türk Eğitim Tarihi, Ank., 1982, s. 301.

22. Cezar, age, s. 302.

23. Atay, age, s. 32 (Atay, son iki medresenin Nizâmü'l-Mülk tarafından yaptırıldığını belirtir).

24. Zeydan, age, III, 402; Yurdaydın, Hüseyin G., İslâm Tarihi Dersleri, Ank., 1971, s. 74.

25. Hitti, age, IV, 1065; Parmaksızoğlu, T.A., XXIII, 370.

26. Zeydan, age, III, 402.

Nizâmü'l-Mülk ile resmî olarak başlayan medrese inşâ etmenin tek ve en önemli sebebi, o sıralarda oldukça kuvvetlenen Batınî propagandasına ve Mısır Fâtımîleri'nin bozgunculuklarına karşı koymaktı. Bu şekilde korunan ehli sünnet âlimleri ve sûfîleri²⁷, İslâm'ın ve Selçuklu devletinin bünyesini güçlendirmekteydi.

Medreselerin kurulmasına tesir eden diğer bir faktör, mescitlerin eğitim-öğretim faaliyetleri için yeterli olmamasıydı. Çünkü, öğrencilerin sayısının gittikçe çoğalması²⁸, ders programlarının genişlemesi, artan İslâmî ilimlerin belli bir düzen içinde verilmesi²⁹, eğitim-öğretimin mescitlerden medreseye geçişini zorunlu kılmaktaydı. Özellikle kelâm vb. ilim dallarının tedrisi, muhavere, münakaşa ve karşılıklı atışma esasına dayandığından, bu tür öğretim tarzı, mescitlerde olması gereken sessizliği ve tazim prensiplerini altüst etmekteydi.³⁰ Bu yüzden eğitim-öğretim, mescit ve camilerden bu iş için ayrılmış özel yerlere nakledilmiştir. Buna rağmen camiler, birer eğitim-öğretim merkezi olmakta devam etmiştir. Günümüzde adı sık sık duyulan el-Ezher, bir cami okulu olarak göreve başlamış, sonraları bir üniversite olarak ün kazanmıştır.³¹

Medreselerin tesisinden önce öğretim halkaları, mescitlerin yanı sıra ulemâ evleri, kitapçı dükkanları vb.³² yerlerde de kurulurdu. Yine medrese gibi öğretim yapılan kurumlar arasında hankah, tekke³³ ve hastahaneler³⁴ de sayılabilir.

Yapı itibari ile medreseler, ilim tahsil edenlerin ikâmet etmelerine mahsus odaları ihtiva eden binalar olup ge-

27. Köprülü, age, s.183; Turan, age, s.258.

28. Yurdaydın, age, s.72.

29. Tekindağ, M. Şehabettin, Medrese Dönemi, Cumhuriyetin 50. Yılında İst. Ün., İst., 1973, s.4.

30. Çelebi, age, s.109.

31. Dağ-Öymen, age, s.118.

32. Çelebi, age, s.31.

33. Bk. Ergin, Osman, Türkiye Maarif Tarihi, İst., 1977, I, 229; Pederson, İ.A., VIII, 58 vd.

34. Hastahanenin medrese ile yakın olarak zikredilmesinin sebebi, muhtemelen, medreseye bağlı bir tıp mektebinin bulunmasından idi. Bk. Pederson, İ.A., VIII, 60.

nellikle hanlar gibi, ortada bir avluyu ve etrafında odaları içine alır. Daima camilerin civarında bulunur. Talebe burada oturur, yatar ve derslerini camide dinler. Medreselerin avluları ortasında bazan bir şadırvan, odaların önünde de çoğu zaman bir revak vardır. Bazı camilere bitişik olan medreseler de görülür. Bunlar genellikle bir katlıdır. Odaların içine bir kapı aralığı ile girilir ve her birinde bir ocak bulunur.³⁵

3- Selçuklulardan Sonra Medreseler

Büyük Selçuklular'ın ünlü veziri Nizâmü'l-Mülk tarafından başlatılan medrese inşâ etme geleneği, İslâm dünyasında hızla yayıldı. Yapılan medreseler, örneğini Nizâmiye'den almaktaydı.

Büyük Selçuklular'dan sonra Zengîler ve Eyyübîler devrinde, Suriye ve Irak'ta; Anadolu Selçukluları tarafından Anadolu'da; diğer Türk ve İslâm devletlerince de İslâm âleminin değişik merkezlerinde medrese inşâ edildi.³⁶

Anadolu Selçukluları tarafından, çocuklara okuma-yazma öğretmek amacıyla her mescit yanında tesis edilen ilkokullardan başka, her tarafta medreseler yapılmıştı. Bilhassa Moğol istilası üzerine şark sahalarından birçok âlim, şair, mutasavvıfın Anadolu'ya gelip yerleşmesi, buradaki fikrî faaliyetleri çoğaltmış ve dolayısıyla Selçuklu medreselerine haklı bir şöhret kazandırmıştı.³⁷

II. Kılıç Arslan (551-588/1156-1192) dan itibaren bütün Anadolu Selçuklu hükümdar ve ileri gelenleri tarafından medreseler yaptırılmıştır. Bunların en eskisi, II. Kılıç Arslan devrinde "İpekçi" diye meşhur olan "Şemseddin Ebu Saîd Altun Aba Medresesi" dir.³⁸ Anadolu Selçukluları'nın inşâ

35. Atuf, Nafi, Türkiye Maarif Tarihi, İst., 1930, s. 18.

36. Cezar, age, s. 302.

37. Köprülü, Fuat, Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu, Ank., 1972, s. 119-120.

38. Turan, Osman, Şemseddin Altun-Aba Vakfiyesi ve hayatı, Belleten, XLII, 204.

ettikleri başlıca medreseler şunlardır:Konya'da Sultaniye Medresesi,Sırçalı Medrese (640-41/1242-43),İnce Minareli Medrese (650-51/1252-53),Karatay Medresesi (649/651),Atabekiyeye Medresesi (649/1251'den sonra);Kayseri'de Hunat (Hond) Hatun Medresesi (635-36/1237-38),Sâhibiyye Medresesi (665-66/1267-68);Sivas'ta Gök Medrese (670/1271),Burûciyye Medresesi (670-71/1271-72),Çifte Minare Medrese (674/1275);Ankara'da I. İzzeddin Keykavus Medresesi (608-617/1211-1220);Antalya'da Ertokuş Medresesi vb.³⁹

Öte yandan Anadolu Selçukluları,tıbbı da önem vermişler ve hemen her şehirde Dâru'ş-şifa,Dâru'l-âfiye,Dâru's-sihha⁴⁰ ve Dâru'r-râha⁴¹ gibi isimler verilen hastahaneler bina etmişlerdir.

Selçuklular'dan sonra Anadolu'nun değişik bölgelerinde kurulan Beylikler döneminde dârek çok medrese yapılmıştır. Bu noktaya kadar gelişerek gelen medrese anlayışı,Osmanlılara kaynaklık teşkil etmiştir.

4- İslâm Dünyasında İhtisas Medreseleri

İslâm dünyasında genel manadaki medreselerin dışında, belirli konu,gaye ve hizmet için kurulmuş medreseler de görülmektedir.Bu tür medreseler genelde üç grupta toplanabilir.

a.Dâru'l-Kurrâlar:

Kur'ân-ı Kerim'in yedi harf üzerine indirilmesi⁴², onun yedi lehçe ile okunmasına ve buna bağlı olarak kıraat ilminin doğmasına neden olmuştur.Hz. Peygamber (a.s.) de Kur'ân'ı yedi kıraat üzere okumuş ve etrafındakilere öğretmiştir.

Hicrî ikinci asrın başlarında,ashabtan nakledilen bu

39.Cahen,Claude,Pre-Ottoman Turkey,London,1968,s.263; Yurdaydın,age,s.81;Baltacı,age,s.10.

40.Yurdaydın,age,s.81.

41.Ünver,Süheyl,Selçuk Tababeti,Ank.,1940,s.63.

42.Bu konuyla ilgili olarak,Hz. Peygamber (a.s.) bir hadis-i şerifinde Hz. Ömer (r.a.)'e cevaben şöyle buyurur: "Bu Kur'ân yedi harf (yedi lügat ve yedi lehçe) üzerine gönderildi.Bunlardan hangisi kolayınıza gelirse onu okuyunuz." Bk. Tecrîd-i Sarih Tercemesi,5.bs.,XI,230.

yedi kıraatı temsil eden "kurrâ"lar etrafında toplananlar, cami vb. yerlerde oluşturdukları halkalar ile kıraat ilmini tahsile başladılar.Bu çalışmalar birçok eserin yazılmasına zemin hazırlamıştır.Bu eserler "Kurrâ halkaları", "Dâru'l-Kur'ân"lar, "Dâru'l-huffaz" ve "Dâru'l-kurrâ"ların ders programlarını meydana getirdi.Bu yerlerde, Kur'ân'ın kelime ve ibarelerinin telaffuzu ve okunuştaki ihtilafları, nakledenlere isnad ederek bildiren "ilm-i Kıraat" tahsil edilmiştir.

Anadolu Selçukluları'ndan önce Şam'da, "Dâru'l-Kur'ân" adıyla İbnü'l-Müncâ ve Şeyh İbn Ömer medreseleri vardı.Anadolu Selçukluları ve Karamanoğulları'nda bu kurumlar "Dâru'l-huffaz" adını aldı.Anadolu Selçukluları devrinde Konya'da Sahib Atâ, Ferhûniye(700/1300), Sâdeddîn Ömer, Nâsuh Bey (715/1315);Karamanoğulları devrinde ise Hacı Yahya Bey, Hoca Salman, Has Yusuf Ağa, Kadı İmâdüddîn ve Hacı Şemseddîn Dâru'l-huffazları tesis edilmiştir.⁴³

b.Dâru'l-Hadisler:

Sadece hadis öğretmek için kurulmuş müesseselerin ortaya çıkması ve "Dâru'l-Hadis" ismiyle anılmaları VI/XII. asırda başlamıştır.Bu devirden önce, hadis öğretimi "talebu'l-ilm" denilen seyahatlar yoluyla yapılmaktaydı.Hadis, ilk devirlerden beri, üzerinde titizlikle durulan bir ilim dalı idi.⁴⁴ Önceleri tahsili camilerde yapılan hadis ilminin öğretimi için kurulan medreselerin ilki Halep Atabeylerinden Nureddin Zengî (ö.577/1181) tarafından Şam'da inşa ettirilmiştir.Medrese, kurucusuna izâfeten "en-Nûriye" adını aldı.⁴⁵ Eyyübî sultanlarından Kâmil Nâsıruddin Muhammed'in Kahire'de 622/1225 'te kurmuş olduğu Dâru'l-Hadis de, İslâm âlemindeki ilk hadis enstitülerinden sayılır.⁴⁶

43.Baltacı, age, s.14-15; Ergin, age, I, 169.

44.Bilge, Mustafa, İlk Osmanlı Medreseleri, İst., 1984, s. 12; Ergin, age, I, 140-42.

45.Okiç, M.Tayyib, Bazı Hadis Meseleleri Üzerine Tetkikler, İst., 1959, s.105.

46.Okiç, age, s.105.

Anadolu'da ilk defa Konya'da, Anadolu Selçukluları'nın meşhur veziri Sahib Atâ tarafından "İnce Minare Daru'l-Hadisî" adıyla yaptırılmıştır. Bu müesseseye VII/XIII. asrın ikinci yarısında kurulmuştur.⁴⁷

Osmanlılar'da ilk Dâru'l-Hadisî, I. Murad zamanında İznik'te Çandarlı Hayreddin Paşa tarafından tesis ettirilmiştir.⁴⁸

c. Dâru' t-Tıblar:

Tıp tedrisiyle tedavinin birlikte yürütüldüğü bu müesseselere zaman içinde "Dâru' t-Tıb", "Dâru' ş-Şifâ", "Dâru'l-Merzâ", "Dâru'l-Âfiye", "Mâristan" ve "Bimâristan" isimleri verilmiştir. Bu tür müesseselerin teşkilatlı olarak ilk tesisi Emevî halifesi I. Velid (86-96/705-715) tarafından 88/707'de Şam'da gerçekleştirilmiştir.⁴⁹

İslâm âleminin her tarafına yayılan bu müesseseyi Osmanlılar'da ilk yaptıran Yıldırım Bayezid (791-805/1389-1402) dir. Bursa'da Yıldırım Camii'nin kuzeybatısında yer alan Dâru' ş-Şifâ'nın inşâsı 791/1389'da tamamlanmıştır.

B. İLK DÖNEM OSMANLI MEDRESELERİ

Selçuklu Devleti'nden devraldığı, askerî, idarî, sosyal ve kültürel mirası, iyi bir şekilde değerlendiren Osmanlı Devleti, zamanla genişleyen topraklarında yüzlerce Selçuklu tipi medreseler açmıştır.⁵⁰ Osmanlılar'ın yüksek öğretim kurumu

47. Okıç, age, s.106.

48. Bilge, age, s.13; Ayrıca bk. Uzunçarşılı, İ.H., Çandarlı (Cenderli) Kara Halil Hayreddin Paşa, menşei, tahsili, kadılığı, kazaskerliği, vezirliği ve kumandanlığı, Belleten, XXIII, 457-477.

49. Baltacı, age, s.12; Ergin, age, I, 143.

50. Cahid Baltacı, yaptığı araştırma sonucu, tesbit ettiği Osmanlı medreselerinin 500 civarında olduğunu, Osmanlılar'dan önce yapılmış olanlarla birlikte bu sayının 1000'e ulaşacağını belirtir. Bk. Baltacı, age, s.19

durumunda olan medreselere, sıbyan okullarından⁵¹ veya aynı seviyede özel öğretim görmüş talebeler alınırdı. Medreseler, topluma kadı, müftü, müderris, cami hizmetlileri, kâtip vs. yetiştirmekteydi.⁵²

İlk dönem Osmanlı medreselerinde müderrisler, Hanefi fıkına göre eğitim-öğretim yapmaktaydı. Medreselerde müderrislerin yanı sıra, onların yardımcısı durumunda olan muftiler⁵³ görev yapardı. Bu iki medrese elemanı maaşlarını düzenli olarak almakta ve bunlarla birlikte talebelere de yiyecek ve para yardımında bulunulmaktaydı.⁵⁴

Osmanlılar, Selçuklular'ın medrese personeli için sağladığı vakıf imkanlarını daha da zenginleştirmiş⁵⁵ ve bu kurumun, toplum tarafından itibar görmesini sağlamıştır. Medreseler zamanla toplumda o kadar etkili olmaya başladı ki sadece dinî konularda değil iktisat, siyaset, hukuk ve terbiye alanında da⁵⁶ söz sahibi müesseseler haline geldi.

1- İlk Medrese

İlk Osmanlı medresesinin İznik'te Orhan Gazi Medresesi olduğu yolunda genel bir kanaat vardır. Ancak, Süleyman Paşa'nın İzmit'te yaptırdığı medresenin de ilk medrese olduğu iddialeri sürülmektedir. Osmanlı tarihi profesörü Arif Bey, ilk medresenin İzmit medresesi olduğunu, ancak İznik medresesinin

51. Sıbyan okulu; beş-altı yaşlarındaki çocukların gittiği ilkokullara denir. Mahalle mektebi, Taş mektep de denilmektedir. Bu okullar; Kur'ân, namaz ve dualarının öğretilmesiyle yazının yazdırılması gibi üç amaç ile kurulmuştur. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Ergin, age, I, 83 vd.; Atuf, age, s. 27-32; Parmaksızoğlu, İ.A., VIII, 61 vd.; And, Metin, XVI. Yüzyılda Eğitim-Öğretim, Hayat Tarih Mec., S. 10, s. 13.

52. Kayaoğlu, İsmet, Osmanlı Eğitim Vakıfları, Milli Kültür Dergisi, S. 49, s. 16; Baltacı, age, s. 19.

53. Tekindağ, agm, s. 8.

54. Bilge, age, s. 20.

55. Ünver, Süheyl, Fatih, Külliyesi ve Zamanı İlim Hayatı, İst., 1946, s. 1.

56. Atuf, age, s. 12.

ondan daha çok şöhret bulduğunu belirtir.⁵⁷

Şakâik ve onu kaynak alan diğer eserlerde, ilk medresenin İznik'te kurulduğu açıkça ifade edilir.⁵⁸ Bu medresenin kuruluş tarihi konusunda değişik fikirler ileri sürülmektedir.⁵⁹ Ancak 731/1331 tarihi, gerçeklere daha uygun düşmektedir.

Diğer taraftan, İznik medresesi, Neşri ve diğer bazı kaynaklarda anlatıldığı gibi⁶⁰ manastırdan çevrilmiş olmayıp inşa edilmiş olduğu, vakfiyede belirtilmektedir.⁶¹ Orhan Gazi, İznik'te medresesini yaptırdıktan sonra tanzim ettirdiği ve

57. Arif Bey, bu konuda şunları söyler: "Orhan Bey saltanatının üçüncü yılında İzmit'i fethettikte oradaki mebâni-i kadîmeden birini medreseye kalbetti. Memâlik-i Osmâniye'de ilk medrese budur. Lâkin İzmit aksâ-ı memlekette olduğundan medresesi matlub derecede feyz ve şöhret bulmadı. Hükûmetinin altıncı senesinde İznik'i aldı. Ehemmiyet-i mevkîsine ve şöhret-i kadîmesine nazaran merkez-i hükûmet yaptı. Zaman-ı kadîmdeki şöhretinin ihyâsı maksadıyla mebâni-i kadîmeden birini medrese haline va'z ettirdi." Bk. Arif Bey, Devlet-i Osmaniyenin Teessüs ve Takarruru Devrinde İlim ve Ulemâ, Darulfünun Edb. Fak. Mec., I (1922), 139.

58. "Sultan Orhan'ın İznik'te yaptırdığı medrese, Osmanlı devletinde yapılan ilk medresedir." Bk. Taşköprîzâde, İsmâüddin Ahmed, eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fi Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye, Beyrut, 1975, s. 8.

59. Aşıkpaşazâde, kesin bir tarih vermez, ancak 730/1330 yılında İznik'in fethedilmesinden sonra, orada yapılan işler meyanında zikreder. Bk. Aşıkpaşazâde, Tevârih-i Âl-i Osman (nşr. Âlî Bey), İst., 1332, s. 42; Kâmil Kepecioğlu ile M. Turgut Koyunluoğlu, bu medresenin 736/1335'de inşa edildiğini belirtmektedir. Bk. Kepecioğlu, Bursa Kütüğü, IV, 28, 32; Koyunluoğlu, Bursa ve İznik Tarihi, Bursa, 1935, s. 155; Uzunçarşılı ise medresenin 731/1331'de kurulduğunu söyler. Bk. Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, Ank., 1982, I, 552.

60. Neşri'deki kayıt şu şekildedir: "Rivayet iderler ki, çünkü İznik'i feth itdiler, içinde bir ulu kilisayı, cuma meşcidi idüp ve bir manastırı medrese kılub ...". Bk. Neşri, Mehmed, Kitâb-ı Cihannümâ (nşr. F. R. Unat-M. A. Köymen), Ank., 1957, I, 163; Ayrıca bk. Aşıkpaşazâde, age, s. 42; Hoca Sâdeddin Efendi, Tâcu't-Tevârih, İst., 1279, I, 43; Beliğ, İsmail, Güldeste-i Riyâz-ı İrfan, Bursa, 1302, s. 20.

61. Bilge, age, s. 67.

Molla Hüsrev (ö.885/1480) tarafından 841/1428'de tescil edilen bu vakfiye suretinde, medresenin binâ edildiği ve Hayreddin Paşa Camii'nin yanında olduğu açıkça belirtilmektedir.⁶²

Bina ve öğretim tarzı bakımından Selçuklu geleneğini devam ettiren bu medrese⁶³, Çelebi Sultan Mehmed devrinde (5816-824/1413-1421), Bursa'da inşâ edilen Sultâniye (Yeşil) Medresesi'ne kadar Osmanlı medreselerinin en önemlilerinden biri olarak kalmıştır.

Bu medresede görevlendirilen Şerefüddin Davud b. Mahmud b. Muhammed Kayserî, hem medresenin hem de Osmanlı devleti'nin ilk müderrisidir.⁶⁴ Karamanlı olup Kayseri'de okumuş ve yerleşmiş olduğu için "Kayseri'li" denen⁶⁵ Davud b. Mahmud, ilk tahsilinden sonra Kahire'ye gitmiştir. Orada tefsir, hadis ve fıkıh usûlü ilimlerini okumuştur.⁶⁶ Daha sonra Mısır'dan Anadolu'ya dönmüş ve Konya'da Sâdeddin Konevî (ö. 673/1274-75)'nin halifelerinden Kemaleddin Kâşânî (ö. 730/1330)'den tasavvufî sahada feyz almıştı.⁶⁷ Muhyiddin Arabî'nin "Füsûsu'l-Hikem" adlı eserine yaptığı şerh, Osmanlılar da yazılan ilk eserler arasında sayılır.⁶⁸ 751/1350'de⁶⁹ vefat ettiği bildirilen Davud Kayserî'nin kabrinin İznik'te ulu bir çınarın dibinde olduğu söylenmektedir.⁷⁰

62. Ayverdi, E. Hakkı, Osmanlı Mimarîsinin İlk Devri, İst., 1966, s. 172.

63. Adıvar, A. Adnan, Osmanlı Türklerinde İlim, İst., 1982, s. 16.

64. Davud Kayserî'nin hayatı ve eserleri için bk. Şakâik, s. 8; Mecdî, s. 27; O.M., I, 68 vd.; S.O., II, 323; Gelibolu'lu Âlî, Kühü'l-Ahbâr, yk. 14b; Güldeste, s. 20; Aşıkpaşazâde, s. 199; Neşrî, s. 163; Atuf, age, s. 15; Bağdatlı İsmail Paşa, Hediyyetü'l-Ârifin Esmâü'l-Müellifin ve Asâru'l-Musannifin, İst., 1951, I, 361; Bilge, age, s. 68; Kepecioğlu, age, I, 351; Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı, s. 227 ve Osmanlı Tarihi, II, 647-48.

65. Evliya Çelebi, Seyahatname (Sad. Z. Danişman), III, 39.

66. Âlî, Kühü'l-Ahbâr, yk. 14b.

67. Mecdî, s. 27.

68. Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, Ank., 1982, I, 536; Uzunçarşılı, İlmiye Teşkilatı, s. 1.

69. Diğer tarihçilerden ayrı olarak Aşıkpaşazâde, vefat tarihini 745/1344 olarak gösterir. Bk. Aşıkpaşazâde, Tevârih-i Al-i Osman, s. 199.

70. Ayverdi, age, s. 172; İzzetzâde Abdülaziz Efendi, Terâcim-i Ahvâl-i Ulemâ ve Meşâyih, İst. Ün. Ktp. TY. 2456, yk. 5a.

Davud Kayserî'den sonra aynı medresede görev alan müderrislerden bazıları şunlardır:Tâceddin-i Kürdî⁷¹,Alâeddin Esved⁷²,Kutbuddin İznîkî⁷³,Tâceddin İbrahim Hatîpzâde⁷⁴,Hayâlî Çelebi⁷⁵,Muslihiddin Mustafa b. Yusuf.⁷⁶

2- Bursa'da İlk Medreseler

Bursa;özellikle Osmanlı devletinin temellerinin atıldığı ilk iki asır içerisinde,İstanbul'un fethinden önce ve Edirne'nin henüz gelişmemiş olduğu bir devirde,bu şehir âlimleri,mutasavvıfları ve her türlü ilim ve kültür müesseseleri ile başta gelen bir merkezdi.Bursa'da tasavvuf alanında kültür hareketleri gelişirken,buna paralel olarak birtakım ilim müesseseleri de kurularak faaliyete geçmiştir.⁷⁷

Şam,Mısır,İran medreseleri taklit edilerek yapılan⁷⁸ Bursa medreselerinin ilki,Orhan Gazi tarafından inşa edilmiştir.Orhan Gazi 736/1335'de Bursa'da cami,imaret,tabhane,ribat (han) ve hisarda bulunan manastırı medreseye çevirterek talebeler için odalar yaptırmıştır.⁷⁹ Orhan Gazi Türbesi'nin yerinde Saint Ellie Manastırı bulunduğu için bu medreseye Manastır Medresesi de denilir.⁸⁰

Orhan Gazi,bundan başka aşağı şehirde,yani hisarın dışında,bugünkü Orhan Camii ile Belediye binası arasındaki sokakın köşesinde⁸¹ -kendi adıyla anılan- bir medrese daha yaptırmıştır.

-
- 71.Şakâik,s.9;Mecdî,s.27;Neşri,I,163;Tâcü' t-Tevârih,II,404.
 72.Şakâik,s.9;Mecdî,s.30;O.M.,I,352;Tâcü' t-Tevârih,II,405.
 73.Şakâik,s.24;Mecdî,s.58.
 74.Şakâik,s.59;Mecdî,s.115.
 75.Şakâik,s.85 vd.;Mecdî,s.158 vd.;Güldeste,s.273;O.M.,I,291;S.O.,II,312.
 76.Şakâik,s.76;Mecdî,s.145;O.M.,I,293;S.O.,II,490 vd.
 77.Gökbilgin,M.Tayyib,Bursa'da Kuruluş Devrinin İlim Müesseseleri,İlim Adamları ve Bursa Tarihçileri Hakkında,Necati Lugal Armağanı,Ank.,1968,s.261.
 78.Atuf,age,s.15
 79.Uzunçarşılı,Osmanlı Tarihi,I,523.
 80.Ayverdi,age,s.93.
 81.Bk.Abdülkadir,Bursa Tarihi Kılavuzu,Bursa,1327,s.73;Gökbilgin,agm,s.262.

Aynı dönemde, Osmanlı hanedanı dışında biri tarafından yapılan ilk medrese Lala Şahin Paşa Medresesi'dir. Şahin Paşa⁸², Edirne ve Rumeli'de birçok yerlerin fatihi olup daha sonraları Rumeli Beylerbeyi olmuştur. "Paşa" ünvanını alan ilk kişi de budur.⁸³

Bursa'da ilk medreseler arasında; I. Murad'ın 767/1365-66'da Çekirge semtinde inşa ettirdiği -ve Kaplıca Medresesi olarak da bilinen- medrese, Yıldırım Bayezid'in 790/1388'de Ulucami yanında yaptırdığı Vâiziyye ve 791/1389'da Yıldırım Camii'nin kuzeybatısında inşa ettirdiği -ki kendi adıyla anılır- medreseleri ile Çelebi Mehmed'in 821/1418-19'da Yeşil Camii yanında yaptırdığı Sultâniye Medresesi sayılabilir.⁸⁴

Bursa'da bu medreselerin yapılmasıyla, İznik medreseleri ikinci plâna düşmüştü. II. Murad'ın 838/1435'de Edirne'de Dâru'l-Hadis ve 851/1447-48'de Üçşerefeli Medrese'yi tesis etmesiyle, Bursa'nın üstünlüğü Edirne'ye geçmişti.

3- Bursa'da İlk Müderrisler

a. Musa b. Mahmud (Kadızâde-i Rûmî) ö. 815/1412-13

Babası Koca Efendi diye anılan Bursa kadısı Mahmud'un oğludur. Bursa'da 738/1377'de doğan Kadızâde-i Rûmî'nin asıl adı Musa'dır. Bursa'da ilk tahsilini tamamlayıp Horasan ve Maverâünnehir âlimlerinden ilim öğrenmeğe gitmiştir. Astro-nomi ve matematikte büyük dehâ olan Kadızâde, pek çok eser

82. Lala Şahin Paşa hk. bk. Aşıkpaşazâde, s. 52 vd.; Tâ-cü' t-Tevârih, I, 69 vd., II, 404-405; Mecdi, s. 29; Oruç Beğ Tarihi (nşr. Atsız), s. 39-46; Lütfi Paşa, Tevârih-i Al-i Osman, İst., 1341, s. 32 vd.; S.O., III, 132; Dânişmend, İ. Hâmi, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, I, 59; Baykal, Kâzım, Bursa ve Anıtları, İst., 1982, s. 56 vd.; Ayvansarâyî, Hafız Hüseyin, Vefeyât-ı Selâtin ve Meşâhir-i Ricâl (Haz. Fahri Ç. Derin), İst., 1978, s. 162; Peremeci, O. Nuri, Edirne Tarihi, İst., 1939, s. 140.

83. S.O., III, 132; Dânişmend, bu rivâyetin doğru olmadığını belirtir. Bk. Kronoloji, I, 59.

84. Baltacı, age, s. 15.

vermiştir. Mahmud b. Ömer Çağmîrî (ö.618/1271)'nin "el-Mülâhas" adlı eserine yazdığı şerh, iki asır Osmanlı medreselerinde okunmuştur. Semerkant'lı meşhur âlim Uluğ Bey (ö.853/1449), Alâeddin Ali Kuşçu (ö.879/1474) ve Şeyh Bedreddin Mahmud (ö.823/1420) gibi kişilere hocalık yapmış olan Kadızâde, büyük bir astronom olmasına rağmen, devrinde oldukça rağbet gören astroloji ilmine önem vermemiştir. Semerkant'ta belâgat âlimi Seyyid Şerif Cürçânî'nin talebesi olmuş ve burada 815/1412-13'te vefat etmiştir.⁸⁵

b. Molla Muhammed Şemseddin Fenârî ö.834/1430-31.⁸⁶

c. Mevlânâ Muhammed b. Armağan b. Halil (Molla Yegan) ö.878/1473.⁸⁷

85. Kadızâde Rûmî hk. geniş bilgi için bk. Şakâik, s.12-14; Mecdî, s.38; Tâcü't-Tevârih, II, 407-410; Kâtip Çelebi, Keşfü'z-Zünûn, I, 680; Bağdatlı İsmail Paşa, Hediye-yetü'l-Arifin., I, 257; Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı, s.31, 221; Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, I, 361, 521; Adıvar, A. Adnan, Osmanlı Türklerinde İlim, s.14; Gökbilgin, agm, s.266; Baltacı, age, s.16; Bilge, age, s.21.

86. Molla Muhammed Şemseddin Fenârî hk., Bursa'da kurduğu medresesi anlatılırken izahat verilecektir. Ayrıca geniş bilgi için bk. Şakâik, s.16-21; Mecdî, s.47-53; Alf, Kühü'l-Ahbar, yk.20b-21a; İlmiye Salnâmesi, İst., 1334, s.322 vd.; Tâcü't-Tevârih, II, 411-415; Gökbilgin, agm, s.263-64; Şemseddin Sâmî, Kâmûsu'l-Âlâm, İst., 1306-1316, V, 3436; Uzunçarşılı, İlmiye Teşkilatı, s.228; Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, II, 648-650; Adıvar, A. Adnan, age, s.13; Ertan, Veli, Osmanlı Devletinin İlk Şeyhu'l-İslâm'ı Molla Şemseddin Fenârî, Milli Kültür Dergisi, yıl:I, c.I, S.11; Konyalı, İ. Hakkı, Molla Fenârî, Nilüfer Dergisi, Aralık, 1946, S.20.

87. Mevlânâ Muhammed b. Armağan b. Halil hk., Bursa'da kurduğu medresesi anlatılırken izahat verilecektir. Ayrıca geniş bilgi için bk. Şakâik, s.48-49; Mecdî, s.99-100; S.O., IV, 102; Aşıkpaşazâde, s.203; Lütü Paşa, Tevârih-i Al-i Osman, s.41; Gökbilgin, agm., s.266; Tâcü't-Tevârih, II, 438; Alf, Kühü'l-Ahbar, yk.62b-63a; Bursa'lı İsmail Beliğ, Güldeste-i Riyâz-ı İrfan ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredan, s.252-253; Kepeci-oğlu, Kâmil, Bursa Kütüğü, IV, 357-358.

ç.Mehmed b. Ferâmûz b. Ali (Molla Hüsrev) ö.885/1480-81.⁸⁸

d.Ahmed Şemseddin b. İsmail Gürânî (Molla Gürânî) ö.893/1487

Gürânî'da dünyaya gelmiş,ilk tahsilini memleketinde yaptıktan sonra Mısır'a gitmiş,Kahire'de İbn Hacer el-Askâlânî'den icazet almıştır.Kahire'de Molla Gürânî ile tanışan Molla Yegan,onu alarak II. Murad'a getirdi.II. Murad,ona Bursa'daki Kaplıca ve Yıldırım medreselerinin müderrisliklerini verdi.Fatih,hükümdar olduğunda ona vezirlik teklif etmiş,Molla Gürânî'nin kabul etmemesi üzerine 855/1451'de kazaskerlik vazifesi verdi.Daha sonra Fatih ile arası açılan Molla Gürânî,görevinden uzaklaşarak Kahire'ye gitti,Bir süre sonra Fatih,ona pişman olduğunu belirten bir mektup gönderdi.863/1457-58'de İstanbul'a gelen Molla Gürânî,aynı yıl Bursa kadısı oldu.885/1480-81'de şeyhülislâm oldu.893/1487'de vefat eden Molla Gürânî'nin birçok eseri vardır.⁸⁹

e.Mevlânâ Muslihiddin Mustafa (Hocazâde) ö.893/1487

Babası Bursa'lı tüccarlardan Hoca Yusuf'tur.Bundan dolayı Hocazâde olarak şöhret bulmuştur.Hızır Bey,Sultâniye Medresesi'nde müderris iken ona asistan oldu.Daha sonra II. Murad ona Kestel kadılığı ile Esediye Medresesi'ni verdi. Altı yıl bu medresede kalan Hocazâde,Fatih'in cülûsuyla ona hoca olmuştur.Bilahare Edirne'de kazaskerlik görevi verilmiş ve daha sonra 50 akçe yevmiye ile Sultâniye'de müderris olmuştu.871/1466'da Edirne,872/1467'de İstanbul,bir süre sonra da İznik kadılığında bulundu.II. Bayezid'in cülûsunda tekrar Sultâniye'de 100 akçe yevmiye ile görev aldı.Aynı zamanda Bursa müftüsü görevini de üstlenen Hocazâde 893/1487

88.Molla Hüsrev hk. Bursa'da kurduğu medresesi anlatılırken izahat verilecektir.Ayrıca geniş bilgi için bk. Mecdî,s.136 vd.;İlmiye Salnâmesi,s.328 vd.;Uzunçarşılı,Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı,s.229;Uzunçarşılı,Osmanlı Tarihi,II,656-57.

89.Molla Gürânî hk. geniş bilgi için bk. Şakâik,s.51-55;Mecdî,s.106 vd.;S.O.,III,161;İlmiye Salnâmesi,s.334-35.

de müftü olarak vefat etti. Pek çok eseri içinde en önemlisi Fatih'in emriyle yazmış olduğu "Tehâfüt" adlı kitabıdır.⁹⁰

f. Muslihiddin Mustafa Efendi (Kızıl Katır)

Bursa Manastır Medresesi müderrisi iken Fatih onu, Edirne'deki Üçşerefeli Medrese'nin kendi binâ ettiği kısmına tayin etti. Bir süre sonra Semâniye medreselerinde de görev alan Muslihiddin Mustafa, tekrar Manastır Medresesi'ne tayin edildi. Son dönemlerinde Edirne'deki Üçşerefeli'nin Peykler Medresesi bölümünde görev yaptı. Orada vefat etti.⁹¹

g. Molla Yegan oğlu Yusuf Bâli

Molla Yegan'ın iki oğlundan biridir. Bursa'da 886/1481'de Manastır, 892/1487'de Sultâniye müderrisi olmuş ve şehrin diğer bazı medreselerinde de görev almıştı. Şakâik müellifi, bu zatın "Evâilü't-Telviḥ" adlı esere bir şerh yazdığını zikreder.⁹²

İlk medreselerde görev alan belli başlı müderrisler olarak bunlar görülmektedir. Anadolu'da yeni yeni gelişmeğe başlayan medreseler döneminde Mısır, Suriye, İran ve Orta Asya'daki ilim müesseseleri, her yönüyle Anadolu medreselerinden üstündü. Bu yüzden Anadolu'daki ilim adamları, branşlarında ihtisas yapmak üzere bu bölgelere gidiyorlardı. Meselâ, Davud Kayserî Şam'a, Kadızâde-i Râmî Horasan ve Maverâünnehir'e, Molla Fenârî Mısır'a⁹³ gitmişlerdi.

İlk dönemde şarktaki bu üstünlük, XV. asrın ikinci yarısından itibaren Osmanlılar'a geçti. O bölgelere ilim tahsili amacıyla gidenlerin yanı sıra, pek çok ilim adamının değişik nedenlerle Osmanlı ülkesine gelmeleriyle ilmî faaliyet-

90. Hocaâde hk. geniş bilgi için bk. Şakâik, s. 76-85; Mecdî, s. 145-148; Aîf, Künhü'l-Ahbar, yk. 117ab; Q.M., I, 293 vd.; S.O., IV, 490 vd.; Uzunçarşılı, İlimiye Teşkilatı, s. 230; Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, II, 653-56.

91. Kızıl Katır hk. geniş bilgi için bk. Şakâik, s. 131-32; Mecdî, s. 230-31.

92. Yusuf Bâli hk. geniş bilgi için bk. Şakâik, s. 49; Mecdî, s. 100; Aîf, Künhü'l-Ahbar, yk. 63a; Göldeste, s. 254; S.O., IV, 652.

93. Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, I, 520 vd.

ler aniden artmıştır.⁹⁴ Böylelikle belirli bir düzene oturmuş olan Osmanlı medreseleri, önce Fatih Sultan Mehmed ve daha sonra Kanunî Sultan Süleyman'ın yaptığı katkılarla en mükemmel seviyesine ulaşmıştır.

C. FATİH DEVRİ OSMANLI MEDRESELERİ

1- Sahn-ı Seman ve Tetimme Medreseleri

Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'u aldıktan sonra genişleyen Osmanlı devleti sınırları içinde, halkın haklarını korumakla görevli hâkimler ve erduya gereken doktorlarla mühendislerin yetiştirilmesi için, medreselerin sayısını çoğaltmak ve bazı değişiklikler yapmak ihtiyacını duydı.⁹⁵ Bu yüzden ilk iş olarak İstanbul'daki sekiz kiliseyi hemen medreseye çevirdi. Hocazâde Muslihiddin ve Alâeddin Tâsî, bu medreselerde görev alan müderrisler arasındaydı.⁹⁶

Bundan sonra Fatih, düşündüğü tesisleri gerçekleştirmek için, çevresinde Bizans imparatorlarının mezarları bulunan Havâriyyûn kilisesinin yerini seçmişti. Bu nedenle kiliseyi yıktırması, mezarları kaldırmış ve o bölgeyi düz bir alana çevirmişti.⁹⁷ Bu düzlüğün ortasında bir cami, Medâris-i Semâniye veya Sahn-ı Seman denen ve yüksek tahsil talebeleri için, dördü caminin doğusunda, dördü de batısında olmak üzere sekiz medrese inşa etmişti.⁹⁸ Bu tesis 875/1470'de tamamlanmıştı.

Bu sekiz medresenin her birinin arkasında, Sahn-ı Seman'a talebe yatıştırmak görevini üstlenecek sekiz medrese daha yapıldı. Bu medreseler Mûsıla-ı Sahn veya Tetimme olarak

94. Osmanlı ülkesine dış memleketlerden gelen ilim adamlarının bir kısmının isimleri için bk. Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, I, 521.

95. Atuf, age, s. 15.

96. Uzunçarşılı, age, II, 583.

97. Ergin, age, I, 97; Uzunçarşılı, age, II, 156; Koçer, Hasan Ali, Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi, İst., 1974, s. 10.

98. Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinin İlmîye Teşkilatı, s. 7; Aşıkpaşazâde, s. 143.

isim almış olup günümüzün "lise"si hükmünde idi.⁹⁹

Bu tesis içinde cami ve medreselerin dışında, bir imaret ile taamhane, Dâru'ş-Şifâ denilen hastahane, Kur'ân okumak için muallimhane, kütüphane, ders okutmağa mahsus Dâru't-Ta'lim, iki hamam ve misafirlerin hayvanları için ahırlar vardı.¹⁰⁰

Sahn-ı Seman medreselerinin her birinin 19 odası vardı. Bu odaların 15'i talebeye, ikisi müdirlere, ikisi de kapıcı ile hademeye ayrılmıştı. Her odada ancak bir talebe yatar kalkardı.¹⁰¹ Tetimme medreselerinde talebe için sekizer oda vardı. Ancak burada bir odaya üç talebe yerleştirilirdi.¹⁰²

Sahn medreselerinin her biri 19 oda, bir küçük açık eyvan¹⁰³, büyük bir dersane, bir gusülhane, tuvalet ve dersane önündeki giriş revakından¹⁰⁴ ibarettir.¹⁰⁵

2- Medreselerin Dereceleri

Fatih, sadece yeni medrese inşâ etmekle kalmadı, aynı zamanda medrese bünyesi içinde de değişiklikler yaptı. Sahn-ı Seman medreselerinin programlarını, vezir-i âzam Mahmud Paşa¹⁰⁶, Ali Kuşçu¹⁰⁷ ve Molla Hüsrev¹⁰⁸ yapmıştı. Ayrıca medreseleri sınıflara ayırarak, daha önceleri yapılmayan bir işe gi-

99. Uzunçarşılı, İlmîye Teşkilatı, s. 69; Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, II, 584; Adıvar, age, s. 44; Ergin, age, I, 98; Atuf, age, s. 16; Ayverdi-Yüksel, İlk 250 Senenin Osmanlı Mimarisi, s. 98.

100. Uzunçarşılı, İlmîye Teşkilatı, s. 6; Aşıkpaşazâde, s. 143; Adıvar, age, s. 45.

101. Uzunçarşılı, age, s. 7; Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, II, 584; Ergin, age, I, 98; Ayverdi-Yüksel, age, s. 99.

102. Ergin, age, I, 98; Uzunçarşılı, İlmîye Teşkilatı, s. 9.

103. Eyvan; cami ve medreselerde avluya bakan tarafı açık, üç tarafı kapalı, üstü tonozla örtülü, yerden yüksekçe zeminli mekânlara denir.

104. Revak; duvar önünde kemer sıralarıyla taşınan, bir tarafı duvarla sınırlı, diğer tarafları açık, üstü örtülü mekândır.

105. Ayverdi-Yüksel, age, s. 99.

106. Ali, Kühü' l-Ahbar, yk. 86b; Uzunçarşılı, age, s. 7.

107. Uzunçarşılı, age, ay.; Atuf, age, s. 15.

108. İlmîye Salnâmesi, s. 328 vd.; Atuf, age, s. 15.

rişmişti.Fatih'in kurduğu Sahn-ı Seman medreselerinin sınıfları, aşağıdan yukarıya doğru şöyle sıralanmaktaydı:

- a.Hâşiye-i Tecrid medreseleri (Yirmili medreseler)
- b.Miftah medreseleri (Otuzlu medreseler)
- c.Kırkılı medreseler
- g.Hâriç medreseler
- d.Dâhil medreseler
- e.Sahn-ı Seman medreseleri¹⁰⁹
- f.Altmışılı medrese¹¹⁰

Medreselerin yirmili, otuzlu, kırkılı... olarak isimlendirilmeleri, medreselerde ders veren müderrislerin yevmiyeleri ile ilgili idi.

3- Medrese Talebeleri ve Tahsil Şekli

Sahn-ı Seman medreseleri talebelerine "Dânişmend", Tetimme medreseleri talebelerine ise "Softa" denilirdi.¹¹¹

Öğrenime başlayacak olan bir talebe, muhtasarat adı verilen dersleri gördükten sonra Hâşiye-i Tecrid medresesine devam eder. Buradaki dersleri başarıyla bitirenler, o medresenin müderrisinden bir belge almak suretiyle bir üst derecedeki Miftah medresesine kaydolur. Oradan da Kırkılı, Hâriç ve Dâhil medreseleri derslerini gördükten sonra Sahn-ı Seman'a dânişmend olurdu.¹¹² Burayı bitirip diploma (icazet) alanlar "mülâzım" adını alıyordu. Bunlar, kazasker defteri denilen "Ceride-i Devlet"¹¹³ veya "Matlab"¹¹⁴ a isimlerini kaydettirirdi. Bu işlem yapıldıktan sonra müderris adayları, sırasını bekler ki buna "nevet" denirdi.¹¹⁵ Bir yer boşaldığında, en

109. Kâtip Çelebi, Cihannümâ, İst., 1145, s. 688; Alf, Künhü' l-Ahbar, yk. 86ab; Uzunçarşılı, İlmiye Teşkilatı, s. 11.

110. Fatih devrinde, altmışılı medrese olarak Ayasofya Medresesi bulunuyordu. Bk. Alf, Künhü' l-Ahbar, yk. 86a; Katip Çelebi, age, s. 688.

111. Ergin, age, I, 98; Uzunçarşılı, age, s. 9.

112. Uzunçarşılı, age, s. 12; Atuf, age, s. 16.

113. Atuf, age, s. 17.

114. Uzunçarşılı, age, s. 45.

115. Uzunçarşılı, age, ay.

küçük müderrislik olan yirmi veya yirmi beş akçelilerden birine tayin olunarak, kendisine verilen medreselerde ders okuturdu. Bundan sonraki yükselmeler, müderrisin göstereceği başarıya ve kabiliyete bağlıydı.¹¹⁶

Fatih'in vakfiyesine göre Sahn-ı Seman'da softa denilen Tetimme medresesi talebelerinin mevcudu 600 kadardı.¹¹⁷

4- Medreselerin Tahsil Müddetleri

XVI. asrın ikinci yarısında 29 Şevval 983/1 Şubat 1576'da İstanbul, Edirne ve Bursa kadılarına ve onlar aracılığı ile müderrislere gönderilen bir fermanda¹¹⁸, o dönem ve muhtemelen daha önceleri uygulanan tahsil müddetleri hakkında bilgi sahibi olunabilir.

Buna göre, talebeler Hâşiye-i Tecrid medreselerinin her birinde en az birer, Miftah medreselerinde en az iki ay -ki toplam bir yıldır- öğrenim gördükten sonra Kırklı medreselerde en az üç ay, Hâriç medreselerinde en az beş ay, Dâhil medreselerinde de en az altı ay tahsile devam eder. Başarılı bir öğrenci Hâşiye-i Tecrid, Miftah, Kırklı, Hâriç ve Dâhil medreselerini üç senede bitirebilirdi. Daha sonra Sahn-ı Seman'a girilirdi.¹¹⁹

Sahn-ı Seman'ı bitiren¹²⁰ dânişmendlerden, idare hayatına girmek isteyenler, bir seçim işlemi ile imparatorluk i-

116. Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, II, 586.

117. Ünver, A. Sühey1, Fatih Külliyesine Aid Diğer Mühim Bir Vakfiye, Vakıflar Dergisi, S.1, 2.bs., Ank., 1969, s.42.

118. Uzunçarşılı bu fermanın, 27 nolu Mühimme defterinin 239. sayfasında bulunduğunu söyler. Bk. Uzunçarşılı, İlmiye Teşkilatı, s.13.

119. Uzunçarşılı, age, s.14; Bu medreselerde okutulan dersler, ders kitapları ve bunların değerlendirilmesi için bk. Uzunçarşılı, age, s.19-31; Baltacı, age, s.37-43.

120. Hammer, Hâşiye-i Tecrid ile başlayıp Sahn-ı Seman ve Altmışlı medrese ile sona eren öğretimin yedi yıl sürdüğünü söyler. Bk. Hammer, Joseph Von, Devlet-i Osmaniyye Tarihi (trc. Mehmed Ata), III, 233; Uzunçarşılı, yukarıda belirtilen sürenin dışında başka bir rakam vermemektedir.

çinde İstanbul, Bursa, Edirne, Konya, Sivas gibi vilâyet merkezlerindeki kadıların yanına, en ez beşer kişi olmak üzere "dânişmend-stajyer" olarak atanıyorlardı. Bu kadıların yanında üç-beş yıl, belki daha fazla hizmet gören kimseler, dânişmendliklerini bitirdikten sonra, İstanbul'a gelerek bir sene kadar da mülâzemet süresi dolduruyor, ancak ondan sonra bir yerin kadılığına tek başlarına gönderiliyordu.¹²¹

Fatih Sultan Mehmed'in bu medreseleri kurmadaki amaçları arasında ilme hizmet ve büyük âlimler yetiştirme vardı. Ancak daha önemlisi, büyüyen devletin ihtiyaç duyduğu yüksek tahsilli idarecileri, kadıların, müftülerini yetiştirmektir. Çünkü, kadı ve müftüler, belli bir seviyede öğretim görmüş olmasaydı, devrin ulaşım ve haberleşme araçlarının yetersizliği karşısında, devletin en uzak yeri ile merkez arasında, bozuk ve dengesiz bir idare ortaya çıkardı ki, bu durum devletin bütünlüğünü zedelerdi.¹²² Bunları göz önünde bulunduran ve disiplinli bir düzen kurma çabasında olan Fatih, adını verdiği medreseleri de bir devlet disiplini altında düzenlemiştir.

121. Akdağ, Mustafa, Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi, Ank., 1979, II, 97-98.

122. Atay, Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi, s. 86.

B İ R İ N C İ B Ö L Ü M

XVI. ASIRDA OSMANLI MEDRESELERİ

A. XVI. ASİR BAŞLARINDA OSMANLI MEDRESELERİ

1- II. Bayezid Dönemi (886-918/1481-1512)

Fatih Sultan Mehmed'in kurduğu ve geliştirdiği medreseler düzeni, aynı şekliyle II. Bayezid döneminde de devam etmiştir. II. Bayezid, o sıralarda sadece İstanbul'da bulunan altmışlı medrese Ayasofya'dan sonra, ikinci altmışlı medrese olarak 900/1495'ten biraz önce, Bursa Muradiye Medresesi'ni tanzim etti. Bu medresede 60 akçe yevmiye ile görev alan ilk müderris Tokat'lı Molla Lütfi idi.¹ Daha sonraları müderrislere günde 60 akçe verilmeye devam edildi.²

II. Bayezid devrinde, bu medresenin altmışlı duruma getirilmesinin dışında herhangi bir yeniliğin getirildiğine dair kaynaklarda bilgiye rastlanmamaktadır. Ancak II. Bayezid'in İstanbul'da³, Edirne'de, Amasya'da⁴, Baba kasabasında⁵

1. Mecdi, Mehmed, Terceme-i Şakâik, İst., 1269, s. 296.

2. Atâî, Nev'izâde, Zeyl-i Şakâik, İst., 1268, s. 263.

3. Uzunçarşılı, İ.H., Bayezid II mad., İ.A., II, 397; Hoca Sadeddin Efendi, Tâcü't-Tevârih, İst., 1279, II, 211-12; İstanbul'daki tesislerin mimarı Yakup Paşa idi. Bk. Gökbilgin, M. Tayyib, XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası, İst., 1952, s. 478.

4. Uzunçarşılı, İ.A., II, 397; Peremeci, O. Nuri, Edirne Tarihi, İst., 1940, s. 83; Uzunçarşılı, İ.H., Osmanlı Tarihi, Ank., 1983, II, 247.

5. S.O. III, 505.

ve İnebahtı'da⁶ birer medrese yaptırdığı görülmektedir.⁷

II. Bayezid, babasının devrinde İstanbul'da başlayan ilmi hareketleri hızlandırmış, ilim adamlarını korumuş ve İstanbul'u, İslâm dünyasının ilim merkezi durumuna getirmişti.⁸

II. Bayezid devrinin en dikkati çeken özelliği, içteki hadiselerin oldukça hareketli geçmesidir. Bayezid'in tahta geçişinden hemen sonra kardeşi Cem, padişahlığı elde etmek üzere harekete geçmiş ve onun bu davranışı, devleti uzun süre uğraştırmıştır. Bu yüzden, medreseler sahasında yapabildiği çalışmalar, devri için oldukça önemli sayılmalıdır.

2- Yavuz Sultan Selim Dönemi (918-920/1512-1520)

Yavuz Sultan Selim'in, kardeşleri ile başlayan taht mücadelesi, dolayısıyla içteki düzeni kurmaya çalışması ve dışta gerçekleştirdiği fütuhât sebebiyle, medreselerde bir yenilik getirmesi düşünülemezdi. Ancak sekiz yıl kadar tahta kalan Yavuz Sultan Selim "Osmanlı hükümdarları arasında ilim itibarıyla en yükseği"⁹ idi.

Yavuz Sultan Selim'in ömrü, ilmi ve kültürel müesseseler kurmağa yetmedi. Bununla beraber Şam'da, Sâlihiye adı verilen yerde, çok sevdiği Muhyiddin Arabî için bir cami, türbe ve imaret yaptırmıştı.¹⁰ Ayrıca Konya'da, Mevlânâ Celâleddin Rûmî dergâhına su getirtmişti.¹¹ Bundan başka bir yapı tesis etmeğe fırsat bulamayan Yavuz Sultan Selim, kendi adını taşıyan caminin temelini atmasına rağmen tamamlanmadığını görememişti.¹²

6. Baltacı, Cahid, XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri, İst., 1976, s.164

7. II. Bayezid'in diğer hayratı için bk. Uzunçarşılı, İ.A., II, 397; Tâcü' t-Tevârih, II, 211-12; Peremeci, age, s.83; S.O., III, 505.

8. Uzunçarşılı, İ.H., Osmanlı Tarihi, Ank., 1975, II, 246.

9. Uzunçarşılı, age, II, 305.

10. Tâcü' t-Tevârih, II, 379.

11. Altundağ, Şinasi, Selim I mad., İ.A., X, 433.

12. Uzunçarşılı, age, II, 305.

B. KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN DÖNEMİ OSMANLI MEDRESELERİ

1- Süleymâniye Medreseleri

Kanunî Sultan Süleyman dönemi (926-974/1520-1566) Osmanlı medreselerinin mükemmele ulaştığı bir devirdir. Fatih Sultan Mehmed'in ortaya koyduğu medrese yapısı, Kanunî'nin 966/1559'da yaptırdığı Süleymâniye medreselerine kadar herhangi bir değişikliğe uğramadan devam etmiştir.

Kanunî, bu medreselerden önce şehzade Mehmed için 950/1543'te İstanbul'da Şehzade Medresesi'ni; babası Yavuz Sultan Selim için, yine İstanbul'da Yenibağçe'de 955/1548'de Yavuz Sultan Selim Medresesi'ni inşa ettirmiştir. Ayrıca Kanunî'nin hanımı Haseki Hürrem Sultan, 946/1539'da Haseki Medresesi'ni yaptırmıştı.¹³

Kanunî, İstanbul'da Haliç'e bakan tepe üzerinde camii ile beraber medreselerini ve diğer tesislerini Mimar Sinan'a yaptırtmıştır. Süleymâniye Camii'nin kuzey ve güney tarafında ikişer medrese, kuzeydoğusunda bir hamam, kible yönünde bir Dâru'l-Hadis, güneybatısında tıp medresesi ve eczahane, batısında imaret, tabhane ve Dâru'ş-Şifâ denilen hastahane'nin yanı sıra Kur'ân-ı Kerim ve namaz usul ve kaidelerinin öğretimi için bir mektep ile bir de kütüphane yaptırmıştı.¹⁴

Süleymâniye medreselerinde Dâru'l-Hadis ve tıp medresesinin dışında riyâziyat ve tabiat gibi tecrübi ve akli ilimleri okutan özel bir medrese yoktu. Ancak bu medreselerde riyâziyat ve tabiat ilimlerine ait bilgiler de verilmekteydi.¹⁵

13. Baltacı, age, s. 48.

14. Uzunçarşılı, İ.H., Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı, Ank., 1984, s. 33; Hammer, Joseph Von, Devlet-i Osmâniyye Tarihi (tre. Mehmed Ata), İst., 1329-1336, VI, 152 vd.

15. Atay, Hüseyin, Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi, İst., 1983, s. 89; Ergin, Osman, Türkiye Maarif Tarihi, İst., 1977, I, 100; Süleymâniye vakfiyesinde, riyâziyat ve tabiat ilimlerinin okutulduğu özel medreselere dair herhangi bir kayıt yoktur. Ancak Dâru't-tıb'ba önem verildiği anlaşılıyor. Bk. Süleymâniye Vakfiyesi (Kemal Edib Kürkçüoğlu nşr.), Ank., 1962, s. 31-32.

2- Medreselerin Dereceleri

Kanunî devrinde medreselerin derecelerinde, Fatih dönemi nazaran bir değişiklik olmamıştır. Aynı stilde medreseler kuran Kanunî, tek değişikliği Dâru't-Tıbb ve Dâru'l-Hadis'i eklemekle yapmıştır.¹⁶

Kanunî Sultan Süleyman da medreseleri yedi derece olarak mütalaa etmiştir. Bu medreseler, aşağıdan yukarıya doğru şöyle sıralanıyordu:¹⁷

- a. Hâşiye-i Tecrid medreseleri (Yirmi akçeli)
- b. Miftah medreseleri (Otuz akçeli)
- c. Kırklı medreseler
- ç. Ellili Hariç medreseler
- d. Ellili Dahil medreseler
- e. Sahn-ı Seman medreseleri
- f. Altmışlı medreseler¹⁸

3- Müderrislerin Durumu

Kanunî'nin getirdiği yeniliklerin başında, müderrislerin terfi edecekleri dereceleri daha uygun bir biçimde düzenlemesi olmuştur. Medrese müderrislerinin hiyerarşisi şöyle

16. Ergin, age, I, 140 vd.

17. Atay, age, s. 98.

18. Medreselerin derecelerini on ikiye çıkaranlar da vardır. Buna göre medreseler şöyle sıralanmaktaydı: İbtidâ-i Hâriç, Hareket-i Hâriç, İbtidâ-i Dâhil, Hareket-i Dâhil, Mûsıla-i Sahn, Sahn-ı Seman, İbtidâ-i Altmışlı, Hareket-i Altmışlı, Mûsıla-i Süleymâniye, Havâmis-i Süleymâniye, Süleymâniye, Dâru'l-Hadis. Bu sıralamaya kaynak olarak Ahmed Cevdet Paşa'nın (Tarih, İst., 1309, I, 110-111'de) verdiği bilgi gösterilmektedir. İlmiye Sahnâme'sinde (s. 644) ve Uzunçarşılı'nın Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı'nda (s. 37) da yer alan bu sıralamanın, medreselerin dereceleri ile alakası bulunmayıp, müderrislerin terfi meselesi ile ilgili olduğunu söyleyen Hüseyin Atay (Bk. Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi, s. 91), bu konuyu bazı deliller ileri sürerek izah eder. Ancak, Süleymâniye Vakfiyesini neşre hazırlayan Kemal Edib Kürkçüoğlu, böyle bir sıralamadan bahsetmez.

düzenlenmişti:

- 1.Hâriç müderrisleri
- 2.İlerlemek için öne alınmış Hâriç müderrisleri
- 3.Dâhil müderrisleri
- 4.İlerlemek için öne alınmış Dâhil müderrisleri
- 5.Sahn-ı Seman müderrisliği derecesine aday olanlar
- 6.Günde elli akçe alan Sahn-ı Seman müderrisleri
- 7.İbtidâ-i Altmışlı müderrisleri
- 8.Hareket-i Altmışlı müderrisleri
- 9.Süleymâniye medreseleri adayları
- 10.Süleymâniye müderrisleri¹⁹

Sıralamada görülen Hareket-i Altmışlı müderrisliği şu şekilde ortaya çıkmıştı:İbtidâ-i Altmışlı denilen ve altmış akçe yevmiyeli bir müderris terfi edince,bir yüksek dereceye hareket ettiği için Hareket-i Altmışlı adını alıyordu.Bu müderrislerin yevmiyesi İbtidâ-i Altmışlı müderrisleri gibi ise de müderrislik kademesi bir üstte idi.Hareket-i Altmışlı müderrisleri terfi edince,Mûsıla-i Süleymâniye adı verilen ve kendisini Süleymâniye müderrisliğine götürecektir olan müderrisliğe geçerdi.Bu müderrisliğin bir üst derecesi Hâmi-se-i (Hâvamis-i) Süleymâniye,bunun da bir üstü Süleymâniye'nin dört medresesinden birinin müderrisliği ve nihayet Dâru'l-Hadis müderrisliği geliyordu.²⁰

Medrese müderrislerinin derece itibariyle en yükseği Dâru'l-Hadis idi.Dâru'l-Hadis müderrislerinin yevmiyesi yüz akçe iken,diğer medrese müderrislerinin en üst seviyedekilerine altmış akçe verilmekteydi.²¹

Hangi dereceden olursa olsun,bütün müderrisler vergiden ve müsadereden muafiyet gibi iki hakka sahipti.²²

19.Hammer, age,VI,160-61;Hammer' in verdiği bu sıralamada,Dâru'l-Hadis müderrisliğine yer verilmemesinin sebebi,Dâru'l-Hadis'lerin genel manadaki medreseler gibi ele alınmamış olması gerektir.

20.Uzunçarşılı,Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı,s.37

21.Uzunçarşılı, age,s.34.

22.Hammer, age,VI,161.

Dâru'l-Hadis'in üstünde müderrislik olmadığı için buranın müderrisi isterse, Mahreç Mevleviyetleri denilen Kudüs, Halep, Eyüp, Selânik, Tırhala Yenişehir, Galata, İzmir, Sofya, Trabzon ve Girit kadılıklarından birine tayin olunurdu. Eğer bu kişi kadılık istemezse, o zaman Dâru'l-Hadis müderrislerinin bir derece altındaki Süleymâniye müderrisliklerinden birine atanırdı.²³

4- Tahsil Müddeti

Kanunî devrinde de medrese düzeni yedi derece halinde sıralanmıştı. Bunların hepsinin ders programı ayrı olmakla beraber müderrislerinin maaşları ve payeleri aynı olanlar da vardı. Kanunî'nin kanunnamesinde, Yirmili, Otuzlu, Kırklı ve Ellili olan Hâriç ve Dâhil medreselerinin eğitim süresi beş yıldır. Bundan sonra, bir yıl veya iki yıl Sahn-ı Seman, bir yıl da Altmışlı Medrese hesaba katılacak olursa tamamı yedi yıl olur.²⁴

Yirmili, Otuzlu ve Kırklı medreseler, bugünkü orta dereceli öğretim; Ellili olan Hâriç ve Dâhil medreseler, yüksek öğretim; Sahn-ı Seman ve devamı olan medreseler, lisansüstü öğretim seviyesinde kabul edilebilir.²⁵

23. Uzunçarşılı, age, s. 38.

24. Atay, age, s. 98.

25. Atay, age, s. 99.

İKİNCİ BÖLÜM

XVI. ASIRDAN ÖNCE YAPILMIŞ BURSA MEDRESELERİ

A. ORHAN GAZİ DEVRİ (726-761/1326-1360)

1- Manastır Medresesi

Bu medreseyi yaptıran ikinci Osmanlı hükümdarı Orhan Gazi, 680/1281'de doğmuş, 726/1326'da babasının yerine padişah olmuş ve 761/1360'da vefat etmiştir.¹

Orhan Gazi Bursa'yı aldıktan sonra, ilk iş olarak Saint Ellie Manastırını'nı medreseye çevirmişti. Bu sebeple buraya Manastır Medresesi denmektedir.² Ayrıca kurucusuna nisbeten Orhan Gazi Medresesi olarak da bilinir. Bu medresenin kuruluş tarihi ile ilgili rivayetler birbirinden farklı ise de³, 736/

-
1. Ayvansarayî, Hafız Hüseyin, Vefeyât-ı Selâtin ve Meşâhir-i Ricâl (Haz. Fahri Ç. Derin), İst., 1978, s. 1; Hüdâvendigâr Vilâyet-i Salmâme-i Resmîyesi, 1325, s. 25.
 2. Ayverdi, E. Hakkı, Osmanlı Mimarîsinin İlk Devri, İst., 1966, s. 93; Atâî, Nev'izâde, Zeyl-i Şakâik, İst., s. 110.
 3. Bu konuda Aşıkpaşazâde, bir tarih vermeksizin Karasî'nin fethinden sonra Orhan Gazi'nin Bursa'da bir imaret yaptırdığını bildirir. Bk. Aşıkpaşazâde, Tevârih-i Al-i Osman (nşr. Alf Bey), İst., 1332, s. 46; Cahid Baltacı, bu medresenin 736/1335'den önce bina edildiğini savunur; ancak buna dair bir delil getirmez. Bk. Baltacı, XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri, İst., 1976, s. 294; Neşri de bu medresenin kuruluş tarihi konusunda bir bilgi vermez. Bk. Neşri, Mehmed, Kitab-ı Cihannümâ (nşr. F. R. Unat-M. A. Köymen), Ank., 1949, I, 186; Halbuki Hoca Sadeddin Efendi, Orhan Gazi'nin 736/1335'de Bursa'da yaptırdığı hayratı anlatırken, bu medre-

1335 tarihi en kuvvetli ihtimaldir.

Bu medresenin Hisar'da olduğu kesindir, ancak yerinin tam olarak nerede olduğu konusu ihtilaflıdır.⁴ Bursa ile ilgili geniş hacimli bir eser hazırlayan Kâmil Kepecioğlu'nun bildirdiğine göre medrese, Orhan Gazi türbesinin hemen bitişiğinde idi.⁵

Medrese pek çok tamir geçirmiştir. 1271/1854'deki depremten sonra 1281/1864'de Bursa valisi Ahmed Vefik Paşa zamanında esaslı bir tamir görmüştür. 1324/1906'da medresede otuz sekiz talebe vardı.⁶ Medrese, daha sonra yine Ahmed Vefik Paşa tarafından Osman Gazi türbesinin solunda bulunan ilkokulun olduğu yere naklolunmuş⁷ ve 1340/1921'de ilkokula çevrilmiştir.⁸

Vakfiyesi bulunamadığı için medreseye yapılan evkafın neler olduğu belli değildir. Ancak Hisar'daki Manastır hamamı⁹ ile Bukluç köyünün¹⁰ bu medreseye vakfedildiği bilinmektedir.

Paye bakımından medrese 923/1517'den önce ellili¹¹ idi. 957/1550¹² ve 1008/1599¹³, da da aynı dereceyi koruyordu. Daha

senin manastırdan çevrildiğini bildirir. Bk. Hoca Sadeddin Efendi, Tâcü't-Tevârih, İst., 1279, I, 46; Dânişmen de eserinde 736/1335 tarihli olaylardan bahsederken Orhan Gazi'nin bir medrese kurduğunu kaydeder. Bk. Dânişmend, İ. Hami, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, İst., 1971, I, 20.

4. Neşet Köseoğlu, medresenin Osman Gazi türbesinin solunda yer aldığını söylerken (Bk. Köseoğlu, Tarihte Bursa Mahalleleri, Bursa, 1946, s. 46) Ayverdi, medresenin Orhan Gazi türbesinin kuzeyinde olduğunu kaydeder. (Bk. Ayverdi, age, s. 93)
5. Kepecioğlu, Kâmil, Bursa Kütüğü, III, 197.
6. Kepecioğlu, age, ay.
7. Ayverdi, age, s. 94.
8. Ayverdi, age, ay; Kepecioğlu, age, ay.
9. Ayverdi, age, s. 111.
10. Bilge, Mustafa, İlk Osmanlı Medreseleri, İst., 1984, s. 88; Manastır Medresesi personeline verilen ücretler hk. bk., Bilge, age, s. 84-88.
11. Mecdi, Mehmed, Terceme-i Şakâik, İst., 1269, s. 386.
12. Baltacı, age, s. 295.
13. Atâî, s. 637.

sonra 1063/1653' te medrese, Sahn derecesine çıkmıştı.¹⁴

XVI. asırda medresede görev yapan ünlü müderrisler:

a.II. Bayezid devrinde:

1. Kutbeddin Mehmed b. Mehmed ibn Kadızâde-i Rûmî¹⁵
2. Mahmud b. Mehmed ibn Kadızâde-i Rûmî (Mirim Çelebi)¹⁶

b. Yavuz Sultan Selim devrinde:

1. Muhyiddin Mehmed Şah ibn Ali ibn Yusuf Bâîî¹⁷
2. Paşa Çelebi ibn Zeyrek¹⁸

c. Kanunî Sultan Süleyman devrinde:

1. Muhyiddin Mehmed (Ebu'l-Mi'mar)¹⁹
2. Haydar el-Esved²⁰
3. Fahreddin ibn İsrâfilzâde²¹
4. Pir Ahmed²²
5. Tâceddin İbrahim²³
6. Hasan b. Sinan²⁴
7. Şemseddin Ahmed ibn Muslihiddin (Muallimzâde)²⁵

ç. III. Murad devrinde:

1. Mehmed b. Abdilaziz (Muîdzâde)²⁶
2. Hızır Bey ibn Abdilkerim el-Kâdî²⁷

-
14. Baltacı, age, s. 295.
 15. Taşköprüzâde, İsmüddin Ahmed, eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fi Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye, s. 198; Tâcû' t-Tevârih, II, 570.
 16. Şakâik, s. 198; Tâcû' t-Tevârih, II, 571.
 17. Şakâik, s. 228.
 18. Şakâik, s. 244.
 19. Şakâik, s. 275.
 20. Şakâik, s. 277.
 21. Şakâik, s. 284.
 22. Şakâik, s. 287.
 23. Taşköprüzâde, İsmüddin Ahmed, el-İkdu'l-Manzum fi Zikri Efâdîli'r-Rûm (Eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fi Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye ile birlikte), Beyrut, 1975, s. 383.
 24. İkdu'l-Manzum, s. 390.
 25. İkdu'l-Manzum, s. 425.
 26. İkdu'l-Manzum, s. 483.
 27. İkdu'l-Manzum, s. 502.

2- Aşağı Şehirde Orhan Gazi Medresesi

Orhan Gazi, ikinci medresesini, şehri doğuya doğru genişletme amacıyla²⁸ şehrin dışında yaptırmıştı. Medresenin yeri konusunda ileri sürülen bazı bilgilere bakarak²⁹, Orhan Camii ile Belediye binası arasındaki sokağın köşesinde olduğu söylenebilir.

Medresenin yanında zaviye ve misafirhanenin de yer aldığı külliye³⁰ 740/1339-40'da³¹ yapılmıştır. Ayverdi, medresenin 1313/1895 yılında mamur olduğunu, bundan sonra medrese ile ilgili herhangi bir vesikaya rastlanmadığını bildirir.³² Ancak bu medreseden hiç söz etmeyen kaynaklar da vardır. Bu yüzden medresede görev yapan müderrislerin kim olduğu konusunda elimizde bir bilgi bulunmamaktadır. Bunlar göz önünde tutulunca, medresenin ilmi seviye açısından vasatın üzerine çıkmadığı³³ söylenebilir.

3- Lala Şahin Paşa Medresesi

Lala Şahin Paşa, Orhan Gazi ve I. Murad'ın kumandanıdır. Şehzadeliği sırasında I. Murad'a lala tayin edilen Şahin Paşa, Murad'ın tahta cülûsundan sonra Rumeli Beylerbeyi olmuştur. Edirne ve Filibe'yi fethettikten sonra I. Murad tarafın-

-
28. Gökbilgin, M. Tayyib, Bursa'da Kuruluş Devrinin İlim Müesseseleri, İlim Adamları ve Bursa Tarihçileri Hakkında, Necati Lugal Armağanı, Ank., 1968, s. 262.
29. Medresenin yeri konusunda; Koyunluoğlu "Şimdiki bahçesinin yerinde Orhan Medresesi, misafirhane ve zaviye varmış" (Bk. Koyunluoğlu, A. M. Turgut, Bursa ve İznik Tarihi, Bursa, 1935, s. 81) derken, Abdülkadir "Şimdiki Belediye bahçesinin havuzunun önündedir" (Bk. Abdülkadir, Bursa Tarihi Kılavuzu, Bursa, 1327, s. 73) der. Gökbilgin ise "Belediye Dairesinin yerinde" (Bk. Gökbilgin, agm, s. 262) olduğunu söyler. Ayverdi de medresenin Orhan Camii ile Belediye arasındaki sokağın köşesindeki bahçenin yerinde olduğunu belirtir. Bk. Ayverdi, age, s. 94.
30. Gökbilgin, agm, s. 262; Koyunluoğlu, age, s. 81.
31. Gökbilgin, agm, ay.
32. Ayverdi, age, s. 94; Ayverdi, ayrıca medresenin geçirdiği tamiratlardan da bahseder.
33. Bilge, age, s. 91.

dan vezirlik payesine yükseltilmiştir. Vefat tarihi 872/1467 dir.³⁴ Osmanlı tarihinde ilk defa "paşa" ünvanını alan³⁵ Lala Şahin Paşa'nın Bursa'da bir medresesi, Kirmastı (Mustafa Kemal Paşa) da zaviye, köprü³⁶ ve medresesi ile birlikte diğer bazı hayratı³⁷ vardır.³⁸

Lala Şahin Paşa, Bursa'daki medresesini, alınan harp ganimetleriyle yapmıştır.³⁹ Medresenin yapılması ile ilgili olarak Şakâik'te geniş bilgi vardır.⁴⁰ Vakfiyesinin tarihi 749/1348 olduğuna göre⁴¹ medrese, bu tarihten önce yapılmış olmalıdır.⁴²

Lala Şahin Paşa, medresesi için pek çok evkaf bırakmıştı. Vakfiyeye göre, müderrise her gün sekiz akçe nakit, her sene yirmi yedi müd buğday ve medresedeki talebelere her gün üç akçe verilecekti. Müderrisin âlim, ders vermeğe kadir bir kimse olması ve tatil günleri dışında şer'î bir özrü olmadığı sürece dersleri kesinlikle terketmemesi şart kılınmıştı.⁴³

Medrese binası halen mevcut olup günümüze, pek çok tamir görerek gelebilmiştir. Medrese, Tophane'ye çıkan caddenin solundan Kavaklı caddesine dönen sokağın köşesinde, şimdi

-
34. Lütfi Paşa, Tevârih-i Al-i Osman, İst., 1341, s. 32; S.O., III, 132; Osman Nuri Peremeci, Lala Şahin Paşa'nın 787/1385'de Edirne'de vefat ettiğini ve orada gömülü bulunduğunu bildirir. Bk. Peremeci, Edine Tarihi, İst., 1940, s. 140; Baykal ise M.K. Paşa'daki türbesinde gömülü olduğunu belirtir. Bk. Baykal, Kazım, Bursa ve Anıtları, İst., 1982, s. 57.
35. S.O., III, 132; Danişmend, ilk defa paşa ünvanını alan devlet adamının Lala Şahin Paşa olduğu yolundaki rivayetin doğru olmadığı kanaatindedir. Bk. Danişmend, Kronoloji, I, 59.
36. Mecdi, s. 29; Tâcü't-Tevârih, II, 405.
37. S.O., III, 132.
38. Lala Şahin Paşa hk. geniş bilgi için Giriş bölümünde 82 nolu dipnotta verilen eserlere bk.
39. Ayverdi, age, s. 91 vd.
40. Şakâik, s. 9.
41. Vakfiye suretinin fotokopi ve tercümesi için bk. Bilge, age, s. 299-305.
42. Ayverdi, medresenin yapılış tarihi için "Meselâ 740/1399 senelerinde" yaptırılmış olmasının mümkün olduğunu söyler. Bk. Ayverdi, age, s. 91.
43. Bilge, age, s. 303-304 (Vakfiyeler Bölümü)

Merkez Çocuk Kitaplığı olan yapıdır.⁴⁴ Medreseye, Lala Şahin Paşa dışında "Arabiye"⁴⁵ ve "Sercâniye"⁴⁶ isimleri de verilmiştir.

Medresede görev yapan müderrisler konusunda Şakâik ve diğer bazı kaynaklarda bilgi verilmemektedir. Bu durumda, medresede XVI. asırdaki müderrisleri tesbit etmek mümkün olmamaktadır. Daha sonraki dönemlerde medresede hizmeti görülen müderrislerden bazıları şunlardır:

1. Bostan Çelebi (ö. 1043/1633)⁴⁷
2. Atâzâde Mehmed Efendi (ö. 1070/1659): 1065/1654'de medresede görev yaptı.⁴⁸
3. Hacı Ömerzâde İbrahim Efendi: 1071/1660'da medresede görev aldı.⁴⁹
4. Ahmed Efendi: 1086/1675'de medresede müderris olarak görev yapıyordu.⁵⁰

B. I. MURAD DEVRİ (761-791/1360-1389)

1. Hüdâvendigâr Medresesi

Bu medresenin bânisi olan üçüncü Osmanlı hükümdarı I. Murad (Hüdâvendigâr), 726/1326'da doğmuş, 761/1360'da padişah olmuş ve 791/1389'da Kosova'da şehit düşmüştür.⁵¹ Türbesi, Bursa'da Çekirge'deki camii ve medresesi karşısındadır. I. Murad'ın hayratı arasında; Bursa'da camii ve üstünde medresesi, imareti, misafirhanesi, Eski Kaplıca denilen kaplıcası, Hisar Camii, Bilecik ve Yenişehir'de birer camii, Yenişehir'de

44. Yalman, Bedri, Bursa, İst., 1977, s. 66.

45. Ayverdi, age, s. 92.

46. Ayverdi, age, ay; Tâcü't-Tevârih, II, 405.

47. Göldeste'de ismi Berkzâde Bostan Efendi ve ölüm tarihi 1046/1636 (Bk. Belig, İsmail, Göldeste-i Riyâz-ı İrfan, Bursa, 1302, s. 341), S.O.'de ise ismi Dürzâzâde ve ölüm tarihi 1043/1633 (Bk. S.O., II, 17) olarak gösterilmiştir.

48. Belig, age, s. 363.

49. Belig, age, s. 376.

50. Belig, age, s. 393.

51. Ayvansarâyî, age, s. 1; Hüdâvendigâr Vilâyet-i Salnâme-i Resmîyesi, 1325, s. 25.

Postniğin Baba için zaviyesi,İznik'te annesi için yaptırdığı imaret,Gökova'da bir mescit,Bursa yakınında ve Edirne'de Dâru's-Saltanat (Saltanat yeri)'ı sayılabilir.⁵²

Kaplıca Medresesi de denilen⁵³ medrese,camin üst katında yer almış olması hasebiyle Osmanlı mimarisi içinde ayrı bir yer tutar.Medresenin camii ile birlikte 767/1365-66 yılında yapıldığına dair tarihlerde bir ittifak göze çarpar.Oruç Beğ tarihinde anlatılanlar,medresenin ne zaman ve ne ile yapıldığı hususunu oldukça aydınlatmaktadır:

"Lala Şahin kumandasındaki Osmanlı askeri Gelibolu yakınlarında Sırp askerini yendi.Çok ganimet alıp Edirne'ye geldiler.Murad Gazi'ye bir nice başlar ve esirler gönderdiler.Sultan Murad Han Gazi bu zaferi işitip sevindi.Allah'a çok şükretti,sonra dönüp Bursa'ya geçti,varıp Bursa'da oturdu.Hicretin 767 yılında (1365-66).0 yıl içinde oğlanları Yıldırım Bayezid'i ve Yakub Çelebi'yi düğünle sünet etti.Bilecik'te bir büyük cuma câmisi,Bursa'da dahi bir cuma câmisi ve medrese yaptırdı."⁵⁴

Bu medresenin 767/1365-66'da,Sırp Sındığı zaferinden sonra ve orada ganimet olarak ele geçen paralarla yapıldığı anlaşılmaktadır.⁵⁵ Manzumenin vakfiyesi,İNŞAATTAN ON DOKUZ YIL SONRA 787/1385'de tanzim edilmiş olup Kadı Celâlüddin Dede Bâli tarafından yazılmıştır.Vakfiyeye göre,müderrise on iki,onsekiz talebeye bir,türbede Kur'ân okuyan on beş kişiye dört,Sıbyan muallimine ve hatibe bir dirhem yevmiye ve-

52.Kâtip Çelebi,Cihannümâ,İst.,1145,s.684;Ali Mustafa,Gelibolu'lu,Kühü'l-Ahbar,İst.ÜN.Ktp.,Ty.5959,yk.20b-21a;Uzunçarşılı,İ.Hakkı,Murad mad.,İ.A.,VIII,595.

53.Atâî,s.517.

54.Oruç Beğ,Oruç Beğ Tarihi (nşr. Atsız),s.44;Hoca Sadeddin Efendi,Hüdâvendigâr Medresesi'ni anlatırken 767/1365-66 yılını kaydeder.Bk. Tâcû't-Tevârih,I,81;Ayverdi de medresenin inşasına bu yılda başladığını belirtir.Bk. Ayverdi,age,s.232.

55.Bk. Oruç Beğ Tarihi,age,s.43 vd.

rilmesi şart kılınmıştı.⁵⁶

Evliya Çelebi'nin gördüğü ve oldukça beğendiği medreseye⁵⁷, Kurşunlu ve Salihler köyü vakfedilmiştir.⁵⁸ Medrese birçok tamirat geçirmiştir.⁵⁹

Paye bakımından medrese, 924/1518'den önce otuzlu⁶⁰, 960/1553'de kırkılı⁶¹, 976/1568'de ellili⁶² ve 1006/1597'de ellili dâhil idi. Daha sonra altmışlılar arasına girdi.⁶³

Müderrislerinden bazıları:

a.II.Bayezid devrinde:

1.Şeyhulislâm Efdalzâde Hamîdüddin Efendi⁶⁴

b.Yavuz Sultan Selim devrinde:

1.Hüsâmeddin Hüseyin b. Abdurrahman Efendi⁶⁵

2.Kara Davud b. Kemal Efendi⁶⁶

3.Paşa Çelebi el-Yegâni⁶⁷

c.Kanunî Sultan Süleyman devrinde:

1.Molla Hüsâmeddin Hüseyin (Gedik Hüsâm)⁶⁸

2.İshak el-Üskübi⁶⁹

3.Salih el-Esved⁷⁰

4.Mehmed b. Mehmed (Arapzâde)⁷¹

56.Ayverdi, age, s.232-33; Vakfiyenin neşri için bk. Gök-bilgin, M.Tayyib, Murad I Tesisleri ve Bursa İmareti Vakfiyesi, Türkiyat Mes., X, 3, 217-234.

57.Evliya Çelebi, Seyahatnâme (Sad. Zuhuri Danışman), III, 17.

58.Bilge, age, s.97.

59.Ayverdi, age, s.234.

60.Mecdi, s.431.

61.Atâf, s.143; Baltacı, age, s.250.

62.Atâf, s.238.

63.Baltacı, age, s.250.

64.Alf, yk.120b; İlimiye Salmâmesi, s.341.

65.Şakâik, s.231; Mecdi, s.391; Alf, yk.203a.

66.Şakâik, s.239; Mecdi, s.400-401.

67.Şakâik, s.243.

68.Şakâik, s.278; Mecdi, s.497.

69.Şakâik, s.282.

70.Şakâik, s.291.

71.Şakâik, s.349.

5. Abdülbâkî ibn Alâeddin el-Arâbî el-Halebî⁷²
6. Ahmed b. Abdullah el-Fevrî⁷³

ç. III. Murad devrinde:

1. Mehmed ibn Sarıkirazoğluzâde⁷⁴
2. Şah Mehmed Efendi⁷⁵

d. III. Mehmed devrinde:

1. Veli Beyzâde Ali Efendi⁷⁶
2. Saruhânî Muslu Çelebi⁷⁷

Hüdâvendigâr Medresesi'nde görev yapan son müderrislerden Rıza Efendi, 1308/1890'da vazifeye başlamıştı.⁷⁸

2. Esediye Medresesi

Medreseyi Hacı İvaz b. Hacı Bekir⁷⁹ b. Arslan yaptırmıştır. Yer itibarıyla, Ulucami'in güneydoğu kısmında, cenaze namazlarının kılındığı bölgededir. Bu yüzden medreseye "Musallâ" adı da verilmiştir. Ayrıca kurucusuna izafeten "Arslâniye" de denmiştir. Bugün medresenin yerinde, kurucusunun mezarı ve musallâlar bulunmaktadır.⁸⁰

Hacı İvaz Bey⁸¹, bu medrese için 776/1374 tarihli bir vakfiye tanzim etmiş ve 843/1439'da vefat etmiştir. Medreseye muhtelif evkaf bırakmıştır.⁸²

72. İkdu' l-Manzum, s. 360.

73. İkdu' l-Manzum, s. 402.

74. İkdu' l-Manzum, s. 501.

75. Atâf, s. 632 vd.

76. Atâf, s. 463.

77. Atâf, s. 527.

78. Koyunluoğlu, age, s. 155.

79. Ayverdi ve diğer bazıları Hacı Bekir yerine Hacı Beg'i tercih etmişlerdir. Bk. Ayverdi, age, s. 275; Bilge, age, s. 99; Öte yandan Hacı Bekir'i tercih edenler çoğunluktadır. Bk. Gökbilgin, agm, s. 262; Koyunluoğlu, age, s. 156; Baykal, Kâzım, Bursa'da Ulucami, İst., 1950, s. 17; Kepecioğlu, age, II, 51.

80. Baykal, age, s. 17; Kepecioğlu, age, II, 51.

81. Bu zatı, Bursa'da medresesi olan Çelebi Sultan Mehmed'in vezirlerinden Hacı İvaz Paşa (ö. 813/1427) ile karıştırmamalıdır.

82. Koyunluoğlu, age, s. 156; Kepecioğlu, age, II, 51; Ayverdi, age, s. 275.

Medrese pek rutubetli olduğu için zamanla yıkılmıştır. Daha sonra Mısır valisi Hidiv Abbas Hilmi Paşa, o civarda yaptırdığı binayı bu medreseye tahsis ederek medreseyi tekrar faaliyete geçirmiştir. Bu bina, sonradan Halkevi'ne devredilerek konferans salonu haline getirilmiştir. 1325/1907'de medresede otuz altı talebe bulunuyordu.⁸³

Esediye Medresesi'nde XVI. asırda hizmeti görülen müderrislerinden bazıları şunlardır:

a. II. Bayezid devrinde:

1. Kıvâmüddin Kasım b. Halil⁸⁴

b. Yavuz Sultan Selim devrinde:

1. Taşköprülü Muslihiddin Mustafa b. Halil⁸⁵

c. III. Murad devrinde:

1. Abdülmü'min Efendi⁸⁶

Bu medresede görev alan müderrislerin isimleri hakkında kaynaklarda yeterli bilgi yoktur. Ancak Fatih Sultan Mehmed devrinde, Hocazâde olarak tanınan Muslihiddin Mustafa'nın⁸⁷ buraya müderris olduğu bilinmektedir. Daha sonraki dönemlerde Kıyemzâde Mustafa Efendi⁸⁸, Çömezzâde İsmail Efendi⁸⁹ ve Seyyid Abdullah İlâhizâde⁹⁰ müderris olarak görülmektedir.

C. YILDIRIM BAYEZİD DEVRİ (791-805/1389-1402)

I- Ali Paşa Medresesi

Ali Paşa, Çandarlı Halil Hayreddin Paşa'nın oğlu olup I. Murad ve Yıldırım Bayezid zamanında yirmi beş yıl vezir-i âzamlık yapmıştır.⁹¹ Babası Çandarlı'nın vezirliği sırasında

83. Kepecioğlu, age, II, 51 vd.

84. Şakâik, s. 233; Mecdi, s. 393 vd.

85. Şakâik, s. 231-33; Mecdi, s. 391 vd.

86. Atâî, s. 514-15.

87. Şakâik, s. 77; Mecdi, s. 158; Ali, yk. 117a.

88. Göldeste, s. 361.

89. Göldeste, s. 411.

90. Göldeste, s. 432.

91. Kepecioğlu, age, I, 125.

(770/1368) kazasker, 788/1386'da babasının ölümü üzerine vezir-i âzamlık görevine getirilmiştir.⁹² Ali Paşa 797/1395'de Yıldırım'ın İstanbul'a fethetmek için yaptığı girişimlere birtakım özürlerle engel olmuştur.⁹³ 804/1408'de şehzade Süleyman Çelebi ile birlikte Timur harbinden Edirne'ye dönmüş ve orada vefat etmiştir (810/1407).⁹⁴ Cenazesi, kardeşi İbrahim Paşa tarafından İznik'e nakledilerek babasının türbesine gömülmüştür. Bursa'da bir camii ve hamamı olup Siroz'da bir mevlevî tekkesi yaptırmış ve bu yapılar için değişik evkaf bırakmıştır.⁹⁵

Ali Paşa'nın Bursa'da, cami ve medreseden meydana gelen eseri, aynı adı taşıyan semtte olup cadde üzerinde idi. Medresenin yeri, caminin ön tarafında, şimdi bulunmayan meşhur Ali Paşa çınarının olduğu meydanın batısında gösterilmektedir. Medrese yıkılmış olup bugün yerinde evler bulunmaktadır.⁹⁶ Cami ayakta olup vakfiyesi 796/1394 tarihini taşımaktadır.⁹⁷

XVI. asırda bu medresede görev yapan müderrislerden sadece birinin adı geçmektedir. Bu zat Ebussuud Efendi'nin talebelerinden Ahmed Şemseddin Efendi (ö. 988/1580) dir.⁹⁸ Daha sonraları Seyyid Abdullah İlähizâde (ö. 1129/1716) nin de⁹⁹ bu medresede görev yaptığı bilinmektedir.

-
92. Osmanzâde Tâib Ahmed, Hadîkâtü'l-Vüzerâ, İst., 1271, s. 7; S.O., III, 493.
93. Kepecioğlu, age, I, 125.
94. S.O., III, 493; Kepecioğlu vefat tarihini 814/1411 (Bk. Kepecioğlu, age, I, 125) olarak bildirir. Kâtip Çelebi de aynı tarihi verirken (Bk. K. Çelebi, Takvîmü't-Tevârîh, İst., 1146, s. 173), Osmanzâde 813/1410'da vefat ettiğini söyler. (Bk. Osmanzâde Tâib Ahmed, age, s. 7)
95. Kepecioğlu, age, I, 125.
96. Baykal, Kâzım, Bursa ve Anıtları, s. 80; Ayverdi, age, s. 441.
97. Ayverdi, age, s. 385; Vakfiyenin neşri için bk. Uzunçarşılı, İ.H., Çandarlızâde Ali Paşa Vakfiyesi, Bellekten, V, 549-576. Arapça olan bu vakfiye 808/1405-06 tarihini taşımakta olup aslı İstanbul Şehir Müze ve Kütüphanesi'ndedir. Bk. Bilge, age, s. 102.
98. İlmiye Salnâmesi, s. 392.
99. Göldeste, s. 432.

2- Ebu İshak Medresesi

Medreseyi, Kâzerûniyye tarikatının kurucusu Ebu İshak İbrahim b. Şehriyâr Kâzerûnî yaptırmıştır.¹⁰⁰ Bu zatın ayrıca Bursa'da bir imaret¹⁰¹ ve bir de cami vardır.¹⁰²

Medrese, caminin avlusunda idi, ancak bugün mevcut değildir.¹⁰³ Medresenin otuz kadar hücre si bulunduğu ve daha sonra yıkılarak yerine evlerin yapıldığı bildirilmektedir.¹⁰⁴ Medresenin vakfiyesi bulunamamıştır. Medrese çok önceleri ortadan kalkmış olmalıdır. Nitekim son devir müderris tevcihlerinde bu medreseye rastlanmaz. Bu duruma göre medrese, kuruluşundan itibaren derece bakımından alt seviyede kalmıştır.¹⁰⁵

3- Gülçiçek Hatun Medresesi

Medreseyi I. Murad'ın hanımı ve Yıldırım Bayezid'in annesi Gülçiçek Hatun yaptırmıştır. Diğer oğlu Yahşî Bey'in Bursa'da bulunan caminin yanında idi.¹⁰⁶ Bu medreseye ait Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde, 791/1389 ve 802/1399 tarihli iki adet vakfiye sureti vardır. Vakfiyeler, Gülçiçek Hatun'un aslen Rum olduğunu göstermektedir.¹⁰⁷ Gülçiçek Hatun'un mezarı caminin yanındadır.¹⁰⁸

Bugün mevcut olmayan medreseye bazı kaynaklarda rastlanmaması, vasatın altında bir öğretimi gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır.

100. Ebu İshak İbrahim b. Şehriyâr Kâzerûnî hk. geniş bilgi için bk. İ. A., VI, 523; Feridüddin Attar, Tezkiretü'l-Evliya (trc. Süleyman Uludağ), Bursa, 1984, s. 793-805.

101. İmaretin 802/1399 tarihli vakfiyesinde medreseden söz edilmez. Vakfiyenin neşri için bk. Erzi, Adnan, Bursa'da İshâkî Dervişlerine mahsus zaviyenin vakfiyesi, Vakıflar Dergisi, II, 423-429.

102. İmaret ve cami için bk. Ayverdi, age, s. 441.

103. Ayverdi, age, ay.

104. Koyunluoğlu, age, s. 157.

105. Bilge, age, s. 103.

106. Ayverdi, age, s. 441; Gökbilgin, agm, s. 262.

107. Bilge, age, s. 103-04.

108. Koyunluoğlu, age, s. 157.

4- Kara Eyne Bey Medresesi

Medreseyi, Yıldırım Bayezid devri ileri gelenlerinden Kara Eyne Bey yaptırmıştır. Bu zatı, I. Murad'ın subaşı ve Yıldırım devrinin önde gelen kişilerinden Eyne Bey ile karıştırmamalıdır.

Medresenin yeri, Tatarlar caddesinden Yıldırım Camii'ne sapınca sol tarafta idi. Ancak medreseden bugün eser kalmamıştır. ¹⁰⁹

Molla Yegan, medresede bir süre ders verdiği için onun ismine nisbetle "Molla Yegan Medresesi" de denmiştir. ¹¹⁰ Medresenin vakfiyesi bulunmamıştır.

Medresede hizmeti görülen müderrislerden bazıları şunlardır:

a. Yavuz Sultan Selim devrinde:

1. Sinânüddin Yusuf el-Yegânî ¹¹¹

b. Kanunî Sultan Süleyman devrinde:

1. Abdülfettah b. Ahmed ¹¹²

2. Manav Seydi b. Halil ¹¹³

3. Şah Mehmed Yegânizâde ¹¹⁴

4. Bostan Efendi ¹¹⁵

5- Subaşı Eyne Bey Medresesi

Medreseyi, I. Murad'ın subaşı ve Yıldırım Bayezid devrinin ileri gelenlerinden Eyne Bey yaptırmıştır. Kosova'dan Timur savaşına kadar pek çok harpte bulunmuş, şehzade Süleyman Çelebi ile Edirne'ye kaçmış, oradan da şehzade İsa Çelebi'nin yanında yer almış ve şehzadelerin birbirleri ile olan mücadeleleri sırasında öldürülmüştür. ¹¹⁶

109. Ayverdi, age, s. 441; Baykal, Bursa ve Anıtları, s. 98.

110. Ayverdi, age, ay.

111. Şakâik, s. 242; Mecdi, s. 405 vd.

112. Şakâik, s. 270.

113. Atâf, s. 153.

114. Göldeste, s. 256.

115. Alf, bk. 470b.

116. S.O., I, 448.

Eyne Bey'in Bursa'daki medrese ve hamamından başka Balıkesir'de zaviye, imaret ve medresesi de bulunmaktadır.¹¹⁷

Medresenin yeri, Ulucami'den Maksem'e çıkan caddenin sağında, Tahtakale pazarına giden sokak içindedir. Bugün Eski Basma ve Yazma Eserler Kütüphanesi olarak kullanılmaktadır.¹¹⁸ Bu medreseye Yusuf Bâli Efendi bir mescit eklemiştir.¹¹⁹ Medrese sonradan esaslı tamir gördüğü için ikinci bâniin de ismi medreseye ad olmuştur. İkinci bâni Hüseyin Çelebi, medreseyi 1085/1674'de yaptırmıştır.¹²⁰ 804/1401 tarihli medrese vakfiyesi, Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde bulunmaktadır.¹²¹

Kaynaklarda II. Bayezid devrinde medresede görev alan müderrislerle ilgili iki isme rastlanmaktadır:

1. Sinânüddin Yusuf el-Yegâni¹²²
2. Sinan b. Mevlana Ali Çelebi¹²³

6- Ferhâdiye Medresesi

Medreseyi Yıldırım Bayezid'in önce hazinedârı, daha sonra veziri olan Ferhad Paşa yaptırmıştır. Bursa'da vefat eden Ferhad Paşa, şeyhi Davud Dede için yaptırdığı türbesi yanında defnedilmiştir.¹²⁴ Ancak bugün Davud Dede ve Ferhad

117. Kepecioğlu, age, II, 325.

118. Yalman, Bedri, Bursa, s. 62; Baykal, buranın bir ara konserve fabrikası olarak kullanıldığını söyler. Bk. Baykal, age, s. 97.

119. Kepecioğlu, age, II, 326.

120. Baykal, age, s. 97; Yalman, age, s. 62; Ayverdi, age, s. 442; Koyunluoğlu, age, s. 156; Baykal, Hüseyin Çelebi hk. şu bilgiyi verir: Hüseyin Çelebi, Mırfî dergahının kurucusu Niyazi Mısrî'nin müridlerinden olup, dergahın yapılmasına nakden yardım etmek istemiş, ancak gerekmediğini belirten Niyazi Mısrî'nin tavsiyesi üzerine bu medreseyi yaptırmıştı. Bk. Baykal, age, s. 97.

121. Vakıflar Genel Müdürlüğü, defter 579, s. 336 vd.; Bk. Bilge, age, s. 106.

122. Ayverdi, age, s. 443

123. Bursa Şer'iyye Sicilleri, A 19/19, yk. 44b.

124. S.O., IV, 15; Kepecioğlu, age, II, 115; Güldeste, s. 219 vd.

Paşa'nın kabirlerinden bir iz yoktur.¹²⁵

Medresenin yeri, Yıldırım külliyesinin üst kısmında, İncirli mahallesindeki Selimzâde Camii'nin yakınında¹²⁶, Kara Davud ve İncirli caddeleri kavşağının bulunduğu bölgede idi. Bu medreseye Kara Göllü (veya Kara Güllü) Medresesi de denmektedir.¹²⁷ Günümüzde medrese mevcut değildir.

Vakfiyesi bulunamayan medrese, derece itibariyle 958/1551'den önce yirmili¹²⁸, 974/1566 yıllarında otuzlu¹²⁹ durumdaydı. Daha sonraları ellili medreseler grubuna girmiştir.¹³⁰

Medresede hizmeti görülen müderrislerden bazıları şunlardır:

a. Kanunî Sultan Süleyman devrinde:

1. Şeyhulislâm Çivizâde Muhyiddin Çelebi¹³¹
2. Muhyiddin Mehmed Vefâî¹³²
3. Manav Abdi¹³³
4. Vâsî Alisî¹³⁴

b. III. Murad devrinde:

1. Şeyhulislâm Kadızâde Şemseddin Efendi¹³⁵
2. Seyyid Mahmud Hüdâyî¹³⁶

7- Molla Fenârî Medresesi

Molla Fenârî, Yıldırım Bayezid devri âlimlerinden olup

125. Koyunluoğlu, age, s. 158.

126. Kepecioğlu, age, II, 115.

127. Ayverdi, age, s. 445; Koyunluoğlu, age, s. 158; Kepecioğlu, medresenin 1286/1869'da hiçbir izinin kalmadığını söyler. Bk. Kepecioğlu, age, ay.

128. Atâî, s. 246.

129. Atâî, s. 141.

130. Baltacı, age, s. 97.

131. Şakâik, s. 266; Mecdî, s. 446 vd.; İlimiye Salnâmesi, s. 361.

132. Mecdî, s. 480.

133. Mecdî, s. 497.

134. Mecdî, s. 487.

135. Şakâik, s. 497; Atâî, s. 260-61; İlimiye Salnâmesi, s. 393.

136. Atâî, s. 760 vd.; Ayrıca geniş bilgi için bk. Şenocak, Kemaleddin, Kutbu'l-Arifin Seyyid Aziz Mahmud Hüdâyî, hayatı, menâkıbı, eserleri, İst., 1970, s. 9.

Osmanlı devletinin ilk şeyhulislâmıdır.Esas ismi Şemseddin Mehmed b. Hamza Fenârî'dir.Tahsiline Alâeddin Esved (Kara Hoca) ve Cemaleddin Aksarâyî'den ders alarak başlamış,sonra Mısır'a giderek Şeyh Ekmelüddin Muhammed b. Mahmud Bâbertî'den tamamlamıştır.Büyük çalışmalarından ötürü II. Murad'ın müşâvirlik vazifesini üstlenmiş ve ünü oldukça yayılmıştı.Tasavvufu Şeyh Hamîdüddin Aksarâyî (Somuncu Baba)'den almıştı.İlk Osmanlı medreselerinden Manastır Medresesi'nde görev yapan Molla Fenârî iki kez Bursa kadısı olmuştur.Hayatının son dönemlerinde gözleri görmez duruma gelmişti.¹³⁷

Molla Fenârî,834/1432 yıllarına kadar Osmanlı devletinde en büyük otorite olarak tanınıyordu.Alim ve mutasavvıf olduğu kadar pek çok eser de yazan Molla Fenârî,bir ara Yıldırım Bayezid ile aralarında çıkan bir meseleden dolayı Bursa'yı terketmiş ve Karamanoğulları diyarına gitmişti.Daha sonra Yıldırım'ın pişman olması üzerine memleketine tekrar dönmüş ve eski görevine yeniden başlamıştı.¹³⁸

Molla Fenârî'nin Kudüs'te bir medresesi ve bir mescidi,Bursa'da üç camii,bir medresesi ve bir mektep ile türbesi vardır.Vakfiyede Molla Fenârî Medresesi'nin Pınarbaşı'nda olduğu bildirilmektedir.¹³⁹ Medresenin ve caminin bulunduğu bölge,sonraları Molla Fenârî mahallesi adını almıştır.

Medresenin yeri,camiin üst sokağında,avlu kapısının karşısındaydı.Taş ve tuğladan yapılmış duvarlardan sadece bir parça kalmıştır.¹⁴⁰ Medreseye pek çok şey vakfedilmiştir.¹⁴¹

Medresede çeşitli zamanlarda görev yapan müderrislerden bazıları şunlardır:

137.Molla Fenârî hk. geniş bilgi için Giriş bölümünde 86 nolu dipnotta verilen eserlere bk.

138.Gökbilgin,agm,s.263-64.

139.833/1430 tarihini taşıyan vakfiyenin fotokopi ve tercümesi için bk. Bilge,age,s.233-241.

140.Ayverdi,age,s.445;Baykal,age,s.78.

141.Medreseye tahsis edilen vakıflar için vakfiyenin tercümesine bk.;Ayrıca Bilge,age,s.108-109.

II. Selim devrinde Nâsuh Efendi'nin bu medresede otuz yıl gibi uzun süreyle görev bilinmektedir.¹⁴²

Daha sonraki dönemlerde Baldırzâde¹⁴³ ve Murad Efendi'nin¹⁴⁴ müderris olduğu medresede en son müderris Müftüzâde Hacı Kâmil'dir.¹⁴⁵

8- Vâızıyye Medresesi

Bu medreseyi yaptıran dördüncü Osmanlı hükümdarı Yıldırım Bayezid, 761/1360'da doğmuş, 791/1389'da tahta geçmiş ve 805/1402'de vefat etmiştir.¹⁴⁶ Türbesi caminin yanındadır.

Yıldırım Bayezid'in Bursa'da bu medresesi dışında bir medrese, iki cami, iki imaret, bir zaviye¹⁴⁷, bir Dâru's-Şifâ ve misafirhane; Edirne'de bir cami, bir imaret ve bir medrese, Dimetoka'da ve Kütahya'da camiler¹⁴⁸, Balıkesir'de de bir cami ve bir medresesi¹⁴⁹ vardır.

Medresenin yeri, Ulucami'in batı kapısı karşısındaki binanın arkasında idi.¹⁵⁰ Medresenin bir adı da "Mahkeme" dir.¹⁵¹ Ahşaptan on talebe edası ve kargirden büyük bir dershanesi vardı. Üstü kubbe ve kiremit örtülüydü.¹⁵² Bu medrese yangın ve zelzeleden çok zarar görmüştür. 1377/1957 çar-

142. Atâî, s. 46.

143. O.M., I, 257.

144. Güldeste, s. 367.

145. Koyunluoğlu, age, s. 155.

146. Ayvansarâyî, age, s. 2; Hüdâvendigâr Vilâyeti Salnâme-i Resmîyesi, 1325, s. 25.

147. Aşıkpaşazâde, s. 64; Tâcû't-Tevârih, I, 126; Alf, yk. 30b.

148. Kâtip Çelebi, Cihannümâ, s. 685.

149. Alf, yk. 31a.

150. Baykal, Bursa'da Ulucami, s. 18; Medresenin anlatıldığı bütün eserler, burada bir müftülük binasının bulunduğunu belirtiyor. Ancak şimdi, müftülük binası Şehreküstü civarındadır. Medresenin bulunduğu yerde pek çok ticarethane vardır.

151. Koyunluoğlu, age, s. 156; Ayverdi, age, s. 405; Gökbilgin, agm, s. 262; Baykal, Bursa ve Anıtları, s. 95; Ayverdi, Mahkeme Medresesi denilmesine sebep olarak, medrese içinde küçük kubbeli iki mahallin üstünün mahkeme olarak kullanılmasını gösterir. Bk. Ayverdi, age, ay.

152. Baykal, Bursa ve Anıtları, s. 95; Baykal, Bursa'da Ulucami, s. 18.

şı yangınından sonra, eski deshane hariç olmak üzere diğer kısımları yeniden yapılmıştır. Yeni şekle göre medresenin yirmi bir hücre si ve bir açık dershanesi vardı.¹⁵³

828/1425 tarihli Ulucami vakfiyesinden; müderrise yedi, talebeye dört dirhem günlük verileceği anlaşılmaktadır.¹⁵⁴ Kaynaklara göre medresenin yirmili olduğu ortaya çıkmaktadır. Fatih Sultan Mehmed devrinde müderris olan Zeyrekzâde Rükneddin Efendi, yirmi akçe ile burada görev almıştı.¹⁵⁵ Bundan başka medresede hizmeti görülen müderrise rastlanmamıştır.

9- Yıldırım Medresesi

Medreseyi Yıldırım Bayezid yaptırmıştır. Medresenin yeri Yıldırım Camii'nin kuzeybatısında bulunur. 791/1388-89 yılında yapımı bitmiş olan medresede yirmi oda ve bir büyük dersane vardır.¹⁵⁶ Bu yapının en önemli özelliği, önü kapalı ilk Osmanlı medresesi oluşudur.¹⁵⁷

Medresenin vakfiyesi olup neşredilmiştir.¹⁵⁸ Ancak vakfiyede iki medreseden söz edilir. İkinci medrese deyince hemen akla Yıldırım'ın Ulucami'in batısında yaptırdığı Vâziyye Medresesi gelir. Fakat bu medresedeki personelin maaş durumları Ulucami vakfiyesinde gösterilmiştir. Vâziyye müderrisine günlük yedi akçe tayin edilmişken, öteki medresedeki müderrislerin her birine günlük on beş akçe tahsis edildiği vakfiyede belirtilmektedir. O halde, sözü edilen ikinci medrese bu iki medreseden başka biri olmalıdır. İkinci medresenin yapıldığına dair bir işaret te olmadığına göre başlanmadan kalmış olması mümkündür.¹⁵⁹

153. Ayverdi, age, s. 445.

154. Ayverdi, age, ay.; Ayverdi, talebeye verilen dört dirhemi ölçüsüz bularak bu ücretin bir talebe için fazla, daha fazla talebe için ise az olduğunu söyleyerek bu miktarın kırk dirhem olabileceği ihtimalini belirtir. Bk. Ayverdi, age, s. 445.

155. Mecdî, s. 326; Tâcü't-Tevârih, II, 565.

156. Kepecioğlu, age, IV, 383; Baykal, medresede on dokuz odanın bulunduğunu söyler. Bk. Bursa ve Anıtları, s. 156.

157. Arapça ve 802/1400 tarihli olan vakfiyenin nşr. için bk. Ayverdi, E.H., Yıldırım Bayezid'in Bursa Vakfiyesi ve bir İstibdalnâmesi, Vakıflar Dergisi, VIII, 37-47.

159. Ayverdi, age, s. 447-48.

Pek çok tamir gören medrese 1373/1953 yılında, Sağlık Bakanlığı ve Veremle Savaş Derneği tarafından restore edilerek Verem Dispanseri haline getirilmiştir. Daha önce, bir süre baruthane olarak da kullanılmıştır.¹⁶⁰

Medreseyle birlikte zaviye ve Dâru'ş-Şifâ'ya da pek çok şey vakfedilmiştir.¹⁶¹ Vakfiyeye göre müderrise günlük on beş dirhem nakit, yılda elli müd buğday, otuz müd arpa; müfide günlük altı dirhem nakit, yılda otuz altı müd buğday; yirmi talebenin her birine de birer dirhem verilmesi şart kılınmıştı.¹⁶²

Medresede 1324/1906'da yetmiş üç talebe vardı.¹⁶³ Medresenin ilk müderrisleri hakkında bilgi elde edilememiştir. Şakâik'te tesbit edebildiğimiz XVI. asır müderrislerinden bir kısmı şunlardır:

a.II. Bayezid devrinde:

1. Nureddin Karasûyî¹⁶⁴
2. Yakub b. Seydî Ali¹⁶⁵

b. Yavuz Sultan Selim devrinde:

1. Hüsâmeddin Hüseyin b. Abdurrahman¹⁶⁶
2. Sinânüddin Yusuf el-Yegânî¹⁶⁷

c. Kanunî Sultan Süleyman devrinde:

1. Şemseddin Ahmed el-Kostantînî¹⁶⁸
2. Bedreddin Mahmud b. Ubeydullah¹⁶⁹
3. Fahreddin b. İsrâfilzâde¹⁷⁰

160. Bayrak, M. Orhan, Türkiye Tarihi Yerler Kılavuzu, İst., 1982, s. 144-45; Ayverdi, age, s. 454.

161. Medreseye vakfedilenler ve medrese personeline verilen ücretler için bk. Bilge, age, s. 111-113.

162. Bilge, age, s. 112; Baltacı, age, s. 581.

163. Kepecioğlu, age, IV, 383.

164. Şakâik, s. 181.

165. Şakâik, s. 191.

166. Şakâik, s. 231.

167. Şakâik, s. 242-43.

168. Şakâik, s. 276.

169. Şakâik, s. 281.

170. Şakâik, s. 284.

4. Sinânüddin Yusuf (Köprükzâde)¹⁷¹

g. III. Murad devrinde:

1. Şemseddin Ahmed¹⁷²
2. Ramazan (Nâzırzâde)¹⁷³
3. Şemseddin Ahmed b. Bedreddin¹⁷⁴

Yıldırım Medresesi'nin son müderrislerinden Mustafa Rıza Efendi 1311/1893'te göreve başlamış ve bu arada medreseyi tamir ettirmiştir.¹⁷⁵ Son müderris olarak reisü'l-müderrisin Sadık Efendi bulunuyordu.¹⁷⁶

D. ÇELEBİ SULTAN MEHMED DEVRİ (816-834/1413-1421)

1- Sultâniye Medresesi

Bu medreseyi yaptıran beşinci Osmanlı hükümdarı Çelebi Sultan Mehmed, 781/1379'da doğmuş, 816/1413'te babası Yıldırım Bayezid'in yerine tahta geçmiş ve 824/1421'de vefat ederek Bursa'da yaptırdığı cami ve medresesi yanındaki Yeşil Türbe'ye gömülmüştür.¹⁷⁷ Çelebi Mehmed'in Bursa'da cami, medrese, imaret, mektep ve hanı; Merzifon'da iki cami ve iki hamamı; Filibe'de bir cami ve imareti; Edirne'de Eski Cami adıyla anılan cami ve bir Dâru's-Şifâ'sı vardır.¹⁷⁸

Medrese, Yeşil Camii'nin güneyinde¹⁷⁹, Çanlı deresinin yanında, bugün Türk-İslâm Eserleri Müzesi olarak kullanılan binâdır.¹⁸⁰ Medrese, on altı talebe odasından ve bir büyük

171. Şakâik, s. 293.

172. İkdu'l-Manzum, s. 479.

173. İkdu'l-Manzum, s. 486.

174. İkdu'l-Manzum, s. 497.

175. Kepecioğlu, age, IV, 383.

176. Koyunluoğlu, age, s. 155.

177. Ayvansarâyî, age, s. 2; Hüdâvendigâr Vilâyeti Salnâme-i Resmîyesi, 1325, s. 26.

178. Kâtip Çelebi, Cihannümâ, s. 686.

179. Kepecioğlu, age, IV, 378.

180. Yalman, age, s. 26; Baykal, Bursa ve Anıtları, s. 137.

dershaneden meydana gelmektedir.¹⁸¹ Ekrem Hakkı Ayverdi'nin bildirdiğine göre, medresenin vakfiyesi 821/1419 olup, medresede aynı yılda tamamlanmıştır. Medresede, bir müderris, iki muft¹⁸², otuz talebe ve iki hizmetçi vardı. Vakfiyeye göre, müderrise günlük yirmi dirhem, her ay üç müd buğday, bir müd arpa; muftlardan her birine günlük beş dirhem, her ay bir müd buğday; otuz talebeden her birine günlük bir dirhem ve zaviye ekmeğinden iki ekmeğin verilmesi şart koşulmuştu.¹⁸³

Bu medreseye Sultâniye Medresesi adından başka, "Çelebi Sultan Mehmed Medresesi" ve "Yeşil Medrese" isimlerinin de verildiği görülmektedir. Bu medrese, o devirde şehirdeki en yüksek tahsil müessesesi olup yetkili bilginlerin bir araya gelip üst düzeyde tedrisat yaptıkları bir üniversite durumundaydı.¹⁸⁴

Pek çok şeyin vakfedildiği¹⁸⁵ medrese, birçok kez geniş çapta onarım görmüştür. Medrese kurulduğu dönemler yirmili iken, II. Murad devrinde ellili¹⁸⁶, XVII. asır başlarında altmışlı¹⁸⁷ durumda bulunuyordu.

Medresede ilk müderris Mehmed Şah Fenârî'dir.¹⁸⁸ Bunun takip eden müderrisler arasında 839/1435'te Yusuf Bâli Efendi, 842/1438'de Molla Yeganzâde Mehmed Şah Efendi, daha sonraları ise Hızır Bey b. Celâleddin, Alâeddin Ali Tûsî ve Hoca-zâde sayılabilir.¹⁸⁹

181. Kepecioğlu, age, IV, 378; Kepecioğlu bu rakamı verirken Baykal, on dört odalı (Bk. Baykal, age, s. 137), Ayverdi ise on üç odalı olduğunu söyler. Bk. Ayverdi, E. Hakkı, Osmanlı Mimarisinde Çelebi Mehmed ve II. Murad Devri, İst., 1972, s. 94.

182. Kuruluştan itibaren gördüğümüz medreseler içinde muft sayısının ikiye çıktığı ilk medrese budur. Bk. Bilge, age, s. 117.

183. Ayverdi, age, s. 95.

184. Gökbilgin, agm, s. 263; Baykal, age, s. 137.

185. Medreseye bırakılan evkaf için bk. Bilge, age, s. 118.

186. Alf, yk. 64b.

187. Mecdi, s. 100; Tâcü' t-Tevârih, II, 439.

188. Şakâik, s. 23; Mecdi, s. 56.

189. Koyunluoğlu, age, s. 155.

Sultâniye Medresesi'nde görev alan XVI. asır müderris-
lerinden bir kısmı şunlardır:

a.II. Bayezid devrinde:

- 1.Ahî Yusuf b. Cüneyd Tokâti¹⁹⁰
- 2.Sinânüddin Yusuf¹⁹¹
- 3.Sinânüddin Yusuf Acemî¹⁹²
- 4.Zeyrekzâde Rükneddin b. Mehmed¹⁹³
- 5.Yakub b. Seydi Ali¹⁹⁴

b.Yavuz Sultan Selim devrinde:

- 1.Muhyiddin Mehmed b. Ali b. Yusuf Bâli¹⁹⁵
- 2.Muslihiddin Mustafa b. Halil¹⁹⁶

c.Kanunî Sultan Süleyman devrinde:

- 1.Sa'dullah b. İsa¹⁹⁷
- 2.Fahredden b. İsrâfilzâde¹⁹⁸
- 3.Muhyiddin Mehmed b. Hüsâmeddin¹⁹⁹
- 4.Hüsâmeddin Hüseyin Çelebi²⁰⁰
- 5.Muhyiddin Mehmed b. Vezir Mustafa Paşa²⁰¹
- 6.Abdülkerim el-Vizevi²⁰²

ç.II. Selim devrinde:

- 1.Tâceddin İbrahim²⁰³
- 2.Muhyiddin b. Neccar²⁰⁴

d.III. Murad devrinde:

-
- 190.Şakâik, s.167;Mecdi, s.293;Tâcü' t-Tevârih, II, 545-46.
 - 191.Şakâik, s.167 vd.;Mecdi, s.293 vd.;Atâf, s.536.
 - 192.Şakâik, s.184;Mecdi, s.319;Tâcü' t-Tevârih, II, 560.
 - 193.Şakâik, s.190;Mecdi, s.326;Tâcü' t-Tevârih, II, 565.
 - 194.Şakâik, s.191;Mecdi, s.328 vd.
 - 195.Şakâik, s.229.
 - 196.Şakâik, s.231 vd.
 - 197.Şakâik, s.265.
 - 198.Şakâik, s.284.
 - 199.Şakâik, s.298.
 - 200.Şakâik, s.299.
 - 201.Şakâik, s.300.
 - 202.Şakâik, s.302.
 - 203.İkdu' l-Manzum, s.383.
 - 204.İkdu' l-Manzum, s.394.

1.Mehmed Abdülatîf (Buhârîzâde)²⁰⁵

2- Bayezid Paşa Medresesi

Medreseyi, Çelebi Sultan Mehmed ve II. Murad devri vezirlerinden Yahşî Bey'in oğlu Hamza Bey'in kardeşi Bayezid Paşa yaptırmıştır. Kardeşinin ve oğlu İsa Bey'in de Bursa'da birer medresesi vardır.²⁰⁶ Enderun'da yetişen Bayezid Paşa, Çelebi Mehmed'e Amasya hükümdarlığı sırasında hizmetinde bulunmuş, 816/1413'te padişah olunca, önce Rumeli Beylerbeyi, daha sonra da vezir olmuştur. Devrin sadrazamı İbrahim Paşa, Bayezid Paşa'ya hased ederek Düzmece Mustafa harbinde esir düşmesine sebep olmuş, daha sonra Sazlı Dere'de 824/1421'de öldürülmüştür.²⁰⁷ İsmail Hamî Danişmend, Bayezid Paşa'nın harbde telef olan ilk vezir-i azam olduğunu kaydeder.²⁰⁸

Bayezid Paşa'nın, Bursa'da medresesinden başka bir camii ve Amasya'da bir imareti ve camii vardır.²⁰⁹

Medresenin, onun adına başkası tarafından yaptırıldığı söylenmektedir.²¹⁰ Vakfiyesi bulunamayan medresenin ne zaman yapıldığı da bilinmemektedir.

Bayezid Paşa'nın Bursa'da bir camii olmakla birlikte medresesi daha önemlidir. 1353/1934'e kadar ayakta olan medreseden bugün sadece bir duvar parçası kalmış, daha sonra arsası satılarak yerine evler yapılmıştır.²¹¹ Medrese, bir büyük dersane ve on bir odadan oluşmakta olup 1269/1853'te esaslı bir tamir görmüştür. 1324/1906'da medresede otuz kadar talebe bulunuyordu.²¹²

Medrese derece itibariyle 1005/1596'dan önceleri yirmili iken, bu tarihte otuzlu duruma gelmişti.²¹³

205. İkdu' l-Manzum, s.489.

206. Gökbilgin, agm, s.265.

207. S.O., II, 7.

208. Danişmend, Kronoloji, I, 186.

209. Aşıkpaşazâde, s.190.

210. Koyunluoğlu, age, s.156.

211. Ayverdi, age, s.118; Baykal, age, s.143.

212. Kepecioğlu, age, I, 239.

213. Atâî, s.507-508; Baltacı, age, s.95.

Bayezid Paşa Medresesi'nde XVI. asırda hizmeti geçen müderrislerden tesbit edilebilenler şunlardır:

a. Kanunî Sultan Süleyman devrinde:

1. Deli Birader²¹⁴
2. Alâeddin Ali b. Salih²¹⁵
3. Rûşenizâde Nimetullah Efendi²¹⁶
4. Dede Halife²¹⁷

b. II. Selim devrinde:

1. Şemseddin Ahmed b. Muslihiddin (Muallimzâde)²¹⁸
2. Ali b. Abdilaziz (Ümmü Veledzâde)²¹⁹

E. II. MURAD DEVRİ (824-855/1421-1451)

1- Fazlullah Paşa Medresesi

Medresenin bânisi, Çelebi Sultan Mehmed devri âlimlerinden, II. Murad ve Fatih Sultan Mehmed'in önce nedimi, sonra da veziri olan Fazlullah Paşa'dır. Önceleri Gebze kadısı iken tıp ilmindeki mahareti dolayısıyla saraya girmiştir. Fatih devrinin ilk yıllarında vefat etmiştir.²²⁰ Bursa'da bir cami ve medresesinden başka Edirne'de Dâru's-Siyâde (yani seyyidler evi) yaptırmıştır.²²¹

Fazlullah Paşa'nın ölüm tarihi için 832/1429²²², 888/1483 tarihleri verilmektedir. Mezarı, Bursa'da caminin yakınındadır.²²³

Medresenin yeri, Emirsultan altında, Dokuz Serviler sokağında idi. Medrese, sonraları yıkılarak yerine evler yapıldı.

214. Şakâik, s. 282.

215. Şakâik, s. 291.

216. İkdu' l-Manzum, s. 352; Atâî, s. 29 vd.

217. İkdu' l-Manzum, s. 374.

218. İkdu' l-Manzum, s. 425; Atâî, s. 173 vd.

219. İkdu' l-Manzum, s. 430.

220. Bk. S. O., IV, 21; Alî, yk. 62b; Oruç Bağ Tarihi, s. 86.

221. Gökbilgin, M. Tayyib, XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı, İst., 1952, s. 229.

222. Baykal, Bursa ve Anıtları, s. 147.

223. Koyunluoğlu, age, s. 200.

miştir. Baykal, vakfiyesinin tarihinin ölüm tarihi ile aynı yılda, yani 832/1429'da olduğunu belirterek, Tahtakale'deki yoğurt hanı yanındaki dükkanların, cami ve medresenin evkafı olarak göstermektedir.²²⁴

Fazlullah Paşa Medresesi müderrisleri hakkında kaynaklarda herhangi bir kayda rastlanmamaktadır.

2- Hacı İvaz Paşa Medresesi

Medreseyi, Çelebi Sultan Mehmed ve II. Murad devri vezirlerinden²²⁵ Hacı İvaz Paşa yaptırmıştır. İvaz Paşa, Çelebi Mehmed, Edirne'de kardeşi Musa ile uğraşırken Bursa'da subaşı olarak görev yapmış ve Bursa'yı ele geçirmeğe çalışan Karamanoğlu Mehmed ile 31 gün savaşarak şehri savunmuştur.²²⁶

Hacı İvaz Paşa, Tokat'lı şeyh veya ahî Fahreddin Bayezid'in oğlu olup²²⁷ ilk zamanlar 3000 akçelik bir dirlik sahibi tımarlı sipahi idi. Bursa subaşılığı ve burayı Karamanoğluna karşı şecaatle müdafaası üzerine vezirlik payesine yükseltilmiş ve Yeşil Camii ile türbenin inşâsına²²⁸ Çelebi Sultan Mehmed adına nezaret etmiştir. II. Murad devrinde uzun süre "Nâzım-ı Umûr-ı Devlet" olarak rol oynamıştır.²²⁹ Bir ara Bursa valisi olarak görev yapan Hacı İvaz Paşa, Molla Şemseddin Fenârî ile geçinemeydi. 830/1427 yılında vezirlikten azledildi. 832/1429'da vefat ederek²³⁰ Pınarbaşı'nda Kuzguncuk tarafındaki mezarlığa defnedilmiştir.

224. Baykal, age, s. 147; Ayverdi, age, s. 288-89.

225. Aşıkpaşazâde, s. 103; Oruç Beğ Tarihi, s. 77; Gökbilgin, agm, s. 265.

226. Aşıkpaşazâde, s. 85; Oruç Beğ Tarihi, s. 72; Güldeste, s. 64.

227. Gökbilgin, Edirne ve Paşa Livâsı, s. 28.

228. Danişmend, Kronoloji, I, 179.

229. Gökbilgin, Bursa'da Kuruluş Devrinin İlim Müesseseleri, İlim Adamları ve Bursa Tarihçileri Hakkında, s. 265.

230. S.O., III, 606; Vefat tarihini Ayvansarâyî 816/1413'ü (Bk. Ayvansarâyî, Hafız Hüseyin, Vefeyât-ı Selâtin ve Meşâhir-i Ricâl, s. 156), Uzunçarşılı ise Halim Baki Kunter'in fotoğraf, metin ve tercüme olarak nesrettiği Hacı İvaz Paşa kabir kitâbesine (Bk. H.B. Kunter, Kitâbelerimiz, Vakıflar Dergisi, II, 439 vd.) dayanarak 9 Zilkâde 831/20 Ağustos 1428 olarak gösterir. (Bk. Uzunçarşılı, İ.H., Hacı İvaz Paşa'ya dair, İst. Ün. Edb. Fak. Tarih Dergisi, XIV, 34). Diğer kaynaklar vefat tarihini 832/1429 olarak verirler.

Hacı İvaz Paşa'nın Kazova'da medresesi, Bursa'da cami ve medresesi vardır. Vakıflarından, Mekke ve Medine'nin fakirlerine verilmek üzere akçe tayin etti.²³¹

Medresenin yerini Hasan Tâib şöyle tarif eder: "Câmi-i kebir'in şark cihetinde Tavuk Pazarı nâm meydanda el-Hac İvaz Paşa'nın bir güzel medresesi mevcuttur."²³² Medrese, Ulu-cami altında, dört yol ağzındaki caminin arkasında, bugün ancak bir duvarı kalabilen hanın yanında bulunmakta olup²³³ yıkılmıştır.²³⁴

Medreseye ait vakfiye tarihinin 830/1427 olması sebebiyle medresenin bu tarihe yakın bir zamanda yapıldığı söylenebilir. Medrese, bir derşane, iki sefa ve on dört odadan müteşekkildir.²³⁵

Beliğ, bu medreseye verilen diğer bir ismin "Kazzâziye" olduğunu bildirir.²³⁶ Medresenin 1175/1761'de odaları ve derşanesi harap olduğundan cami ile birlikte tamir edilmiştir. Arnavut Bayram Ağa tarafından 1323/1905'te esaslı bir onarım gören medresede bu tarihte müderris olarak Müftî Aşıkî İbrahim Efendizâde Sabit Efendi bulunuyordu.²³⁷

Vakfiyeye göre, günde müderrise beş akçe, medrese talebelerinin her birine üç akçe, talebe gruplarından mütereddinden her birine iki akçe verilecekti.²³⁸ Medrese ve cami için pek çok şey vakfedilmiştir.²³⁹

Medrese derece itibarıyla 1003/1594 yılına kadar kırkının altında kalmışken bu tarihten sonra ellili medreseler arasına girmiştir.²⁴⁰

231. Aşıkpaşazâde, s. 190.

232. Hasan Tâib, Hatıra Yahut Mir'ât-ı Bursa, Bursa, 1323, s. 24.

233. Baykal, Bursa ve Anıtları, s. 76.

234. Koyunluoğlu, age, s. 155.

235. Ayverdi, age, s. 289-90.

236. Gûldeste, s. 65.

237. Kepecioğlu, age, II, 364; Hasan Tâib, age, s. 24.

238. Bk. Ayverdi, age, ay; Bilge, age, s. 124-25.

239. Vakfedilenler için bk. Ayverdi, age, ay; Bilge, age, ay.

240. Atâî, s. 395; Baltacı, age, s. 264.

Hacı İvaz Paşa Medresesi'nde XVI. asırda görev yapanlardan tesbit edilebilen müderrisler şunlardır:

a.III. Murad devrinde:

1. Muhyiddin Efendi²⁴¹
2. Mustafa Cenâbi Efendi²⁴²
3. İpekçi Acem²⁴³
4. Dürzizâde Bostan Efendi²⁴⁴

3- İsa Bey Medresesi

Medreseyi, Çelebi Sultan Mehmed'in vezirlerinden Bayezid Paşa'nın oğlu İsa Bey yaptırmıştır. Dedesi Yahşi Bey'dir. Vefatında, babasının Yeşil mahallesinin kuzeyindeki türbesi civarında gömülmüştür.²⁴⁵

İsa Bey'in Bursa'da medresesinden başka mescit, mektep ve imareti²⁴⁶, Edirne'de bir kervansarayı ile dükkanları vardı.²⁴⁷

Medrese, eski Ahmed Vefik Paşa hastahanesinin yerinde (şimdiki Devlet Hastahanesinin karşısındaki boş arazi üzerinde) olup karşısında mescit ve imareti vardı.²⁴⁸ Bu medreseye "Eski Saray Medresesi" de denmekteydi.²⁴⁹ Edirne'deki kervansaray ve dükkanlarından 976/1568'de senede alınan on dört bin akçe, Bursa'daki imaretine tahsis edilmiş bulunuyordu.²⁵⁰

Medrese, mektep ve imareten hiçbir iz kalmamıştır. Cami ise ancak tamir görerek ayakta kalabilmiştir.²⁵¹ Medreseye

241. Atâî, s. 395.

242. Atâî, ay, Katip Çelebi, Nezleke, İst., 1286-87, I, 72; Güldeste, s. 456.

243. Atâî, ay,

244. Güldeste, s. 339.

245. İsa Bey'in hayatı için bk. S.O., III, 610; Kepecioğlu, age, II, 334.

246. Ayverdi, age, s. 295; S.O., III, 610; Gökbilgin, agm, s. 265.

247. Gökbilgin, Edirne ve Paşa Livası, s. 235.

248. Kepecioğlu, age, II, 334.

249. Kepecioğlu, age, II, 335.

250. Gökbilgin, age, s. 236.

251. Ayverdi, age, s. 296; Baykal, age, s. 70.

ait vakfiyede, muhtelif evkafın vakfedildiği anlaşılmakta, ayrıca müderris günde on akçe nakit ve senede altı müd buğday, altı müd arpa alırken talebeler için her odaya bir akçe ve imarette pişecek çorba ve ekmekten verildiği görülmektedir.²⁵² Medresede bulunan muide ne verildiği konusunda bir kayıt yoktur.

İsa Bey Medresesi'nde XVI. asırda hizmeti geçen müderrislerden bazıları şunlardır:

a. Kanunî Sultan Süleyman devrinde:

1. Mücellidoğlu Seydi Efendi²⁵³
2. Mustafa Efendi²⁵⁴
3. Muhyiddin Mehmed b. Hüsameddin Efendi²⁵⁵
4. Şemseddin Ahmed b. Bedreddin Mahmud²⁵⁶

b. III. Murad devrinde:

1. Pîrîzâde Mahmud Efendi²⁵⁷
2. Köse Abdi²⁵⁸
3. Köse Şems Efendi²⁵⁹
4. Emir Ali Efendi²⁶⁰

4- Kara Hasan Paşa Medresesi

Medreseyi Alâeddin Ali Esved'in oğlu Kara Hasan Paşa yaptırmıştır. Molla Fenârî ile birlikte Cemâleddin Aksarâyî'den ders okumuş, 826/1423 yılında kazasker, sonra da vezir olmuştur. II. Murad devrinde vefat eden Hasan Paşa, Bursa'da

252. Vakfiyenin fotokopi ve tercümesi için bk. Bilge, age, s. 257-273; Medrese ve diğer yapılara bırakılan evkaf için bk. Ayverdi, age, s. 295.

253. Mecdi, s. 403.

254. Atâî, s. 20.

255. Mecdi, s. 495.

256. Atâî, s. 17.

257. Atâî, s. 418.

258. Atâî, s. 310.

259. Atâî, s. 637.

260. Atâî, s. 582.

kendi medresesine defnolundu.²⁶¹

Kara Hasan Paşa'nın Bursa'da mescit ve medresesi, Edirne'de -şimdi olmayan- bir camii vardı.²⁶²

Bugün bir izi kalmayan medrese, yarım asır önce Eski Gemlik yolu üzerinde Deveciler Mezarlığı'nda²⁶³ (şimdiki Demirtaşpaşa Endüstri Meslek Lisesi'nin olduğu yerde) bulunuyordu. Medresenin vakıfları 924/1518'de yanmıştır.²⁶⁴

Kaynaklarda medresenin müderrislerinin kimler olduğuna dair bir kayda rastlanmamaktadır. Ayrıca medreseye ait herhangi bir vakfiye de bulunamamıştır.

5- Murâdiye Medresesi

Medreseyi yaptıran altıncı Osmanlı hükümdarı II. Murad, 806/1403'te doğmuş, 824/1421'de tahta geçmiş ve 855/1451'de Edirne'de vefat etmiştir.²⁶⁵ Bursa'da camii yanındaki türbede medfundur. II. Murad'ın Bursa'da camii, medrese, imaret²⁶⁶, zaviye²⁶⁷, köprü; Edirne'de Üçşerefeli Camii, Murâdiye Camii, imaret ve iki medresesi²⁶⁸ vardır. Sultan Murad, Bursa'daki eserler için muhtelif evkaf bırakmıştı.²⁶⁹

Medrese, Murâdiye semtinde, kendi adıyla anılan Murâdiye Camiinin 40 m. batısındadır. On altı oda ve bir dershaneden

261. S.O., II, 117 vd.; Osman N. Peremeci, Kara Hasan Paşa'nın Edirne'de kale içinde Topkapı civarında medfun olduğunu belirtir. Bk. Peremeci, Edirne Tarihi, s. 114.

262. Peremeci, age, s. 114.

263. Ayverdi, age, s. 297; Kepecioğlu ise, bu mezarlığın karşısındaki yerde, önceleri "Akçalı Mektep" adıyla anılan bir medresenin bulunduğunu ve buna "Kuzgûniye Medresesi" adı verildiğini de belirtir. Bk. Kepecioğlu, age, II, 196.

264. Kepecioğlu, age, II, 196.

265. Ayvansarayî, age, s. 2; Hüdâvendigâr Vilâleti Salnâme-i Resmîyesi, 1325, s. 26.

266. Alf, yk. 62b; Hammer, Joseph Von, Devlet-i Osmâniyye Tarihi (trc. M. Ata), İst., 1329-1336, II, 251; Ayverdi, age, s. 298.

267. Üzünçarşılı, İ. A., VIII, 614; Ayverdi, age, s. 298.

268. Kâtip Çelebi, Cihannümâ, s. 687.

269. Bursa'daki eserleri için tahsis edilen vakıflar için bk. Ayverdi, age, s. 298; Bilge, age, s. 130.

oluşan medrese²⁷⁰ 1370/1951 senesinde Verem Savaş Derneği'n-
ce dispanser olarak düzenlenmiş²⁷¹ olup hâlen dispanser ola-
rak kullanılmaktadır.

Medresenin cami ile birlikte düzenlenmiş vakfiyesi
833/1430 tarihli olup Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde
bulunmaktadır.²⁷² Vakfiyeye göre, müderrise günde yirmi akçe
nakit ve Salihler köyünün mahsulünün tamamı, imamlık görevi-
ni de üstlenecek mufta günde on akçe nakit ve senede sekiz
müd buğday ile altı müd arpa, talebeye ise günde iki akçe na-
kit ve iki ekmek verilmesi şart kılınmıştı.²⁷³ Ancak daha
sonra medrese ellili²⁷⁴, XVI. asır başlarından itibaren de
altmışlı²⁷⁵ duruma gelmiştir.

Bursa'nın ilim ve kültür hayatına önemli katkısı olan
Murâdiye Medresesi'nde, ilk müderrislerden Kadızâde-i Rûmî'-
nin de görev yaptığı ileri sürülmektedir.²⁷⁶ Gökbilgin, Kadı-
zâde-i Rûmî'nin "çok erkenden Maverâünnehr'e giderek orada
tahsilini ikmal ve sonra da müderrislik yaptığı ve vefat ta-
rihi olan 841/1438 yılına kadar artık vatanına dönmediği dü-
şünülmürse bunun doğru olamayacağı âşikâr" olduğunu söyler.²⁷⁷

Birçok müderrisin görev aldığı Murâdiye Medresesi'nde,
XVI. asırda hizmet veren müderrislerden bazıları şunlardır:

a.II. Bayezid devrinde:

- 1.Şeyhulislâm Efdalzâde Hamîdüddin Efendi²⁷⁸
- 2.Velîyüddinoğlu Ahmed Paşa²⁷⁹
- 3.Leys Çelebi Nureddin Hamza Efendi²⁸⁰

270. Ayverdi, age, s. 316; Baykal, medresede on dört odanın
bulduğunu kaydeder. Bk. Baykal, age, s. 38.

271. Ayverdi, age, s. 320; Yalman, age, s. 86; Bayrak, M. Orhan,
Türkiye Tarihi Yerler Kılavuzu, s. 134.

272. Bilge, age, s. 129.

273. Bilge, age, s. 130-31; Ayverdi, age, s. 298.

274. Mecdi, s. 302.

275. Mecdi, s. 296.

276. Koyunluoğlu, age, s. 155.

277. Gökbilgin, agm, s. 266.

278. İlmiye Sainâmesi, s. 341.

279. Mecdi, s. 216.

280. Mecdi, s. 329.

4.Zeyrekzâde Rükneddin Efendi²⁸¹

b.Yavuz Sultan Selim devrinde:

1.Şeyhulislâm Kadri Efendi²⁸²

2.Dâbbe Çelebi²⁸³

c.Kanunî Sultan Bûleyman devrinde:

1.İsrâfilzâde Fahreddin Çelebi²⁸⁴

2.PirAhmed Çelebi²⁸⁵

3.Manav Abdi Efendi²⁸⁶

4.Rûşemîzâde Nimetullah Efendi²⁸⁷

5.Kemal Çelebi Efendi²⁸⁸

6.Sa'dî Çelebi b. Şeyh Tâc Ahmed Efendi²⁸⁹

7.Abdülcebbâr Acemî²⁹⁰

8.Kaba Lütfi Efendi²⁹¹

ç.II. Selim devrinde

1.Akyazılı Sinan Efendi²⁹²

2.Samsûnîzâde Mehmed Efendi²⁹³

d.III. Murad devrinde:

1.Hüsâm Efendi²⁹⁴

2.Nurullah Efendi²⁹⁵

e.III.Mehmed devrinde:

1.Muîdzâde Mehmed Efendi²⁹⁶

2.Tokuz Mehmed Efendi²⁹⁷

281.Mecdî, s. 320; Tâcû' t-Tevârih, II, 565.

282.Mecdî, s. 441 vd.; İlmîye Salnâmesi, s. 364.

283.Mecdî, s. 390-91; Alî, yk. 203a.

284.Mecdî, s. 476.

285.Mecdî, s. 479-80.

286.Mecdî, s. 497.

287.Atâî, s. 29; İkdu' l-Manzum, s. 352.

288.Mecdî, s. 498.

290.Atâî, s. 14.

291.Atâî, s. 121.

292.Atâî, s. 176.

293.Atâî, s. 312-13.

294.Atâî, s. 262-63.

295.Atâî, s. 302.

296.Atâî, s. 567.

297.Atâî, s. 407.

F. FATİH SULTAN MEHMED DEVRİ (855-886/1451-1481)

1- Veliyüddinoğlu Ahmed Paşa Medresesi

Medreseyi, II. Murad'ın kazaskerlerinden Veliyüddin Efendi'nin oğlu Ahmed Paşa yaptırmıştır.²⁹⁸ Aslen Edirne'li olan Veliyüddinoğlu, devrindeki müderrislerden tahsilini tamamladıktan sonra bazı medreselerde hocalık yaptı ve nihayet Bursa'daki Murâdiye Medresesi müderrisliğine getirildi. Bir süre sonra kadılığa ayrılarak Edirne kadısı olan Ahmed Paşa'ya Fatih tarafından kazaskerlik görevi verildi. Fatih'in kendisine hoca ve vezir seçtiği Ahmed Paşa, padişahla bir konuda anlaşamaması üzerine vezâretten azledilip bazı evkâfın mütevelliliği ile Tire, Ankara ve Bursa sancakları verildi. Ankara ve Bursa'da vali olarak görev yapan Veliyüddinoğlu, Bursa valisi iken 902/1496'da vefat etti. Aynı zamanda şair olan Ahmed Paşa, Bursa'daki medresesi civarındaki türbeye defnolunmuştur.²⁹⁹

Medresenin yeri, Murâdiye Camii'nden Kültürpark'a inen Beşikçiler caddesi üzerindedir. Medrese, on bir oda, bir açık dersane ve karşılıklı iki eyvandan meydana gelmiştir.³⁰⁰

298. Danişmend, Ahmed Paşa'nın babasından söz ederken, Veliyüddin ibn İlyas Efendi derken (Bk. Danişmend, Kronoloji, I, 401) Kepecioğlu, Veliyüddin-i Hüseyinî şeklinde yazar. Bk. Kepecioğlu, age, I, 59.

299. Veliyüddinoğlu Ahmed Paşa hk. geniş bilgi için bk. Mecdi, s. 216-18; Alf, yk. 123ab; S.O., I, 193; Peremeci, age, s. 176; Danişmend, age, I, 401; Kepecioğlu, age, I, 59-60; İzzetzâde Abdülaziz Efendi, Terâcm-i Ahval-i Ulemâ ve Meşâyih, İst. Ün. Ktp. TY. 2456, yk. 31b; O.M., II, 74-75; Gökbilgin, agm, s. 268; Kâtip Çelebi, Takvimü't-tevârih, s. 204; Güldeste, s. 448; Bağdatlı İsmail Paşa, Hediye'tü'l-Arifin Esmâü'l-Müellifin ve Asâru'l-Musannifin, ist., 1951, I, 137; Oruç Beğ Tarihi, s. 116; Baykal, Bursa ve Anıtları, s. 38; Koyunluoğlu, age, s. 156; Ayverdi, E. Hakkı, Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri, İst., 1973, s. 117.

300. Ayverdi, E. Hakkı, Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri, İst., 1973, s. 117; Baykal, Bursa ve Anıtları, s. 37-38; Yalman, Bedri, Bursa, İst., 1927, s. 74.

Medreseye "Geyikli Medresesi" de denilmekteydi.³⁰¹ 1387/1967 yılındaki onarımdan sonra Halk Eğitim Merkezi'ne bağlanmıştır.³⁰²

Medreseye muhtelif evkaf bırakılmıştır.³⁰³ Medrese derece itibarıyla 944/1537'den önce otuzlular arasında iken³⁰⁴ 1003/1594'de kırklılar arasına girmişti.³⁰⁵

Veliyüddinoğlu Ahmed Paşa Medresesi'nde XVI. asırda görev alan müderrislerden bir kısmı şunlardır:

a.II. Bayezid devrinde:

- 1.Şeyh Sinan Efendi³⁰⁶
- 2.Şeyh Şâzelif Muhyiddin Mehmed Efendi³⁰⁷

b.Yavuz Sultan Selim devrinde:

- 1.Abdülfettah Efendi³⁰⁸
- 2.Muhyiddin Mehmed Efendi

c.Kanunî Sultan Süleyman devrinde:

- 1.Şeyhulislâm Çivizâde Muhyiddin Efendi³¹⁰
- 2.Şeyhulislâm Hâmid Efendi³¹¹
- 3.Şeyhulislâm Kadızâde Şemseddin Ahmed Efendi³¹²
- 4.Rûşenfzâde Nimetullah Efendi³¹³
- 5.Muhyiddin Mehmed b. Hatib Kasım³¹⁴
- 6.Kınalızâde Ali Efendi³¹⁵

301.Kepecioğlu, age, I, 60.

302.Yalman, age, s.76.

303.Medreseye vakfedilen evkaf için bk. Ayverdi, age, s.117-18.

304.Atâf, s.29.

305.Atâf, s.492.

306.Mecdî, s.334 vd.;Tâcü't-Tevârih, II, 569; O.M., I, 333.

307.Şakâik, s.242; Mecdî, s.404.

308.Şakâik, s.270; Mecdî, s.453.

309.Şakâik, s.240-41; Mecdî, s.402-403.

310.Şakâik, s.266; Mecdî, s.446 vd.; İlmiye Salnâmesi, s.361.

311.Atâf, s.242 vd.; İlmiye Salnâmesi, s.386.

312.Atâf, s.260; İlmiye Salnâmesi, s.393.

313.Atâf, s.29; Ikdu'l-Manzum, s.352.

314.Şakâik, s.237-38; Mecdî, s.398-99.

315.Atâf, s.165 vd.

ç.II. Selim devrinde:

1.Kınalızâde Hasan Çelebi³¹⁶

d.III. Murad devrinde:

1.Mehmed Rûmî Efendi³¹⁷

2.Hüsrev Efendi³¹⁸

2- Karışdırın Süleyman Bey Medresesi

Medreseyi, Yıldırım devrinden Fatih dönemine kadar uzun süre devlete hizmeti geçmiş olan Karışdırın Süleyman Bey yaptırmıştır. Bursa subaşılardanandır. Fetihden sonra İstanbul subaşılığına getirilen Süleyman Bey'in İstanbul'un imarında da emeği geçmiş, sonradan ayrıca Fatih'in defterdarı da olmuştur. ³¹⁹ Karışdırın Süleyman Bey, İstanbul'un ilk muhafızı ve valisi durumundaydı. Fatih ona iki görev vermişti: Biri, surların tamiri, diğeri Anadolu'nun değişik yerlerinden, sanatkârlarla çeşitli sınıflara mensup sair Türk nüfusunun İstanbul'a getirtilmesi ve iskânıydı. ³²⁰

Süleyman Bey'in türbesi, Murâdiye türbeleri ile karşı karşıya olup Kaplıca caddesi üzerindedir. Türbede, Süleyman Bey'in taş mezarı bulunmaktadır. ³²¹

Mektebi ile birlikte Murâdiye hamamının güneyinde bulunan medresesi yıkılmış, yerine evler yapılmıştır. Medreseden herhangi bir iz kalmamıştır. ³²²

Karışdırın Süleyman Bey Medresesi'nde hizmet veren müderrislerin kimler olduğuna dair kaynaklarda bir bilgiye tesadüf edilememektedir. Bunun yanı sıra, medresenin vakfiyesi-ne de rastlanmamıştır.

316. Atâf, s. 491-92.

317. Atâf, s. 492.

318. Atâf, s. 543.

319. Baykal, age, s. 43.

320. Danişmend, age, I, 268.

321. Bayrak, age, s. 133.

322. Baykal, age, ay; Ayverdi, age, s. 158.

3- Kaygan Medresesi

Medreseyi Paşa Çelebi adında bir zat yaptırmıştır.³²³ Fatih devri ileri gelenlerinden Kemal Paşa'nın oğlu ve Mevlânâ İbn Kemal'in de amcası olan Paşa Çelebi'nin³²⁴ hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Ancak bu zatın, II. Bayezid devrinin mümtaz şahsiyetlerinden ve Edirne ile İstanbul'da Sahn medreselerinin birinde müderrislik yapan Zeyrekzâde Paşa Çelebi olması mümkündür. Zeyrekzâde, Edirne'ye dönerken vefat etmiştir.³²⁵

Paşa Çelebi, Bursa'da Kaygan mahallesinde bir medrese yaptırmıştı. Bu medrese daha sonraları uzun süre Gökdere'li Mevlânâ Mehmed adında birisi müderrislik yaptığı için "Gökdere Medresesi" de denilmiştir.³²⁶ 1333/1915 tarihine kadar ayakta olan³²⁷ medreseden bugün bir iz kalmamıştır.

Medrese derece itibariyle 960/1553'den önce otuzlu idi. Çünkü bu medresede görev alan Hasan Çelebi, buradaki görevinden sonra günde kırk akçe ile Midilli kadısı olmuştu.³²⁸

4- Molla Hüsrev Medresesi

Medreseyi Fatih devri müftülerinden Molla Hüsrev adıyla şöhret bulan Mehmed b. Ferâmûz b. Ali yaptırmıştır.³²⁹

323. Koyunluoğlu, age, s. 156.

324. Gökbilgin, agm, s. 268.

325. S.O., II, 37.

326. Gökbilgin, agm, s. 268; Koyunluoğlu, age, s. 156; Medreseye Gökdere adının verilmesinin diğer bir sebebi de muhtemelen, Gökdere'nin medresenin hemen yakınından geçmiş olmasındandır. Ayrıca Ayverdi, medreseye "Kaygan" denildiğini belirterek bu ismin verilme sebebini şöyle açıklar; yakınında bulunan Kaygan Medresi yıkıldıktan sonra galat olarak bu medreseye Kaygan adı verilmiştir. Bk. Ayverdi, age, s. 120.

327. Baltacı, age, s. 99.

328. Mecdi, s. 505; Baltacı, age, s. 99.

329. Uzunçarşılı, Molla Hüsrev'in Yozgat'ın Yerkök dolaylarındaki bir aşiret çocuğu olduğunu söyler. Bk. Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilatı, Ank, 1984, s. 229; Aşıkpaşazâde "Hüsrev" adının eniştesine ait olduğunu ve böylelikle Molla Hüsrev'e "Hüsrev Kaynı" dendiğini, ancak zamanla değişerek bu ismin Molla Hüsrev'e dönüştüğünü zikreder. Bk. Aşıkpaşazâde, s. 203.

Molla Hüsrev, Burhaneddin Haydar Herevî'nin öğrencisidir. Tahsilini tamamladıktan sonra kendisine Edirne'de Şah Melek Medresesi verildi. Bu sırada kardeşi de Edirne'de Halebiye Medresesi'nin müderrisi idi. Kardeşinin vefatında, bu medrese ona verildi. Molla Hüsrev, Varna muharebesinden evvel 832/1429 da kazasker tayin edildi. Bu tarihten itibaren Osmanlı ordusunun dinî işleri onun tarafından yürütüldü. II. Murad'dan sonra tahta geçen Fatih de onu görevinde bıraktı. İstanbul'un fethinden sonra, bu şehrin ilk kadısı olan Hızır Bey'in yerine İstanbul kadısı oldu. (863/1459) Bilahare Galata ve Üsküdar kadılıklarıyla Ayasofya Medresesi müderrisliği de ona verildi.³³⁰

Fatih'in iltifat ve hürmetine mazhar olan Molla Hüsrev, bir velîme toplantısında, padişahın kendisini sol tarafına ve Molla Gürânî'yi sağ tarafına oturtmasına kızarak 877/1472'de Bursa'ya çekildi. Burada bir medrese kurup ders vermeğe başladı. Fatih, onun gönlünü yapmak için İstanbul'a çağırdı ve onu şeyhulislâm yaptı.³³¹

885/1480'de İstanbul'da vefat eden Molla Hüsrev'in nâşısı Bursa'ya getirilerek kendi medresesi civarında defnolunmuştur.³³² İstanbul Vefa'da bir mescidi vardır.³³³ Pek çok eseri bulunan Molla Hüsrev'in "Dürer ve Gürer"i en önemlilerinden biridir.

Medresenin yeri Zeynîler semtinde on odalı ve kubbeli iken yıkılmış³³⁴ sonradan ahşap olarak yapılmıştı.³³⁵ Ancak günümüze medreseden birkaç duvar parçası ile temel kalıntıları intikal edebilmiştir.³³⁶

330. Mecdî, s. 135-37; İlmiye Salnâmesi, s. 328-29.

331. Mecdî, s. 137-38; Alf, yk. 116b-117a.

332. Mecdî, s. 138; İlmiye Salnâmesi, s. 329; Aşıkpaşazâde, s. 203; Gökbilgin, agm, s. 266.

333. Ayvansarayî, Hafız Hüseyin İbn Kemal, Hadîkatü'l-Cevâmî, İst., 1281, I, 201; Mecdî, s. 136.

334. Ayverdi, age, s. 120; Kepecioğlu, medresenin Zeynîler Camii'nin 70-80 m. güneyinde olduğunu yazar. Bk. Kepecioğlu, age, II, 272.

335. Koyunluoğlu, age, s. 156; O.M., I, 292.

336. Baykal, age, s. 151.

Molla Hüsrev Medresesi, kendisinin Bursa'ya geldiği 877/1472³³⁷ yılından sonra yapılmış olmalıdır. Medrese, derece itibariyle 1000/1592'de kırklı, 1004/1595'te ellili durumda³³⁸ bulunuyordu.

Medresede XVI. asırda hizmet veren müderrislerden bir kısmı şunlardır:

a.II. Bayezid devrinde:

1. Sinânüddin Yusuf Acemî³³⁹
2. Hasan Samsunîzâde Muhyiddin Mehmed Efendi³⁴⁰

b. Yavuz Sultan Selim devrinde:

1. Kıvâmüddin Kasım b. Halil³⁴¹

c. Kanunî Sultan Süleyman devrinde:

1. Manav Abdi³⁴²
2. Şeyhî Çelebi³⁴³
3. Şemseddin Ahmed Efendi³⁴⁴
4. Kara Abdurrahman Efendi³⁴⁵
5. Şeyhulislâm Hâmid Efendi³⁴⁶

ç. III. Murad devrinde:

1. Hüsrevzâde Mustafa Hüsrevî³⁴⁷
2. Mehmed Atâfî Efendi³⁴⁸
3. Manav Hasanzâde Abdullah Efendi³⁴⁹

337. Mecdî, s. 138.

338. Atâfî, s. 523.

339. Şakâik, s. 184; Mecdî, s. 319; Tâcü't-Tevârih, II, 560,

340. Mecdî, s. 312; Alf, yk. 146b.

341. Şakâik, s. 233; Mecdî, s. 393 vd.

342. Mecdî, s. 497.

343. Şakâik, s. 293.

344. Atâfî, s. 108.

345. İkdu'l-Manzum, s. 382; Atâfî, s. 121.

346. Atâfî, s. 242; İlmiye Salnâmesi, s. 386.

347. Atâfî, s. 316.

348. Atâfî, s. 523.

349. Atâfî, s. 624.

5- Molla Yegan Medresesi

Medreseyi, asıl ismi Mehmed b. Armağan b. Halil olan ve Aydın taraflarında yaşayan Akçakoyunlu Türkmen cemaatından neş'et eden Molla Yegan yaptırmıştır. Molla Fenârî ve asrındaki diğer âlimlerden ders görmüştü. Önce Bursa Manastır Medresesi müderrisi ve Molla Fenârî'den sonra Bursa kadısı olmuş ve nihayet Yıldırım Bayezid imareti civarında bizzat bir medrese tesis etmiştir. Yine burada bir mektep (muallimhane) yaptırmış ve öldüğünde bu mektebin hazinesine gömülmüştür. ³⁵⁰ Mezarı bulunamamıştır. ³⁵¹

Medrese ve yanındaki mescidi, Tatarlar caddesinden Yıldırım'a sapan yolun solunda idi. Bugün yerinde birkaç parça duvar kalıntısı olup sahayı gecekondu kaplamıştır. ³⁵²

Molla Yegan, medrese ve mescit için, Nilüfer çayı üzerinde bir değirmen, arazi, Bursa eteğinde üç kit'a yoncalık, bir menzil, bir bahçe ve 2900 kitap vakfetmiştir. ³⁵³ Medresenin evkafı 1034/1625'de tamamen mahvolmuştur. ³⁵⁴

Medrese derece itibariyle 965/1558'den önce yirmili ³⁵⁵ idi. 966/1559'da otuzlu ³⁵⁶, 967/1560'da kırklı ³⁵⁷ ve 989/1581'den az önce ellili medreseler arasına girmişti. ³⁵⁸

350. Bk. Göldeste, s. 252-53; Lütü Paşa, Tevârih-i Al-i Osman, s. 41; Alf, yk. 62b-63a; Mecdi, s. 99-100; S.O., IV, 102; Kepecioğlu, age, IV, 357-58; Gökbişgin, agm, s. 266; Aşıkpaşazâde, s. 203; Tâcü't-Tevârih, II, 438; Koyunluoğlu, age, s. 155; Molla Yegan'ın vefat tarihi hk. ihtilaf vardır. Sicill-i Osmânî müellifi Mehmed Süreyya, Lütü Paşa, Aşıkpaşazâde, vefat tarihini 840/1436 olarak verirken Gökbişgin, Koyunluoğlu, Belig, vefat tarihini 878/1473-74 olarak gösterirler. Molla Yegan hk. geniş bilgi için Giriş bölümünde 87 nolu dipnotta verilen eserlere bk.

351. Koyunluoğlu, age, s. 155.

352. Ayverdi, age, s. 120.

353. Ayverdi, age, s. 103.

354. Kepecioğlu, age, IV, 358.

355. Atâf, s. 141.

356. Atâf, s. 160.

357. Atâf, s. 246.

358. Atâf, s. 418.

Molla Yegan Medresesi'nde XVI. asırda görev yapan müderrislerden bazıları şunlardır:

a.Yavuz Sultan Selim devrinde:

1.Abdülfettah Efendi³⁵⁹

b.Kanunî Sultan Süleyman devrinde:

1.Sinan Çelebi³⁶⁰

2.Arac Şeyhî Efendi³⁶¹

3.Ahmed b. Mahmud Efendi³⁶²

4.Kasapzâde Abdülkerim Efendi³⁶³

c.II. Selim devrinde:

1.Abdülkâdir Efendi³⁶⁴

ç.III. Murad devrinde:

1.Bakkalzâde Muhyiddin Efendi³⁶⁵

2.Papas Ahmed Efendi³⁶⁶

6- Sarrâfiye Medresesi

Medrese,Fatih devri arazi mukataacılarından Bursa'lı bir tüccar olan Sarraf Muslihiddin Mustafa tarafından yapılmıştır.³⁶⁷

Medresenin yeri Akbıyık türbesinin alt tarafında idi.³⁶⁸ Kesme kefeke-tuğla ile yapılan medresenin yakın zamanlara kadar dış duvarları duruyorken³⁶⁹ sonraları yıkılmış ve hiçbir izi kalmamıştır.³⁷⁰

Medresenin müderrislerine ve evkafına dair kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır.

359.Şakâik,s.270;Mecdi,s.453.

360.Atâî,s.160.

361.Atâî,s.135.

362.Atâî,s.135.

363.Atâî,s.246.

364.Atâî,s.320.

365.Atâî,s.403.

366.Atâî,s.627;S.O.,IV,354.

367.Ayverdi,age,s.120;Baykal,age,s.89.

368.Koyunluoğlu,age,s.156.

369.Baykal,age,s.89.

370.Ayverdi,age,ay.

7- Müfti Ahmed Paşa Medresesi

Medreseyi, İstanbul kadısı Hızır Bey Çelebi'nin büyük oğlu Müfti Ahmed Paşa yaptırmıştır. Bu zat, Heca Sinan Paşa ile Yakup Paşa'nın kardeşi idi. Küçük yaşlarda tahsile başlamış ve henüz on yaşında iken birçok ilmi öğrenmişti. 875/1470 de Sahn medresesine, 881/1481'de Üsküp'te İshak Paşa Medresesi'ne, 886/1494'te tekrar Sahn medresesine müderris oldu. 901/1495-96 senesinde, günde yüz akçe ile Bursa müftülüğüne geçti. Bu görevde on yıllı aşkın kaldı. 927/1521'de vefat ederek Zeyniye zaviyesine defnolundu.³⁷¹ Bursa'da müftülük yaptığından dolayı "Müfti" lakabı verilen Ahmed Paşa'ya "Paşa" ünvanı, yaşlılığından veyahut kardeşlerinin bu şekilde isimlendirmelerinden dolayı verilmişti; yoksa mülki veya askerî bir sıfatı yoktu.³⁷²

Ulucami civarında ve Subağı Eyne Bey Medresesi'ne çok yakın olan bu medreseye "Müfti Ahmed Paşa Medresesi" denildiği gibi "Küçük İnebey Medresesi"³⁷³, "Aşağı Eyne Bey Medresesi"³⁷⁴ de denilmekteydi. Medresenin on bir odası ve bir dershanesi vardı. Tamamen yıkılmış olan binadan bugün, sadece cephe duvarından 1,2 m. kadar kısmı ayakta kalmıştır.³⁷⁵

Medrese, ilk yapıldığı dönemlerde derece itibariyle yirmili³⁷⁶ iken 960/1553 senesinde etuzlular arasında bulunuyordu.³⁷⁷

Müfti Ahmed Paşa Medresesi'nde XVI. asırda hizmet veren müderrislerden tesbit edilebilenler şunlardır:

371. Güldeste, s. 277-78; Ayrıca Müfti Ahmed Paşa hk. geniş bilgi için bk. Alf, yk. 121a-121b; Mecdi, s. 197; Kepecioğlu, age, II, 326; Gökbilgin, agm, s. 268; Koyunluoğlu, age, s. 199; Bağdatlı İsmail Paşa, age, I, 139; Ayverdi, age, s. 119.

372. Gökbilgin, agm, s. 268.

373. Koyunluoğlu, age, s. 156; Gökbilgin, agm, s. 268; Kepecioğlu, age, II, 326.

374. Kepecioğlu, age, ay; Ayverdi, age, s. 119.

375. Ayverdi, age, ay.

376. Atâî, s. 240.

377. Mecdi, s. 111.

a.Kanunî Sultan Süleyman devrinde:

- 1.Şemseddin Ahmed Efendi³⁷⁸
- 2.Nâzırzâde Ramazan Efendi³⁷⁹

b.II. Selim devrinde:

- 1.Hızır Bey³⁸⁰

8- Bıyık Mahmud Medresesi

Medreseyi Fatih devri âlimlerinden Bıyık Mahmud yaptırmıştır.³⁸¹ Medreseden başka bir muallimhane de yaptıran Bıyık Mahmud,bunların idaresi için muhtelif evkaf bırakmıştır.918/1512'de vefat etmiştir.³⁸²

Bursa'da Yeşil civarında Sultâniye Medresesi'nin yakınında bulunmakta olan medrese,sekiz oda ve bir dershaneden meydana gelmekteydi.Bu medreseye "Turşucu Medresesi" de denilmiştir.³⁸³ 927/1521'de 6.000 akçeye tamir edilmişti ki,o zaman mütevellisi Mevlânâ Bâli Çelebi idi.³⁸⁴ 894/1491'de medresede talebeye yedi akçe verilmekte olup müderrise,eğer para kalırsa verileceği kararlaştırılmıştı.³⁸⁵ Medreseden bugün eser kalmamıştır.

9- Çendik Medresesi

Medreseyi Kazzazoğlu Süle Mehmed yaptırmıştır.³⁸⁶ Kazzazoğlu'nun ayrıca Kaygan,Meydancık,Tomruközü,Veled-i Enbiyâ isminde mescit ve camileri vardır.³⁸⁷

Medreseye değişik nedenlerle pek çok isim verilmiştir.

378.Mecdî,s.111-12.

379.Atâî,s.240-41.

380.Atâî,s.272.

381.Ayverdi,age,s.119.

382.Ayverdi,Bıyık Mahmud'un 896/1491'de vefat ettiğini belirtir.Bk. Ayverdi,age,s.119.

383.Bk. Bursa Şer'iyye Sicilleri,A 101/108,yk.2a;Ayverdi,age,ay.

384.Kepecioğlu,age,I,270.

385.Ayverdi,age,s.119.

386.Kepecioğlu,age,I,337.

387.Ayverdi,age,s.119.

Bânisinin isminden hareketle "Kazzazoğlu" veya "Gazzazoğlu"³⁸⁸, "Gazzaziye"³⁸⁹, "Gazzazhane"³⁹⁰; bulunduğu mahalle itibariyle "Alboyacılar"³⁹¹; 1069/1658-59'da ölen Çendik Mustafa Efendi'nin burada uzun süre müderrislik etmesi sebebiyle "Çendik"³⁹² isimleri verilmiş olup, bu arada Süle Mehmed Paşa'nın adı unutulmuştur. Atâî'de "Çendik" olarak geçen³⁹³ medreseye Mecdî'de "Çendinek" de³⁹⁴ denilmektedir.

Medrese Karşeyh Camii civarında olup on iki odası vardı. 1324/1906'da ayakta olan medresenin kırk talebesi bulunuyordu.³⁹⁵ Medreseden hiçbir iz kalmamıştır.

Medrese derece itibariyle, inşâsından hemen sonra yirmili³⁹⁶, 961/1554'te otuzlu³⁹⁷ ve 994/1586'dan önceleri ise kırklı³⁹⁸ durumda bulunuyordu.

Çendik Medresesi'nde XVI. asırda görev yapan müderrislerden bazıları şunlardır:

a.II. Bayezid devrinde:

1.Şeyh Mehmed Efendi³⁹⁹

b.Yavuz Sultan Selim devrinde:

1.Muhyiddin Mehmed b. Hatib Kasım⁴⁰⁰

2.Abdurrahman b. Yusuf b. Hüseyin⁴⁰¹

c.Kanunî Sultan Süleyman devrinde:

388.Köseoğlu, Neşet, Tarihte Bursa Mahalleleri, Bursa, 1946, s. 31.

389.Atâî, s. 25; Köseoğlu, age, ay.

390.Atâî, s. 565.

391.Kepecioğlu, age, I, 337; Koyunluoğlu, age, s. 156; Ayverdi, age, s. 119.

392.Koyunluoğlu, age, ay; Ancak medreseye daha önce de "Çendik" denilmekteydi. Bk. Mecdî, s. 158.

393.Atâî, s. 19.

394.Mecdî, s. 158.

395.Ayverdi, age, s. 119; Karşeyh Camii, Atatürk caddesinden Başak caddesine dönen yolun ağzındadır.

396.Atâî, s. 325.

397.Atâî, s. 325.

398.Mecdî, s. 452.

399.Mecdî, s. 158.

400.Şakâik, s. 237; Mecdî, s. 398.

401.Şakâik, s. 235.

- 1.Hacı Hasanzâde Mehmed Efendi⁴⁰²
- 2.Cürcân Efendi⁴⁰³
- 3.Merhaba Çelebi⁴⁰⁴
- 4.Hoca Kayını⁴⁰⁵
- 5.Abdurrahman b. Seyyid Yusuf Efendi⁴⁰⁶
- 6.Küçük Şems Efendi⁴⁰⁷

ç.II. Selim devrinde:

- 1.Abdülgâni b. Emir Şah⁴⁰⁸

d.III. Murad devrinde:

- 1.Abdurrahman Efendi⁴⁰⁹
- 2.Bülbülzâde Kara Kasım Efendi⁴¹⁰
- 3.Nefszâde Mustafa Efendi⁴¹¹

e.III. Mehmed devrinde:

- 1.Molla Acem Efendi⁴¹²
- 2.Hindistan'lı Abdullah Efendi⁴¹³

10- Hamza Bey Medresesi

Medreseyi, İzmir'i Osmanlılara kazandıran ve İstanbul'un fethinde, gemilerin karadan yürütülmesinde görev alan Hamza Bey yaptırmıştır.⁴¹⁴ Murâdiye semtinde bir camii bulunan Hamza Bey, oğlu Kara Mustafa Paşa ile birlikte, türbe içinde medfundur.⁴¹⁵

402. Atâî, s. 168.

403. Atâî, s. 25.

404. Şakâik, s. 290.

405. İkdu'l-Manzum, s. 341; Atâî, s. 19.

406. Mecdî, s. 596.

407. Mecdî, s. 500.

408. Atâî, s. 294.

409. Atâî, s. 279.

410. Atâî, s. 452.

411. Atâî, s. 458.

412. Atâî, s. 564.

413. Atâî, s. 564.

414. Kepecioğlu, age, II, 179; Bu medresenin, Hamza Bey'in oğlu Kara Mustafa Paşa tarafından yaptırıldığı da söylenmektedir. Bk. Koyunluoğlu, age, s. 158.

415. Köseoğlu, age, s. 27.

Medrese, Murâdiye'deki Hamza Bey Camii'ne doğusundan bitişik olup sekiz odası bulunmaktaydı. 1242/1826'da türbeleriyle birlikte medrese yeniden yapılmıştır. Pek çok tamir gören medrese 1308/1890'da bazı ilâvelerle tekrar tamir edilmiş ise de sonraları yanmıştır.⁴¹⁶ 1349/1930 yıllarına kadar ayakta olan medreseden daha sonra hiçbir iz kalmamıştır.⁴¹⁷ Hamza Bey, medrese için muhtelif evkaf bırakmıştır.⁴¹⁸

Medrese, derece itibariyle 940/1533'den önceleri yirmili⁴¹⁹ iken, daha sonraları 1004/1595'den az önce kırklılar arasında bulunuyordu.⁴²⁰

Hamza Bey Medresesi'nde XVI. asırda hizmeti geçen müderrislerin bir kısmı şunlardır:

a. II. Bayezid devrinde:

1. Yakub b. Seydi Ali⁴²¹

b. Yavuz Sultan Selim devrinde:

1. Şeyh Emir Ali b. Emir Hasan⁴²²

c. Kanunî Sultan Süleyman devrinde:

1. Kınalızâde Ali Efendi⁴²³

2. Şeyhulislâm Zekeriya Efendi⁴²⁴

3. Abdurrahman Efendi⁴²⁵

4. Küçük Hamza Efendi⁴²⁶

ç. III. Murad devrinde:

1. Yalvaçlı Osman Efendi⁴²⁷

Medresenin son müderrisi Baltacı Mehmed Efendi'dir.⁴²⁸

416. Kepecioğlu, age, II, 179.

417. Ayverdi, age, s. 120.

418. Evkaf için bk. Kepecioğlu, age, II, 179-80; Ayverdi, age, s. 124

419. Mecdi, s. 431.

420. Atâî, s. 711.

421. Şakâik, s. 191.

422. Şakâik, s. 261; Mecdi, s. 431.

423. Atâî, s. 165.

424. Atâî, s. 323; İlmîye Sainâmesi, s. 412; S.O., II, 427.

425. Atâî, s. 442.

426. O.M., II, 42.

427. Atâî, s. 711.

428. Koyunluoğlu, age, s. 155.

11- Fenârî Ahmed Paşa Medresesi

Medreseyi, Molla Fenârî'nin torunlarından Ahmed Paşa yaptırmıştır. Fenârî Ahmed Paşa, sarayda nişancı yani tuğracı iken vezir olmuştur. Fatih Sultan Mehmed'in ihdas ettiği ilk başdeftardarlığa tayin olmuş ve devletin mâlî teşkilâtının esasını kurmuştur. Uzun Hasan harbinde esir olmuş ise de oradan Hindistan'a kaçarak⁴²⁹ tekrar yurda dönmüştür.⁴³⁰ II. Bayezid'in tahta geçişiyle önce tuğracı, sonra da vezir olan Ahmed Paşa, Mesih Paşa'nın azlinden sonra vezir-i azam olup iki sene bu görevde kalmıştır. Sonraları tekaüde ayrılarak Bursa'ya çekildi.⁴³¹

Bursa'da Çatalfırın civarında bir Halvetî tekkesi ile camii olan Fenârî Ahmed Paşa⁴³² 885/1474'te bir medrese yaptırmıştır.

902/1496'da Bursa'da, yaşadığı münzevi hayattan sonra vefat etmiş ve Molla Fenârî Camii'ne veyahut Emirsultan'ın batı kapısı yanındaki hazireye defnedilmiştir.⁴³³

Medresenin nerede olduğu bilinmemektedir.

12- Umur Bey Medresesi

Medreseyi Timurtaş Paşa oğlu Umur Bey yaptırmıştır. Umur Bey, Osmanlı devletinin kuruluşunda büyük yardımları dokunan bir ailenin çocuğudur. Yaşadığı devirde büyük yararlılıkları görülen Umur Bey, Yıldırım Bayezid'e, Musa Çelebi'ye, II. Murad'a hizmet etmiştir.⁴³⁴ Celâli isyanlarını bastırma da gösterdiği çaba sebebiyle Beylerbeyi olmuş, daha sonra vezirliğe yükselmişti.⁴³⁵ 885/1480'de vefat eden Umur Bey, ca-

429. Alî, Hindistan'a kaçmasının nedenini, Fatih'in ona duyduğu gazap ile açıklar. Bk. Alî, yk. 159b.

430. Kepecioğlu, age, I, 61.

431. Alî, yk. 159b.

432. Bursa Üzerine, İst. Ün. Ktp. TY. 9629, yk. 5b.

433. Kepecioğlu, age, I, 62.

434. Köseoğlu, age, s. 52.

435. Alî, yk. 62a.

mi haziresinde yaptırdığı açık türbede gömülüdür.

Umur Bey'in Bursa'da camii, türbesi, medresesi⁴³⁶, hamamı ve bir de açık musallâsı; Afyon'da camii ve medresesi, E-dirne'de camii, Biga'da camii ve hamamı vardır. Bursa'da yaptırdığı medrese için muhtelif evkaf bırakmıştı.⁴³⁷

13- Oruç Bey Medresesi

Medreseyi, Umur Bey'in kardeşi Oruç Bey yaptırmıştır. Oruç Bey, Yıldırım-Timur muharebesinde bulunmuş; yenilgiden sonra Çelebiler savaşında Süleyman Çelebi'nin yanına gelmiş, daha sonra Çelebi Mehmed'in yanında yer almıştır.⁴³⁸ Önce "Paşa" ünvanını alan⁴³⁹ Oruç Bey, 826/1422'de Beylerbeyi, sonra vezir olmuş ve 829/1425'de vefat ederek kendi yaptırdığı mescidin avlusuna defnolunmuştur.⁴⁴⁰

Oruç Bey caddesi üzerinde, büyük bir duvar kalıntısı, Oruç Bey Hamamı idi. Bunun karşısındaki ev de, mescide kadar uzanan bir okul (Medrese) durumundaydı. Zamanla medresenin yeri değiştirilmiş, bölünmüş ve yerine evler yapılmıştır. Avlusunda Oruç Bey, çocukları ve torunlarına ait mezarlar bulunmaktadır.⁴⁴¹

Kepecioğlu, Oruç Bey'in hayratını anlatırken medresesinden söz etmez.⁴⁴²

14- Lütfullah Çelebi Dâru'l-Hadis'i

Medreseyi, hayatı hakkında bir bilgiye rastlanılamayan Lütfullah Çelebi yaptırmıştır. Dâru'l-Hadis, Yerkapı mahallesindedir. Medresenin mütevellilerinden Ümmü Külsüm ve oğlu Timur oğlu Ali, 1090/1679'da binanın üzerindeki kurşunu satmışlardı. Hangi tarihte yapıldığı bilinmeyen⁴⁴³ Dâru'l-Hadis'in yalnız duvarları kalmıştır.⁴⁴⁴

436. Köseoğlu, age, s. 52.

437. Kepecioğlu, age, IV, 11 vd.

438. Baykal, Bursa ve Anıtları, s. 64.

439. Alf, yk. 62a.

440. Baykal, age, ay.

441. Baykal, age, s. 64.

442. Oruç Bey'in hayratı hk. bk. Kepecioğlu, age, IV, 33-34.

443. Kepecioğlu, age, III, 158.

444. Koyunluoğlu, age, s. 159.

Ü Ç Ü N C Ü B Ö L Ü M

XVI. ASIRDA YAPILAN BURSA MEDRESELERİ

A. II. BAYEZİD DEVRİ (886-918/1481-1512)

1- Kasım Paşa Medresesi

Medreseyi Cezerî Kasım Paşa yaptırmıştır. Mısır asıllı olan¹ Kasım Paşa, Fatih Sultan Mehmed devrinin ileri gelenlerinden olup, önce defterdarlık, daha sonra da 887/1482'de vezirlik görevini üstlendi. Bir ara Selanik valiliğinde bulunan Kasım Paşa, ülkenin pek çok yerinde hayrat yaptırmıştır. 890/1485'de II. Bayezid döneminde Bursa'ya çekilmiş ve aynı sene vefat etmiştir.² Bursa Emir Sultan türbesi yanında defnolunmuştur.³ "Sâfi" mahlasıyla şiirleri vardır.⁴

Cezerî Kasım Paşa'nın Bursa'da hamam⁵ ve imareti⁶; İstanbul'da iki cami, mektep ve medresesi⁷; Selanik'te imaret ve

-
1. Bursa Üzerine, İst. Ün. Ktp. TY. 9629, yk. 5b; Kepecioğlu, Bursa Kütüğü, III, 62.
 2. Güldeste, s. 65-66; Kepecioğlu, age, III, 62; Ayvansarâyî, Hafız Hüseyin İbn Kemal, Vefeyât-ı Selâtin ve Meşâhir-i Rical (Haz. Fahri Ç. Derin), İst., 1978, s. 79.
 3. Aşıkpaşazâde, s. 193; Ayvansarâyî, Hafız Hüseyin İbn Kemal, Hadîkatü'l-Cevâmî, İst., 1281, I, 79; Koyunluoğlu, Kepecioğlu ve İsmail Belig, medresenin batı tarafına gömüldüğünü kaydederler. Bk. Koyunluoğlu, A. M., Turgut Bursa ve İznik Tarihi, Bursa, 1935, s. 155; Kepecioğlu, age, III, 62; Güldeste, s. 66.
 4. Ayvansarâyî, Vefeyât-ı Selâtin, s. 79; Kepecioğlu, age, ay.
 5. Bursa Üzerine, yk. 5b.
 6. Kepecioğlu, age, III, 62.
 7. Ayvansarâyî, age, s. 79.

camii⁸ vardır. Aşıkpaşazâde bunlara ek olarak Edirne, Edincik ve Kefe'de birer, Bartumen'de iki mescidi, Silifke'de bir imareti ve Gediz nehri üzerinde bir köprüyü kaydeder.⁹ Kasım Paşa'nın bunlardan başka, Manisa'da mescit, mektep ve hamamı bulunmaktadır.¹⁰ Kasım Paşa, bu eserleri için İstanbul, Filibe ve Selanik gibi bazı yerlerde evkaf bırakmıştır.¹¹

Bursa'daki medresesinin yeri Emir Sultan türbesinin yakınındaydı.¹² Bu nedenle "Emir Sultan Medresesi" de denilmekteydi.¹³ Medresenin inşâ tarihi 890/1485'dir.¹⁴ Kasım Paşa aynı tarihte vefat etmiştir.

Medresenin on odası vardı. Dershanesi ve odaları kurşun kaplı iken sonradan kiremide çevrilmiştir. 1045/1635'te 6.710 akçe harcanarak medrese tamir ettirilmiştir. Daha sonraları harab olan medrese, evkaf mütevellileri tarafından satılmıştır.¹⁵

Medrese derece itibariyle 950/1543'den önceleri yirmi-¹⁶11, 963/1556'dan önce otuzlu¹⁷, daha sonra kırklı¹⁸ ve nihayet 995/1587 senesinde hâriç payesine çıkararak elliler arasına girmiş bulunuyordu.¹⁹

Kasım Paşa Medresesi'nde XVI. asırda görev alan müder-

8. Güldeste, s.66; Bursa Üzerine, yk.5b; Ayvansarâyî, Vefeyât-ı Selâtin ve Meşâhir-i Rical, s.79; Ayvansarâyî, Hadîkatü'l-Cevâmî, I, 79; Kepecioğlu, age, III, 62.

9. Aşıkpaşazâde, s.192-93.

10. Baltacı, Cahid, XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri, İst., 1976, s.275.

11. Bk. Gökbilgin, M. Tayyib, Edirne ve Paşa Livâsı, İst., 1952, s.433-34.

12. Bursa Üzerine, yk.5b; Kepecioğlu, age, III, 62.

13. Bk. Atâî, s.40.

14. Kepecioğlu, II, 29.

15. Kepecioğlu, age, III, 63.

16. Atâî, s.41.

17. Atâî, s.281.

18. Atâî, s.536.

19. Atâî, s.303.

rislerden bazıları şunlardır:

a.Yavuz Sultan Selim devrinde:

- 1.Kara Davud Efendi²⁰
- 2.Emin Kösesi²¹

b.Kanunî Sultan Süleyman devrinde:

- 1.Küçük Hüsam Efendi²²
- 2.Rüşenizâde Nimetullah Efendi²³
- 3.Mimarzâde Mustafa Çelebi²⁴
- 4.Şeyhulislâm Ma'lul Emirzâde Seyyid Mehmed Efendi²⁵
- 5.Bezenzâde Mahmud Efendi²⁶
- 6.Mirim Kösesi Mehmed Efendi²⁷

c.II. Selim devrinde:

- 1.Abdülgâni b. Emir Şah Efendi²⁸
- 2.Mazlum Melek Ahmed Efendi²⁹

ç.III. Murad devrinde:

- 1.Süfyan Efendi³⁰
- 2.Saruhâni Muslu Çelebi³¹
- 3.Sinânüddin Yusuf Efendi³²

2- Hundi Hatun Medresesi

Yıldırım Bayezid'in kızı ve Emir Sultan olarak tanınan Şemseddin Muhammed Buhârî'nin karısı olan³³ Hundi Hatun, babası Ulucami'i inşâ ettirdikten sonra, caminin avlusuna bir

20.Mecdî, s.400-401.

21.Mecdî, s.516; Atâf, s.18-19.

22.Mecdî, s.464.

23.Ikdu'l-Manzum, s.352; Atâf, s.29.

24.Atâf, s.39.

25.Atâf, s.281-82; İlmîye Sainâmesi, s.399-400.

26.Atâf, s.234-35.

27.Atâf, s.255.

28.Atâf, s.294-95.

29.Atâf, s.263.

30.Ikdu'l-Manzum, s.498; Atâf, s.303.

31.Atâf, s.527.

32.Atâf, s.536.

33.Kepecioğlu, age, II, 253; Danişmend, İ.Hami, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi. İst..1971-72. I.197.

medrese yaptırmıştır.³⁴ Koyunluoğlu, medresenin 1349/1930'larda yıkıldığını belirtir.³⁵ Kitâbesi Türk-İslâm Eserleri Müzesi'nde bulunan³⁶ medresenin müderrislerine ve evkafına dair kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır.

3- Başçı İbrahim Medresesi

Medrese, Başçı İbrahim adına oğlu Mehmed Çelebi tarafından yaptırılmıştır. Başçı İbrahim, adından da anlaşılacağı üzere, Bursa'da baş satan bir tüccardır.³⁷ Başçı İbrahim'in Bursa'da cami, medrese, hamam ve Abdal Mehmed için yaptırdığı bir mescidi vardır. Vefat tarihi olarak 896/1491³⁸ ve 885/1480 tarihleri verilmektedir. Başçı İbrahim'in mezarı, caminindeki bahçenin doğu kıyısındadır.

Medresenin yeri, Ulucami'in karşısındaki Maksem caddesinden yukarı çıkarken, Ticaret Lisesi'nin üst kısmında ve Çinkolu Kahve caddesinin az altında, Okullar sokağındadır. Caminin önündeki medresenin kubbeleri çökmüş, ayakları ve kemerleri kalmıştır.⁴⁰

Medresede görev almış müderrisler ve medresenin evkafının hangileri olduğuna dair bir bilgi bulunamamıştır.

4- Nimetullah Medresesi

Medreseyi, Emir Sultan'ın sancaktarı Nimetullah Efendi yaptırmıştır. Medresenin yeri olarak, Pınarbaşı'na giden yolun

34. Gökbilgin, M. Tayyib, Bursa'da Kuruluş Devrinin İlim Müesseseleri, İlim Adamları ve Bursa Tarihçileri Hakkında, Necati Lugal Armağanı, Ank., 1968, s. 262.

35. Koyunluoğlu, age, s. 159.

36. Baykal, Kâzım, Bursa'da Ulucami, İst., 1950, s. 16; Baykal, aynı medreseyi, Çelebi Mehmed'in kızı Selçuk Hatun'un kızı Hundi Hatun'un yaptırdığını söyler. Bk. Baykal, age, ay; Ancak bu görüş diğer kaynaklardaki bilgilere ters düşmektedir.

37. Köseoğlu, Neşet, Tarihte Bursa Mahalleleri, Bursa, 1946, s. 11.

38. Baykal, Kâzım, Bursa ve Anıtları, İst., 1982, s. 84; Verilen tarih mezar kitâbesinde vardır. Bk. Baykal, age, s. 184; Kepecioğlu, Başçı İbrahim adına yapılanın medrese değil mektep olduğunu savunur. Bk. Kepecioğlu, age, II, 281.

39. Köseoğlu, age, s. 11.

40. Baykal, Bursa ve Anıtları, s. 84.

üzerinde⁴¹ ve Emirsultan yolu üzerinde⁴² gösterilmektedir. Medreseden eser kalmamıştır.

Bânisi Nimetullah Efendi'ye ait bir kümbet vardır.⁴³ Kaynaklarda bu medrese ile ilgili kayda rastlanmamaktadır.⁴⁴

B. YAVUZ SULTAN SELİM DEVRİ (918-926/1512-1520)

1- Lâmi Çelebi Medresesi

Medreseyi Lâmi Çelebi yaptırmıştır. Bursa'da doğmuş, Bursa'nın medrese ve tekke muhitinde yetişmiş ve yine Bursa'da 938/1532'de vefat etmiştir. Asıl adı Mahmud olup Nakkaşzâde Mahmud İbni Osman olarak tanınır. Bursa Yeşil Camii çini ve nakışlarının ustası Nakkaş Ali Paşa'nın⁴⁵ torunu, Fatih Sultan Mehmed ve II. Bayezid'in hazine defterdarı Osman Çelebi'nin oğludur.⁴⁶ Bursa tarihine mâl olmuş mümtaz şahsiyeti ile, divan edebiyatının XVI. asırda yetiştirdiği nazım ve nesir alanındaki güçlü sanatkârıdır. Nakşibendiye tarikatının meşâyihî arasında bulunan Lâmi Çelebi, Emir Sultan'a intisab ederek⁴⁷ ömrünün sonuna kadar bağlılığını devam ettirmiştir.

İran edîblerinden Molla Câmi'nin (ö.881/1476) Nefehâtü'l-Üns ve Şevâhidi'n-Nübüvve adlı eserlerini Türkçeye çevirmesindeki başarısı sebebi ile "Câmi-i Rûm" ünvanına lâayık

41. Gökbilgin, agm, s. 263.

42. Koyunluoğlu, age, s. 159.

43. Koyunluoğlu, age, ay.

44. Yıldız Ötüken, bu medresenin II. Bayezid devrinde yapıldığına işaret eder. Bk. Ötüken, Yıldız, Orhan Gazi Devrinden Kanunî Sultan Süleyman Devrinin Sonuna Kadar Osmanlı Medreseleri, Ank. Ün. Edb. Fak. Araştırma Dergisi, A.L. Gabriel Özel Sayısı, Ank., 1978, s. 357.

45. Nakkaş Ali, Timur'un Bursa'yı kuşatması sırasında (806/1403), daha küçük yaşlarda iken alikonolup Semerkand'a götürülmüş, orada nakkaşlığı öğrenmiş ve dönüşünde Anadolu'da nakkaşlığı ilk ihdas eden sanatkâr olmuştur. Bk. Mecdî, s. 269.

46. Gökbilgin, agm, s. 268.

47. Kepecioğlu, age, III, 146.

görülmüştür.⁴⁸ Telif ve tercüme eserlerinin sayısı 30'u geçmektedir.

Lâmiî Çelebi, Bursa'nın Ortapazar semtinde, dedesinin ve babasının da kabirlerinin bulunduğu, dedesi Nakkaş Ali Paşa'nın camii haziresinde medfundur. Bugün mezarının yalnız baş taşı kalmıştır. Bu taşın üzerinde girift sülüs ile "el-merhum Şeyh Lâmiî b. Osman" yazılıdır.

M. Tayyib Gökbiçgin, Lâmiî Çelebi'nin Bursa'da yaptırdığı medresenin yeri olarak, dedesi Nakkaş Ali Paşa'nın yaptırdığı caminin yanını göstermektedir.⁴⁹ Ancak bu medreseden kaynaklar bahsetmemektedir.

C. KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN DEVRİ (926-974/1520-1566)

1- Kadri Efendi Medresesi

Medreseyi şeyhülislâm Abdükâdir b. Mehmed Efendi yaptırmıştır. Kadri Efendi, mülâzemetten sonra bazı medreselerde, İstanbul Hacı Hasanzâde, Bursa'da Murâdiye ve Sultâniye medreselerinde, 925/1519'da Medâris-i Semâniye'den birine müderris oldu. 927/1521 senesinde Abdülvâsî Çelebi'nin yerine İstanbul kadısı ve aynı yıl Anadolu kazaskeri oldu. 944/1537'de azledilerek günde yüz elli akçe ile tekaüde ayrıldı. Daha sonra hacca gitti ve döndüğünde şeyhülislâm oldu. Kısa bir süre sonra günde iki yüz akçe ile Bursa'da yine tekaüde ayrıldı. 955/1548'de vefat eden Abdülkâdir Efendi, Bursa'da yaptırdığı mescit ve medresenin haziresine defnolundu.⁵⁰ Şeyhülislâm Abdülkâdir Efendi'nin bazı şiirleri de vardır.⁵¹

Medresenin yeri, Musa Baba mahallesindeydi. Medreseden eser kalmamış olup yeri bahçe haline gelmiştir.⁵²

48. Gökbiçgin, agm, s. 268.

49. Gökbiçgin, agm, s. 269.

50. İlmiye Salnâmesi, s. 364; Mecdî, s. 442-43; S.O., III, 345; Alî, Kühü'l-Ahbar, yk. 359a; Alî, vefat tarihini 950/1543 olarak gösterir. Bk. Alî, yk. 359a.

51. Mecdî, s. 443; İlmiye Salnâmesi, s. 364.

52. Koyunluoğlu, age, s. 158.

Medrese derece itibariyle 960/1553'den önceleri yirmi-
li⁵³ durumda iken, 971/1563'den önce kırklı⁵⁴ ve nihayet 1009
/1600 senesinde ellili⁵⁵ duruma ulaştı.

Kadri Efendi Medresesi'nde XVI. asırda görev yapan mü-
derrislerden bazıları şunlardır:

a. Kanunî Sultan Süleyman devrinde:

1. Mustafa Efendi⁵⁶
2. Ahmed b. Mahmud Efendi⁵⁷
3. Beyli Mahmud Efendi⁵⁸

b. II. Selim devrinde:

1. Abdullah b. Seyyid Ali⁵⁹

c. III. Murad devrinde:

1. Kızılca Hayreddin oğlu Abdullah Efendi⁶⁰
2. Ak Muslu Efendi⁶¹
3. Muftzâde Mehmed Efendi⁶²
4. Köse Şems Efendi⁶³

2- Hançeriye Medresesi

Medreseyi Hançerli Fatma Sultan yaptırmıştır.⁶⁴ Fatma
Sultan, II. Bayezid'in oğlu Sultan Mahmud'un kızı olup 939/
1532'de vefat etmiş ve İstanbul Eyüp'te defnedilmiştir.⁶⁵

Hançerli Fatma Sultan'ın Bursa'da medresesinin dışın-
da, Çekirge'de bir sarayı ve şimdiki Çelikpalas'ın bulunduğu
yerde bir mescit ve hamamı vardı. Ancak bunlardan bugün eser

53. Atâî, s. 20.

54. Atâî, s. 135.

55. Atâî, s. 491.

56. Atâî, s. 20.

57. Atâî, s. 135.

58. Atâî, s. 141.

59. Atâî, s. 127.

60. Atâî, s. 590.

61. Atâî, s. 523.

62. Atâî, s. 567.

63. Atâî, s. 637.

64. Baykal, Bursa ve Anıtları, s. 150.

65. S.O., I, 59.

yoktur.⁶⁶

Medresenin yeri, Karşeyh Camii yanında idi.⁶⁷ Medresenin bir vakfiyesi olduğu belirtilmektedir. Vakfiye 939/1533 tarihli olup Mehmed b. Aliyyü'l-Fenârî imzasını taşımaktadır.⁶⁸ Medrese, vakfiye tarihinden daha önce yapılmış olmalıdır. Vakfiyeye göre başlangıçta medrese, derece itibariyle kırklı idi. Müderrise günde kırk akçe, muîde üç akçe, talebelerin tamamına yirmi sekiz akçe verilmesi şart koşuluyordu.⁶⁹

Başlangıçta kırklı olan⁷⁰ medresenin derecesi, 995/1587 de hâriç payesine yükselerek ellili⁷¹ olmuş ve 1001/1593'te durumunu aynen muhafaza etmişti.⁷²

Hançeriye Medresesi'nde XVI. asırda hizmeti görülen pek çok müderristen sadece birkaçı şunlardır:

a. Kanunî Sultan Süleyman devrinde:

1. Lütfullah Çelebi⁷³
2. Mertlus Efendi⁷⁴
3. Bahâüddinzâde Abdullah Efendi⁷⁵
4. İsrâfilzâde Şemseddin Mehmed Efendi⁷⁶
5. Zenbillizâde Cemaleddin Efendi⁷⁷
6. Mirim Kösesi Mehmed Efendi⁷⁸
7. Kastamonu'lu Şücâ Efendi⁷⁹

b. II. Selim devrinde:

1. Abdülgânî b. Emir Şah Efendi⁸⁰

66. Baykal, age, s. 150.

67. Baykal, age, ay; Koyunluoğlu ise medresenin Musa Baba mahallesinde olduğunu söyler. Bk. Koyunluoğlu, age, s. 158

68. Baltacı, age, s. 230.

69. Baltacı, age, s. 231.

70. Atâî, s. 112.

71. Atâî, s. 463.

72. Atâî, s. 624.

73. S. O., IV, 88.

74. Atâî, s. 112.

75. Atâî, s. 305.

76. Mecdî, s. 507; Alî. yk. 366a.

77. Atâî, s. 19.

78. Atâî, s. 255.

79. Atâî, s. 535.

80. Atâî, s. 294.

2. Ali Efendi⁸¹

c. III. Murad devrinde:

1. Kozluca Mehmed Efendi⁸²
2. Mufidî Mehmed Efendi⁸³
3. Veli Beyzâde Ali Efendi⁸⁴
4. Pîr Efendi⁸⁵
5. Manav Hasanzâde Abdullah Efendi⁸⁶

3- Molla Çelebi Medresesi

Medreseyi Mehmed Vuşûlî Efendi yaptırmıştır. Adına nispetle "Molla Efendi Medresesi" de deniliyordu. Medresenin 998/1590'dan önce yapıldığı bilinmektedir.⁸⁷ Zira Atâî'deki bir kayıтта Tâceddin Efendi adında bir müderrisin 974/1566'dan önce Molla Çelebi Medresesi'nde görev aldığı görülmektedir.⁸⁸

4- Köse Ali Paşa Medresesi

Medreseyi, hakkında bilgi elde edilemeyen Köse Ali Paşa'nın yaptırdığı sanılmaktadır. Medrese, Yeşil'de Türk-İslâm Eserleri Müzesi'nin karşısında bulunuyordu. Medrese yıkılmış ve arsası satılmış olup yerinde evler vardır.⁸⁹

Köse Ali Paşa Medresesi'ne "Seyyid Alizâde Medresesi", "Alioğlu Medresesi" ve "Köse Medresesi" de denilmekteydi.⁹⁰

81. Atâî, s. 244.

82. Atâî, s. 299.

83. Atâî, s. 237.

84. Atâî, s. 463.

85. Atâî, s. 405.

86. Atâî, s. 624.

87. Kepecioğlu, age, III, 364.

88. Atâî, s. 173.

89. Kepecioğlu, age, III, 127; Koyunluoğlu, age, s. 157; Baykal, Bursa ve Anıtları, s. 137.

90. Akdağ, Mustafa, Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası, Ank., 1975, s. 157-58.

D Ö R D Ü N Ç Ü B Ö L Ü M

XVI. ASIR BURSA MEDRESELERİNDE ÖĞRENCİ OLAYLARI

I- MEDRESELERİN BOZULMASI

XVI. asır, medrese teşkilâtı açısından oldukça hareketli bir dönemdir. Bu asır, medrese teşkilâtında iki önemli gelişmeye sahne olmuştur. Birincisi, Fatih Sultan Mehmed ile başlayan ve devamlı gelişen medreselerin bu asırda en yüksek seviyeye ulaşması; ikincisi ise, genelde devlet idaresinde görülen duraklama ve gerilemelerin, ilmiye teşkilâtına da yansiyarak medreselerin bozulmasına sebep olmasıdır.

Gerçekten de yapılan yeni araştırmalar sonucunda, Osmanlı İmparatorluğu'nun iktisadî yapısında, XVI. asır başlarından itibaren bazı değişimler olduğu tesbit edilmiş, hatta bunların etkisi ile bunalım derecesine varan problemlerin ortaya çıktığı görülmüştür. Bu iktisadî ve dolayısıyla idarî zorlukların, sosyal ve kültürel yapıya da tesir ettiği anlaşılmaktadır. Osmanlı medreselerinde, özellikle bu asrın sonlarına doğru başlayan durgunluğun sebepleri arasında iktisadî ve idarî bunalımın da olduğu gerçektir.¹

Kanunî Sultan Süleyman devrinde, ilmiye teşkilâtı ciddiyetini ve düzenliliğini koruduğu, meşihat, kazaskerlik ve mevleviyetlerin tevcihinde, liyâkat esasının göz önünde tutulduğu bilinmektedir.² XVI. asrın ilk yarısına kadar -adam

1. Adivar, A. Adnan, Osmanlı Türklerinde İlim, 4. bs., İst., 1982, s. 125.

2. Gökbilgin, M. Tayyib, Osmanlı Müesseseleri Teşkilâtı ve Medeniyeti Tarihine Giriş, İst., 1977, s. 117; Alî, Gelibolu'lu Mustafa, Mevâidü'n-Nefâis fî Kavâidi'l-Mecâlis, İst., 1968, s. 103.

kayıрма, rüşvet vb.- görülen münferid hadiselerin, asrın ikinci yarısından sonra gittikçe genişleyerek arttığı, asrın sonlarına doğru ise tamamen içinden çıkılmaz bir duruma geldiği anlaşılmaktadır. XVI. asırda ve daha sonraki dönemlerde gerek padişahlara sunulan risale ve lâyihalarda, gerekse yazılan eserlerde, ilmiye teşkilâtında ve devletin diğer mekanizmalarındaki aksaklıklar ve bunların giderilmesi için yapılması gerekenlere işaret edilmektedir.

A. MEDRESELERİN BOZULMA SEBEPLERİ

Osmanlı medreselerinin bozulma sebepleri iki ana noktada toplanabilir. Biri, genel sebepler olarak nitelendirilebilecek, devletin içinde bulunduğu durumdan kaynaklanan sebepler; diğeri ise medreselerin kendi bünyesinden ortaya çıkan sebeplerdir.

1- Genel Sebepler:

a. Nüfus Artışı: Kuruluşundan itibaren hızla büyüyen ve genişleyen Osmanlı İmparatorluğu'nun toprakları, III. Murad devrinde (982-1004/1574-1595) üç kıtada toplam 20 milyon kilometre kareye³ yaklaşıyordu. Ancak XVI. asrın son çeyreğinden itibaren topraklar elden çıkmaya başlamış ve dolayısıyla bu bölgelerdeki müslüman nüfus, imparatorluk topraklarına göçe başlamıştır. Böylelikle geniş bir nüfus kitlesi, eskiye oranla daha dar bir bölgede iskân edilme durumunda kalmıştır.

Gerçekten de bu dönemde Anadolu'da yersiz, yurtsuz bir göçebe topluluğunun -ki bu sınıfa "Gurbet Taifesi" ve "Levendat" isimleri verilir" nüfusu kısa sürede artmıştı. Bunlardan bir kısmı, eğitimin ve sosyal ihtiyaçların parasız olduğu medrese ve imaretlere, ilim öğrenmek için değil de, karın doyurmak, barınmak ve askere alınmaktan kurtulmak⁴ için top-

3. Öztuna, Yılmaz, Resimlerle Türkiye Tarihi, İst., 1970, s.166.

4. Cezar, Mustafa, Osmanlı Tarihinde Levendler, İst., 1965, s.198.

lanmıştı. Böylece Anadolu'daki küçük medreselerde binlerce suhte birikmiş ve bu suhteler gruplar halinde köylere yürüterek açıkça eşkiyalığa başlamışlardı.⁵

Suhtelerin serkeşlik ve âsilliklerinin yeni başladığı sıralarda gruplar 15-20 kişiden oluşurken, zamanla bu gruplardaki kişi sayısı hayli büyüdüp yüzler ve hatta binlere ulaştığı görülmektedir.⁶ Bu konuda Nâimâ, tarihinde 1006/1598 yılı olaylarını anlatırken üç bin kişilik suhte grubunun yaptıklarını şu şekilde zikreder:

"Karaman Beylerbeyi sefer-i dâr-a-dâr olub vilâyet hâlî kalmağla Larende'de suhte namına üç binden ziyade eşkiya zuhûr idüb envâr fesâdâta tasaddî ve müsâdarât ve evlâd u ıyâl-i nâsa taarruz itmekle bîhadd habâset ve taaddî ittiklerinde ehl-i memleket müttefikân ol erâzil ile hurub ve kıtal idüb ekserin katl ittiler."⁷

Medreselerde değişik sebeplerle ortaya çıkan anormal yığılma, ilmi seviyeyi de düşürmüştür. Buna ek olarak, devletin gereksiniminden fazlaya varan mezun medrese talebeleri, tahsillerini bitirdiklerinde gidecek yer bulamamakta, herhangi bir işe girememekteydi.

Medreseyi bitirenler için iş sahasının temini, daha çok, müderris ve kadı olarak gerçekleştirilmekteydi. Mülki, askerî ve mâlî görevler özellikle Enderun'dan çıkanlara ve kapıkulundan gelenlere verilirdi. Bu yüzden medrese talebesi ve buna bağlı olarak mezunlarının artması, Osmanlı toplumunda bir medreseliler buhranının ortaya çıkmasına neden oldu. Mezunlar, kolaylıkla istihdam edilemeyip uzun süre bekleyince, bu durum sadece mezunlar üzerinde değil, medreseye devam eden talebeler üzerinde de aksi tesirler meydana getirdi.⁸

Medrese talebeleri, serkeşlik ve çeşitli ahlâksızlıkla-

5. Yücel, Yaşar, Kitâb-ı Müstetâb. Ank..1974. s. VIII.

6. Cezar, age, s. 207.

7. Nâimâ, Tarih-i Nâimâ, İst., ts, I, 193.

8. Cezar, age, s. 199; Akdağ, Mustafa, Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası, Ank., 1975, s. 154.

ra başladıkları ilk zamanlarda, soygun ve hırsızlıktan daha çok cer, kurban, nezir adı altında para ve yiyecek maddesi toplamaktaydı. Bu durum onların iktisadî sıkıntı içinde olduğunu gösterir. Ayrıca vakıflar müderris, muft ve öğrencilere günlük belirli ücret ödemekteydi. Ancak medreselerdeki anormal yığılma, vakıfların öğrencilere ve diğer personele vermesi gereken yevmiyeleri verememeğe götürmesi muhtemeldir. Bu durum, vakıfların icra etmesi gereken faaliyetleri zorlaştırıyor ve bu müesseselerin dejenere olmasına neden olabiliyordu.

Bundan dolayı, önceleri para ve yiyecek maddesi toplayan bir kısım talebe, sonraları soygun, ırza geçme, oğlan ve kızları dağlara kaçırma ve nihayet adam öldürme, onların devamlı işledikleri suçlar haline gelmişti.⁹ Bu talebeler, aynı zamanda, medrese ve imarette buldukları sırada bile içki içip türlü ahlâksızlıklarda bulunuyordu.¹⁰

b. Askerî Sistemde Değişiklik: XVI. asırda, bu alanda meydana gelen en önemli değişiklik, timarlı sipahi ordusunun artık önemini kaybetmesidir. Bu durum, Osmanlı rejimini temelden sarsan idarî, malî ve sosyal bozukluğun en önemli sebebi olmuştur. Bunun sonucunda, kapıkulu sayısı artarak Anadolu'nun her tarafına yayılmıştı. Devlet, bozulan düzeni kanunî yoldan sağlamak için ulûfeli ve tüfenkli askeri çoğaltmak gereğini duydu. Neticede, yeniçeri sayısı artırılarak Anadolu Türk halkı arasından tüfenkli sekban askeri, gittikçe daha çok savaş meydanlarına çağrılmağa başlanmış, timar ordusu ihmal edilmişti. Bunların yanı sıra yaya, müselleme, voynuk gibi eski savaşçı sınıflar da sipahilerin akıbetine uğrayarak tamamen kaldırılmıştı. Artık eyalet askeri içinde, timarlı sipahilerin yerini, vilayet ve sancakbeylerinin kapılarında besledikleri sekbanlar almıştı. Her valinin maddî imkânlarına göre, kapısında ulûfe ödeme esasına göre toplandığı bu askerler, teşkilâtı

9. Cezar, age, s. 201.

10. Cezar, age, s. 204; Akdağ, age, s. 193.

ile her yönden padişah kapıkullarına benzemekteydi. Sekban askerinin esas özelliği tüfenkli olmasındandı. Sekbanlar, 998/1590'lardan itibaren Osmanlı ordusunun bel kemiğini teşkil etti. Bu askerler asâyiş işlerinde de kullanılmaktaydı.¹¹

Askerî sistemdeki değişikliğin medreselere şu şekilde etki etmesi düşünülebilir: Timar sahiplerinin yetiştirmek zorunda olduğu askerler, malî, idarî ve nüfus artışı gibi sebeplerle yetiştirilememekte; öte yandan, bu yolla geçimini sağlayan gençler ise açıkta kalmaktaydı. Bundan dolayı, bu gruptaki kişilerin, geçimlerini temin etmek için medreselere yığılmış olması mümkündür.

c. Devlet Müesseselerindeki Bozukluklar: Bilindiği üzere Osmanlı devleti, Anadolu Selçukluları'nın bir devamı olup merkezîyetçi bir yapıya sahiptir. Bu merkezîyetçiliği dolayısıyla, iki asır içinde üç kıtaya hâkim bir devlet haline gelmiştir. Ancak topraklarının devamlı genişlemesi sonucu, sınırlarda bulunan yerleşim birimlerinin merkeze uzak olması, devleti idarî yönden çok defa güç durumlara sokmuştur.

Osmanlı devlet teşkilâtındaki bozukluklar, daha önce başlamış olmakla birlikte, ıslahı gerektirecek ölçüde artışı XVI. asrın ikinci yarısında ortaya çıkmıştır. Gerçekten de, daha XVI. asrın ilk yarılarında payitahtta bile görülen bazı eşkıya hadiselerinin gittikçe arttığı, asrın ortalarından itibaren de idarî ve askerî kadrolarda bozulmanın genişlediği görülmektedir.¹²

Devletin idarî kadrosunda, rüşvet gözle görülür bir hal almış¹³, kazaskerler sık sık azledilmiş, yerine gelenler azil

11. Yücel, age, s. X-XI; ayrıca bk. Cezar, age, s. 110 vd.

12. Baltacı, Cahid, XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medresele-ri, İst., 1976, s. 65 vd.

13. "Bu zikrolunan maddelerden maada bir madde dahi budur ki, Asitâne-i saadete olan cemî-i ehl-i menâsib yirmi beş ve otuz yıldan beru rişvet tarîkine sâlik olmuşlardır ve rişveti dahi bir mertebeye iletmişler ki hedâyâ deyu âşikâre kapudan kapuya virülür ve alınur olmuşdur." (Kitâb-i Müstetâb, s. 23); Ayrıca bk. Koçi Bey Risalesi (Sad. Zuhuri Danişman), İst., 1972, s. 28.

korkusuyla devlet büyüklerine dalkavukluk yaparak padişaha gerçekleri söylememiştir. Zamanla her işe hatır karışmış ve haksız adam kayırmalar gerçekleşmiştir,¹⁴ Pek çok makam ve timarlar para ile satılmış ve gayri meşru bir şekilde geniş çapta temlikler yapılmıştı.¹⁵ Netice itibariyle devletin bir çok müessesesindeki bozukluk, ilmiye sınıfını da etkisi altına almıştır.

ç. Mali Buhran: Nüfus artışının yanı sıra mali buhran da devletin düzenini kökünden sarsmağa başlamıştı. 988/1580 yılından itibaren Amerika'da üretilen ucuz ve bol gümüş, Osmanlı İmparatorluğu'na akmağa başlamış, aynı dönemde batının iktisaden gelişmesiyle para enflasyona uğramıştı.¹⁶ Bu durum devletin iktisadi hayatını, sınıfları, müesseseleri alt üst eden bir etki yapmıştır. Çünkü akçe, değerini hızla kaybetmiş vefiatlar birden yükselmişti. Bundan en çok etkilenen, dirlik ve ulûfe sahipleri idi. Halk vergi vermekten bıkmış ve fakir duruma gelmişti. Ayrıca bütün eyaletlerdeki memurlar (ehl-i örf) da halkı soymağa başlamıştı. Halk âdeta, arkalarında devlet otoritesinin desteği bulunan bu resmî kişilerin hizmetkârı durumuna düşmüştü. İşte, parasızlık dolayısıyla çiftlerini, çubuklarını bozmak zorunda kalan halk, diğer asî gruplarla birleşerek devletin düzenini temelinden sarsıcı olayların çıkmasına sebep olmuştu.¹⁷

Bu durum ilmiye teşkilâtına da yansımış ve ilmiye mensuplarının almakta oldukları yevmiyeler sık sık yükseltilmek zorunda kalınmış, bu nedenle de ilme ve âlime rağbeti azaltmıştır.¹⁸

14. Koçi Bey Risalesi, s.27-28; Uzunçarşılı, İ. Hakkı, Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı, Ank., 1984, s.68.

15. Cezar, age, s.61.

16. İnalçık, Halil, Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu ve İnkışâfı devrinde Türkiye'nin iktisadi vaziyeti üzerine bir tetkik münasebetiyle, Belleten, LX, 656-57; Yücel, age, s.VIII; Baltacı, age, s.66.

17. Yücel, age, s.IX.

18. Baltacı, age, s.69.

d. Celâli Fetreti: Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli bölgelerinde, devlet ve toplum düzenine karşı gerçekleştirilen olaylar, XVI. asrın sonlarına doğru Anadolu'da kendini hissettirecek kadar önemli bir duruma gelmiştir. 1005/1596'-dan itibaren -o zamanın dilindi- Celâli fetreti olarak adlandırılan bu olaylar, kısa sürede hükümetin düzenini bozmuş ve Anadolu'yu anarşi içine itmiştir. III. Mehmed'in Eğri seferi hazırlıkları, bu anarşi devrinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Çünkü sekban bölüklerinin esasını oluşturan Celâliler, 1005/1598'e kadar Anadolu'da küçük gruplar halinde hareket etmekte idi. Bu harp hazırlığı sırasında, orta Anadolu'da, asker sürme yetkisi verilen Hüseyin Paşa ile Karayazıcı, yetkilerini kötüye kullanınca, devlet bunların tedibini istedi. Bunun üzerine isyan bayrağını kaldıran bu kişiler, yanlarındaki sekbanları doyurabilmek için, halktan zorla para ve erzak toplamağa başladı. Şehir ve kasabalara saldırarak onları haraca kesti. Bu çılgınlığa medrese talebeleri de katıldı. Celâli, suhte ve sipahi bölüklerinden oluşan bu soyguncu gruplar, bazı liderlerin peşinden giderek şehir ve köyleri talan etmişlerdi. Bunlar, gerek iktisadî, gerek sosyal yönlerden Anadolu şehir ve köy düzeninde pek çok yaralar açmıştı.¹⁹

e. Ulemâzâdegân Sınıfının Doğuşu: XVI. asır Osmanlı ilmiye teşkilâtında göze çarpan diğer bir husus da ulemâzâde veya mevâlizâdelerin medreselerde görev almasıdır. Müderrislik kanununa aykırı bir biçimde, ulemâ oğullarına, on beş yaşına daha basmadan medreseler de görev verilmekteydi.²⁰

XVI. asrı oldukça iyi tanıyan Gelibolu'lu Mustafa Alî ulemâ oğullarına yapılan muameleyi şu şekilde anlatır: "... Hocazâde ise, hîn-i bülüğunda Dâhil Elli medreseye vâsıl olur. Müftizâde ise, ol senede Hariç'e vüsul bulur. Kadiasker oğulları ise ibtidâ kırk akçe medrese olur. Ebnâ-i kuzât-ı pây-i

19. Yücel, age, s. XI-XII; Ayrıca geniş bilgi için bk. Akdağ, age, s. 355-452; Kitâb-ı Müstetâb, s. 4-39.

20. Uzunçarşılı, age, s. 69.

taht dahi elbette yirmibeşli'de yahud otuzla olur."²¹

Bunun yanı sıra talebeler de para ve rüşvet ile medrese derslerini görmeden müderris olmakta²² idi. Medreselerin bozulmasında tesiri görülen diğer sebepler arasında, ilmiye-ye ait kanun ve geleneklerin çiğnenmesi²³, şehzadelerin taht kavgaları²⁴ da sayılabilir.

2- Medreselerin kendi bünyesinden kaynaklanan sebepleri:

a. Öğretim Alanında Bozukluk: Bu konuda Kâtip Çelebi, müderrislerin pek çok dinî meselede mukallid durumuna düştüklerini ve konuların aslını araştırmadıklarını belirterek bu hususun, Kur'ân-ı Kerim'in emirlerine ters düştüğünü söyler. Kâtip Çelebi, devamla şunları anlatır:

"Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan, merhum Cennet mekân Sultan Süleyman Han (974/1566) zamanına kadar hikmetle şeriat ilimlerini cemeyleyen (birleştirip bağdaştıran) muhakkık âlimler şöhrat bulurdu, itibar görürdü. Ebu'l-Feth Sultan Muhammed Han (886/1481) "Medâris-i Semâniye" yaptırıp "Kanun üzere ilimlerle meşgul oluna" diye vakfiyesinde kayd koymuş "Hâşiye-i tecrid" ve "Şerh-i Mevakıf" derslerinin okunmasını tayin (ve tesbit) eylemişti. Sonra gelenler "Bu dersler felsefiyattır" diyerek kaldırıp (onların yerine) "Hidâye" ve "Ekmel" dersleri okumayı makul gördüler. Yalnız, bunlarla yetinme makul bir şey olmadığı için ne felsefiyat kaldı, ne Hidâye, ne de Ekmel"²⁵

Medreselerin ilk dönemlerindeki tadrîsin daha sonra devam etmediğini belirten Kâtip Çelebi, daha sert bir ifade

21. Alî, Gelibolu'lu Mustafa, Füsûlü'l-Hallî ve'l-Akd ve Usûlü'l-Harcı ve'n-Nakd, Nuruosmaniye Ktp.nr.3399, yk.88a.

22. Uzunçarşılı, age, s.69.

23. Baltacı, age, s.68 vd.

24. Akdağ, age, s.108 vd.

25. Kâtip Çelebi, Mizânü'l-Hak fî İhtiyâri'l-Ehak (Sad. Mustafa Kara), İst., 1981, s.32.

ile şöyle der: "Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde şeriatla hikmeti ve nakil ile aklı bağdaştıran, uzlaştıran, birleştiren büyük âlimler vardı. Sonra bi müftî, hikmetin ve felsefenin haram olduğuna dair fetva verdi. Daha sonra felsefî ilimlerin okutulması yasaklandı. Felsefe dersleri yerine Hidâye ve Ek-mel kitapları okutuldu."²⁶

Kâtip Çelebi'nin de belirttiği gibi aklî ve müsbet ilimler programlardan çıkarılmış, yalnızca dinî-şer'î ilimler öğretilmiştir. Böylece, eleştiri ve tartışma yöntemi tamamen bırakılarak aktarma, kitâbî, dogmatik bir yöntem izlenmiştir. Halbuki o yıllarda Avrupa'da kilisenin dışında gözlem ve deney yöntemi geliyordu. Orada millî dillere önem verilirken Osmanlı medreselerinde Arapçaya aşırı önem veriliyordu.²⁷

b. Müderrislerin atanma ve ders verme yönteminin bozulması: Önceleri medrese mezunları, müderrislik kadrolarına atanabilmek için mülâzemet usûlüne göre bir bekleme (nevbet) den geçerlerdi. Zamanla bu yol kötüye kullanıldığı gibi, müderris olmak için medrese bitirme şartı da aranmadı. Ders yapılmayan, harap, yanmış medreselere bazı kişiler müderris atanıyorlardı. Devlet adamları ve müderris çocuklarına, daha çocuk iken bir geçim vasıtası sağlamak için "müderris" ünvanı veriliyordu. Böylelerine alay etmek için "Beşik ulemâsı" denirdi.²⁸

Alî, müderrislerin ders verme yöntemi konusunda şunları kaydeder: "Fî zamanına müderrisînin haftada dört derse müdâ-vemetleri muhâl oldu. Dânişmendlere dahî iştigal ve istifade... hayal oldu. Müderris vardır ki ayda bir kerre medreseye varmak muhâldir. Nice varsın ki, tahsil-i ulûma kâbil dânişmend zümresi bulunmaz. Bulunsa dahi kendüsi ders virtüb ifâde-i ulûm etmeye kâdir olmaz."²⁹

26. Kâtip Çelebi, Keşfü'z-Zünûn, İst., 1971, I, 680 (Hikmet mad.)

27. Akyüz, Yahya, Türk Eğitim Tarihi, Ank., 1982, s. 56; Gezar, age, s. 209.

28. Akyüz, age, s. 56 vd.; Uzunçarşılı, age, s. 74.

29. Alî, age, yk. 88a.

II. Bayezid devrinde, Zamîrî mahlaslı Hamza Nureddin, kazasker Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi'nin itirazına rağmen, padişah tarafından Sahn-ı Seman'a müderris olarak tayin edilmişti. Kazasker, o zatın iyi derecede bir ilme sahip olmadığını söylemesine rağmen, padişah şu ilginç savunmada bulundu: "Fünûn-ı âliyeden okutmağa kâdir değilse, Mutavassıt nâm kitabdan ders vermeğe kâdirdir."³⁰

c. Medrese talebelerinde disiplinin bozulması: Birçok öğrenci, medreselere karnını doyurmak vb. gayelerle gelmekte ve derslere girmemekteydi. Talebelere göre medrese, bir barınak yeri idi.³¹ Talebeler diğer eşkıya gruplarına katılarak pek çok soygun olaylarına katılmış ve ahlâksızlıklar yapmıştı.

Devrin padişahı Kanunî Sultan Süleyman, medrese talebelerinin başıboşluğu ve serkeşliğini önlemek amacıyla 955/1548'de İran seferine giderken Kocaeli sancakbeyi'ne yolladığı fermanda, genel düzenliğin korunması için bazı kararlar vermişti. Bu fermana göre, Kocaeli'nin yanı sıra Bursa ve diğer Anadolu vilâyeti sancaklarında, kadıların levend tâifesinin ve suhtelerin (medrese öğrencilerinin) kefillere bağlanması emredilmekteydi.³²

ç. Müderrislerin ilmi yetersizlikleri: XVI. asır müverrihlerinden Alî, liyâkatlarına bakılmaksızın müderrislik ve kadılıkların rüşvetle dağıtıldığını, âlim ile cahil arasında herhangi bir fark gözetilmediğini söyledikten sonra müderrislerin telif çalışmaları yapmadıklarını belirterek şunları ekler: "Nakd-i irtişâ bazan teâmüldeki esrarı ifşâ idelü meziyet-i te'lif ü inşâ nâbud u nâbedîd oldu."³³ Koçi Bey ise, pa-

30. Mecdî, Mehmed, Terceme-i Şakâik, İst., 1269, s. 347; Uzunçarşılı, age, s. 68.

31. Akyüz, age, s. 56.

32. Akdağ, Mustafa, Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi, 2. bs., Ank, 1979, II, 471.

33. Alî, age, yk. 88b.

ra ve rüşvet ile satılan müderrisliklerden sonra "... ilim sahası câhillerle doldu...bilgin ve câhil ayırd edilmeyip, bilginlerin halk nazarında itibarı kalmadı"³⁴ ğını söyler.

B. MEDRESELERİN ISLAHI İÇİN ALINAN TEDBİRLER

Osmanlı devletinin iktisadî, idarî, askerî teşkilâtının yanı sıra ilmiye teşkilâtı da, XVI. asrın ikinci yarısından itibaren bozulmağa başlamıştı. İlmiye teşkilâtının ıslahı için birçok tedbir alınmış ve hükümet kanalıyla sancakbeylerine fermanlar gönderilmiştir.

XVI. asırda, Osmanlı devlet yapısındaki bozukluğun ilmiye teşkilâtına da sirayet etmesinden sonra bu teşkilâtın ıslahı için, devrin yazarları eserlerinde, bu tedbirlerin neler olduğu konusunda bilgi vermektedirler. Bunlardan Koçi Bey müderrisliğin ıslahı konusunda şunları söyler: "Bunun (mü- derris olacak mülâzemetlerin görev alabilmesinin) çaresi, mülâzımlığı sıkı tutmakla olur. Eğer kanundan fazla mülâzımlık verilmez ve hak sahibi olanlardan başkası alınmaz, bilgin ile cahil bir tutulmazsa, Allah'ın fazlı ile tez düzene girer."³⁵

Aynı zamanda devlet, ilmiye teşkilâtını ıslah için bazı emirler vermek zorunda kalmıştı. 985/1577'de III. Murad tarafından vezir-i azama hitaben gönderilen bir fermanla şöyle denilmekteydi:

"Hâlen tarîk-ı ulemâya hayli ihtilâl ârız olub Kanun-ı kadim-i Sultan Mehmed Gazi (Fatih) zamanındaki gibi gözetilib zamanımızda dahi ahsen olmak muradımdır. Şimdi kanun gözetilmemekle müderrisîn ve talebe şugliden kalmışlardır; kuzât-ı asâkire muhkem tenbih oluna ki müderrisîn ve talebe tekmil-i müddet-i örfiyye etmedin, feragat ettürüb âhar mansıba sevk ettirmeyeler ve danışmendler dahi aşağı medreselerden şugl mikdarın etmedin mevâliye aldırmyalar; Kazaskerin marifeti olmadın kimesne kabul etmiyeler.

Ve bazı müderrisler var imiş ki akcesi ve dersi olma-

34. Koçi Bey Risalesi, s. 28.

35. Koçi Bey Risalesi, s. 30.

yub mücerred âhar mansıba vesile olmak için tevcih olunmuş ve ol makuleler cemiyet eylemeyüb ve şugl etmeyüb zamanede şugl edenlere müzahim olurlar imiş.Ol makule müderrisler ref³⁶ olunub min-bâd arz olunmıya.Velhasıl menasib ehline sevk olunub ilmi ve fazileti olanlar ve maharet-i tâmmesi olanlar terbiye olunub riâyet oluna.Kimsenin iltimâsiyle nâ-ehle mansıb arzedilmiye.Bâdelyevm bu vaz'a muhalefet ve emre muğayir ki vaz' işliyeler,zararı kenduleredir;bilmiş olsunlar ve gözlerini açsunlar;gelmiş ve gelecek kuzât-ı asâkire tenbih ve te'kiddir."³⁶

III. Murad tarafından yazdırılan bu hatt-ı hümâyundan anlaşılacağı üzere,ilmiye tarîkının bozulmuş,iltimasla ehli olmayanlara mansıb verilmiştir.Bu yüzden,Fatih Sultan Mehmed döneminde olduğu gibi,talebe ve müderrislerin kanunlara uymaları sağlanmak istenmiştir.

986/1578 yılında Bursa kadısına gönderilen bir ferman da ise şöyle denilmekteydi:

"Bursa kadısına hüküm ki:

Kazai mezburda bazı ehli fesad suhteler tahsil üzere olmayub daima kendu havalalarında olub fısk ve fücür ve şürbi hamr etmekten hâli olmadıkları istima' olunmağın anın gibi fesad ve şenaat üzere olan suhteler ele getirülüb kayd ve bend ile gönderilmesin emredüb buyurdum ki vardıkda anın gibi kazai mezburda tahsil üzere olmayub daima kendi havasıngezib şürbi hamr eden eşkiya suhte taifesin ele getirüb kayd ve bend ile yarar âdemlere koşup dahi dergahı muallama gönderesin.Küreğe koşula.Ve kazai mezburda vaki olan müderrislere dahi tenbih edesin ki kendi halinde...olub tahsil etmeyen suhte taifesin medreselerinde tutmayub ele vereler.Ve kefilsiz suhte komiyalar.Ve illâ kendularından sual olunur. Anın gibi suhte ve sâir ehli fesad levend cemolduklarında ele götürmek için de her karyede ehli karyeden yarar kimesneyi tayin eyleyüb tenbih eyliyesin ki,ehli karye ile cemo-

36.Uzunçarşılı,age,s.241-42;Bu hatt-ı hümâyunun metni için bk. Baltacı,age,s.629.

lub fesad kaskına gelen eğer suhte tayfasıdır eğer sair ehli fesad levend tayfasın ele getüreler. Bu babda mukayyed o-
lub kendu hallerinde olanlara dahl olunub ehli fesad himayet
olunmaktan hazer edeler." ³⁷

XVI. asrın sonlarına doğru bozulan ilmiye teşkilâtının
ıslahı için ayrıca dört kanunnâme de hazırlanmıştır. ³⁸ Ka-
nunnâmelerde, müderrislerin ve talebelerin uyması gereken
kurallara, medreselerde okutulması gereken ders kitaplarına,
medreselerdeki tedris müddetlerine, mülâzemet usûlünün düzel-
tilmesine ve ilmiye mensupları arasına karışan bazı eşkiyaya
yer verilerek bu konuların ıslahı istenmekteydi.

II- XVI. ASIR BURSA MEDRESELERİNDE ÖĞRENCİ OLAYLARI

Bursa bölgesi, öğrenci hareketlerinin hem erken başla-
ması, hem de çok yoğun olması yönlerinden önde geliyordu. Bur-
sa olayların merkezi durumunda idi. Bunun sebebi ise, şehrin
çok sayıdaki medresesinde kalabalık bir öğrenci grubunun ol-
masıydı. Ayrıca Sahn medreselerini bitiren talebelerin, "dâ-
nişmend" olarak yollandıkları birkaç büyük yerden biri olma-
sı hasebiyle Bursa, öğrenci hareketlerinin merkezi durumunda
bulunuyordu. ³⁹

Daha önce temas edilen pek çok sebepten dolayı medrese-
lerde eğitim-öğretim düzeni bozulmuş, talebeler ahlâk dışı
hareketlerde bulunmaya başlamıştı. 980/1572'de Bursa'da, dâ-
nişmend ve medrese talebeleri, şehrin emniyet kuvvetleriyle
çatışmağa girmişler ve bir yeniçeriyi yaralamışlardı. Bundan
muzdarip olan Bursa beyi ile kadısına gönderilen bir ferman-
da ilk iş olarak, dışarıdan gelen talebelerin kefillere bağ-
lanması istenmekte, kefilsiz ve silâhla dolaşan kişilerin i-
se, hapis veya şehirden sürülmesi emredilmekte ve bu konuda

³⁷. Dağlıoğlu, Nikmet Turhan, Onaltıncı Asırda Bursa, Bur-
sa, 1940, s. 86, vesika no: 131.

³⁸. Kanunnâmelerin metni ve özetleri için bk. Baltacı,
age, s. 69-70 ve 625-27; Uzunçarşılı, age, s. 13 ve 244 vd.

³⁹. Akdağ, Türkiyenin Dirlik ve Düzenlik Kavgası, s. 161.

müdürrislerin yardımda bulunması gerektiği bildirilmektedir.⁴⁰

Ayrıca medrese talebelerinin kılık değiştirerek sipahi gibi olup halka eziyet ettikleri⁴¹, içki içip ahlâksız hareketlerde buldukları⁴², hırsızlık ve soygunculuğu meslek edindikleri⁴³, kız ve küçük çocukları kaçırdıkları⁴⁴ bildirilerek bunlara hapis ve kürek çekme cezasının verildiği kaydedilmektedir.

Bursa'daki öğrenci olaylarına örnek olarak, Bursa Müzesi'nin şer'iyye sicillerinde tesbit edilebilen belgelerden sadece birkaçı şöyledir.

1."Vech-i tahrir-i sicil budur ki,

Hamza b. Rasul nâm kimesne mahfel-i kazaya hazır olub min gayr-i icbar velâ ikrah bi't-tav' ve'r-rıza ikrar ve itiraf idüb dünkü gün mahruse-i Burusa'da Turşucu Medresesi'nde Rıdvan b. Mehmed nâm oğlan ve talebeden Şemseddin nâm suhte ile şürb-i hamr idüb akşam namazına karîb (...) Bezci-oğlu mahallesi ile Kızıkçeşmesi mâbeyninde olan mekâbir arasına geldüğümüzde mezbur Şemseddin bana bıçak çıkarub beni urmak kasdına üzerime gelicek ben dahi mezbur Şemseddin'in elinden bıçağım alub yine kendü bıçağıyle urub katl itdim. Benim zahmımdan mecruh olub mahruse-i Burusa'da askerler ket-hüdâsı olan Memi b. Yusuf talebiyle kayd-ı sicil olundu."⁴⁵

27 Cemaziyülâhır 981/24 Ekim 1575 tarihli bu sicilden de anlaşılacağı üzere, Hamza b. Rasul, mahkemeye gelip hiçbir baskı altında bulunmaksızın verdiği ifadede, Turşucu Medresesi talebelerinden Şemseddin'in kendisine bıçakla saldırdığını, ancak onun elinden bıçağı alarak onu öldürdüğünü söyler. Bu belgeden, bir kısım medrese öğrencilerinin içki içip adam öldürmeye varan davranışlarda buldukları anlaşılmaktadır.

40. Dağlıoğlu, age, s. 71, vesika no: 104.

41. Dağlıoğlu, age, s. 63, vesika no: 88.

42. Dağlıoğlu, age, s. 73, vesika no: 106.

43. Dağlıoğlu, age, s. 85, vesika no: 130.

44. Dağlıoğlu, age, s. 104, vesika no: 159.

45. Bursa Şer'iyye Sicilleri, A 101/108, yk. 2a.

2."Sebeb-i tahrir oldur ki,

Mahruse-i Burusa'da Kapan (Kayan) Mûsa'sı mahallesinden Abdi b. Hacı ve Hamza b. Abdullah ve Reyhan mahallesinden Kalkal (?) b. Hacı İbrahim ve Hacı Yakub b. Abdullah ve Za'feranlık mahallesinden Hüdâvirdî b. Mustafa ve Narlı mahallesinden Mustafa b. Salih nâm kimesneler, meclis-i şer'ide takrir-i kelâm idüb beş nefer suhte, bir oğlanın boğazına dülbend ve kumaşlar bazı suhtenin elinde kılıç olub mezbur oğlanı alub giderken, müsâmanlar yola çıkub cenkle oğlanı alıkodılar. Ve zikr olan suhtelerden (...) kadılığında Osman b. Yusuf ve Hasan b. Mûsâ ve Ali b. Hüseyin arka gelüb ikisi tutulmayıb kaçtılar deyu şehâdet itdiler. Şehâdetten (...) kabulde vâki' olub tesbit-i sicil olunub zikr olan üç nefer suhte habs olundu."⁴⁶

25 Safer 930/3 Ocak 1524 tarihli bu vesikadan, beş kişiden oluşan bir suhte grubunun, bir oğlanın boğazına tülbent taktıkları ve oğlanı alıp giderken ahalinin yollarını kesip bir cenk sonucu oğlanı ellerinden kurtardıkları anlaşılmaktadır. Bu sırada, suhtelerin bir kısmında ok ve yay, diğer kısmında da kılıç bulunuyordu. Oğlanı kaçırmaya çalışan beş suhteden ikisi kaçmış, diğer üçü ise yakalanarak hapsedilmişti.

3."Bundan akdem,

Mahruse-i Burusa'da Ahmed b. Mustafa nâm kimesnenin cebren Kaplıca yolunda Budak nâm oğlanı çeküb şehirden alub giden Mustafa b. Ali ve Hızır b. Seydî ve Yusuf b. Veli ve Hüseyin b. Memî ve Abdüllatif b. Ahmed ve Bâyezid b. Mustafa nâm suhteler ve mezburlar herbiri(?) (...) bundan akdem Murâdiye mahallesinden Hüseyin b. Mehmed nâm kimesne gece evini basub 1800'den ziyâde akçesin alub mezbur Mustafa b. Ali ve Bâyezid b. Mustafa ve Abdüllatif b. Ahmed nâm kimesneler hususunda mahruse-i mezbûrede Hacı Ahmed b. Mahmud ve Hacı Sinan b. Hüseyin ve el-Hac Mahmud b. İsa -aldıklarına bi't-tav' itiraf- ve Mehmed b. Mahmud, el-Hâce İsa b. Yusuf ve el-Hac Mehmed b. Hasan, el-Hac Ahmed b. el-Hac Üveys, el-hac Hü-

46. Bursa Şer'iyye Sicilleri, A 35/35, yk. 342a.

seyin b. Hızır, Mustafa b. Mehmed, diğ er Mehmed b. Mehmed vâ-
lidi Mehmed b. Habib ve Mevlânâ Beğir b. Abdullah ve mezbur-
lardan yeter cem-i kesir ve cemm-i gafir zikr olunan mesfû-
rının elinden müddet-i medfid idi. Ahâli-i ş er' gece namaza
varamaz olub envâ-ı fesadlarıyla halkın tamamı medinede mu-
tazarrır olmuşlardır. Mezburların siyâset olunub müslümanlar,
mezburların fesadlarından berfi olub vesâirlerine mûci-i ib-
ret ve nasîhat ola dediklerini yapmakdan ehl-i ö rfe teslim
olunub vâki-i hal bi't-taleb kayd-ı sicil olundu."47

13 Cemaziyülevvel 959/7 Mayıs 1552 tarihli bu belge,
Budak adındaki bir çocuğu Kaplıca yolunda cebren alıp ş ehir-
den çıkaran Mustafa b. Ali ve altı arkadaşı, ayrıca Hüseyin
b. Mehmed adındaki birinin evini gece basarak 1800'den fazla
akçesini çaldıklarını bildirmektedir. Büyük bir davacı grubu,
bunların umuma zararlı olduklarını ve asılarak başkalarına
ibret olarak gösterilmesini istediler. Mahkeme de idam ceza-
sını verdi ve suçlu suhteler ehl-i ö rf denilen görevli me-
murlara teslim edildi.

SONUÇ

Diğer asırlarda olduğu gibi XVI. asırda da, Osmanlı ilim ve kültür hayatında Bursa'nın yeri ve önemi büyüktür. Osmanlı devletinin çekirdeği olan Bursa, XIV. asırdan itibaren askerî, idarî ve iktisadî sahaların yanı sıra ilim ve kültür sahasında da hızlı ilerlemelere sahne olmuştur.

İlim ve kültür müesseseleri olan medreseler, Selçuklu örneğine uyularak, Osmanlı devletinin ilk başkenti olan Bursa'da süratle inşâ edilmeğe başlandı. Bu çalışmalar kısa zamanda meyvesini verdi ve XVI. asırda Bursa medreselerinin sayısı kırk dörde ulaştı. Bu durum bize, Bursa'da canlı bir ilim ve kültür hayatının bulunduğunu göstermektedir.

Genelde Osmanlı medreseleri, günden güne gelişmiş ve XVI. asırda en mükemmel duruma ulaşmıştır. Ancak diğer yünden, aynı asır, medreselerin bozulmasına sebep olan hareketlerin başladığı dönem olarak ta dikkatimizi çekmektedir. Devletin bütün kademelerinde görülmeye başlanan idarî, askerî ve iktisadî bozukluklar, Osmanlılar'ın ilim ve kültür hayatını etkilemiş ve bu etkilenmeden medreseler de payını fazlasıyla almıştı.

Osmanlı devletinde baş gösteren duraklama ve gerilemenin neticesi olarak, devletin önde gelen şehirlerinden biri

olan ve çok sayıda medrese ile talebeye sahip bulunan Bursa, en çok etkilenen merkez olmuştur. Gerçekten de bazı medrese talebelerinin çıkardıkları olaylar -hırsızlık, soygun, kız ve oğlan kaçıırma, silâhlı mücadele, içki içmek ve çeşitli ahlâksızlıklar- oldukça çoktur.

Medreselerin ve talebelerin böyle bir dejenerasyona uğramasında pek çok sebep söz konusudur. Bu sebepler, devletin içinde bulunduğu durumdan ve medreselerin kendi bünyesinden kaynaklanmaktaydı. Medrese talebelerinin çıkardıkları olaylardan söz ederken şu hususun göz önünde bulundurulması gerekir. Şehirde ve medreselerde çıkartılan olaylar; medreselere tahsil gayesi ile değil de karın doyurmak, barınacak bir yer bulmak, askerlikten kaçmak vb. sebeplerle gelen öğrenci kılığındaki kişiler tarafından çıkartılmaktaydı. Bu durum sicillere bakıldığında daha iyi anlaşılacaktır. Medreselere tahsil gayesiyle gelmeyen sahte öğrenciler, belki diğer talebelere etki etmiştir, ancak sicillerde, gerçek öğrencilerin yanı sıra tahsil amacı güden öğrencilerin çıkardıkları olaylara rastlanmamaktadır. Aksine, özellikle öğrenci kılığına bürünmüş olan sahte talebelerden kefil istenmesi, medreselerdeki gerçek talebelerin bu tür serkeşlik ve ahlâksızlıklardan uzak bulunduğunu göstermektedir.

Kısaca Bursa, XVI. asırda, bir yandan yeni kurulan medreselerle güçlenip ilim ve kültür hayatını zenginleştiren, diğer yandan bazı olumsuz faktörlerin etkisi ile bu müsbet gelişmelere gölge düşürülen bir merkez olmuştur.

B İ B L İ Y O G R A F Y A

I- ARŞİV:

Bursa Şer'iyeye Sicilleri : Kültürpark içerisinde Bursa Müze'sinde bulunmaktadır.

II- ESERLER:

ABDÜLKADİR;

Bursa Tarihi Kılavuzu, Bursa, 1327/1909.

ADIVAR, A. ADNAN;

Bilim ve Din (İlim ve Din), İst., 1980.

Osmanlı Türklerinde İlim, 4.bs., İst., 1982.

AHMED Emin;

Fecru'l-İslâm (trc.Ahmed Serdaroğlu), Ank., 1976.

AKDAĞ, Mustafa;

Türkiyenin İktisadî ve İctimai Tarihi, I-II, 2.bs., Ank., 1979.

Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası, Ank., 1975.

AKSÜT, A. Kemal;

Kocı Bey Risalesi, İst., 1939.

AKYÜZ, Yahya;

Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1982'ye), Ank. Ün. Siyasal Bilgiler Fak. Basın ve Yayın Yüksek Okulu bsm.evi, Ank., 1982.

ALİ, Gelibolu'lu Mustafa;

Kühü'l-Ahbâr, İst. Ün. Ktp. TY. 5959.

Mevâidü'n-Nefâis fî Kavâidi'l-Mecâlis, İst., 1968.

Füsûlü'l-Hallî ve'l-Akd ve Usûlü'l-Harcı ve'n-Nakd,
Nuruosmaniye Ktp., nr. 3399.

AŞIKPAŞAZADE;

Tevârih-i Al-i Osman, (nşr. Alî Bey), İst., 1332/1914.

ATAY, Hüseyin;

Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi, İst., 1983.

ATAİ, Nev'izâde;

Zeyl-i Şakâik, İst., 1268/1851.

ATUF, Nafi,

Türkiye Maarif Tarihi, İst., 1930.

AYVANSARAYİ, Hafız Hüseyin İbn Kemal;

Hadîkatü'l-Cevâmi', I-II, İst., 1281/1864.

Vefeyât-ı Selâtin ve Meşâhir-i Ricâl (Haz. Fahri Ç.
Derin), İst. Ün. Edb. Fak. bsm. evi, İst., 1978.

AYVERDİ, Ekrem Hakkı;

Osmanlı Mimarisinin İlk Devri, İst., 1966.

Osmanlı Mimarisinde Çelebi Mehmed ve II. Sultan Mu-
rad Devri, İst., 1972.

Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri, İst., 1973.

AYVERDİ, E. Hakkı-YÜKSEL, İ. Aydın;

İlk 250 Senenin Osmanlı Mimarisi, İst., 1976.

BAĞDATLI, İsmail Paşa;

Hediyetü'l-Arifîn Esmâü'l-Müellifîn ve Asâru'l-Mu-
sannifîn, I-II, İst., 1951-1955.

BALTACI, Cahid;

XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri, İst., 1976.

BAYKAL, Kâzım;

Bursada Ulucami, İst., 1950.

Bursa ve Anıtları, 2.bs., İst., 1982.

BAYRAK, M.Orhan;

Türkiye Tarihi Yerler Kılavuzu, 2.bs., İst., 1982.

BELİĞ, İsmail;

Güldeste-i Riyâz-ı İrfan ve Vefiyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân, Bursa, 1302/1884.

BİLGE, Mustafa;

İlk Osmanlı Medreseleri, İst.ÜN.Edb.Fak.bsm.evi, İst. 1984.

Bursa Üzerine, İst., Ün.Ktp.TY.9629.

BURSALI, Mehmed Tâhir;

Osmanlı Müellifleri, I-II, İst., 1333/1915.

CAHEN, Claude;

Pre-Ottoman Turkey, London, 1968.

CEZAR, Mustafa;

Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık, İst., 1977.
Osmanlı Tarihinde Levendler, İst., 1965.

ÇELEBİ, Ahmed;

İslâmda Eğitim Öğretim Tarihi (trc.Ali Yardım), İst., 1983.

DAĞ, Mehmet-ÖYMEN, H.R.;

İslâm Eğitim Tarihi, Ank., 1974.

DAĞLIOĞLU, H.Turhan;

Onaltıncı Asırda Bursa, Bursa, 1940.

DANIŞMEND, İsmail Hami;

İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, I-V, İst., 1971-1972.

EDİRNELİ Oruç Beğ;

Oruç Beğ Tarihi, (nşr.Atsiz), Tercüman 1001 Temel Eser.

ERGİN, Osman;

Türkiye Maarif Tarihi, c.I, İst., 1977.

EVLIYA Çelebi;

Seyahatname (Sad.Zuhuri Danışman), c.III, İst., 1970.

GÖKBİLGİN, M. Tayyib;

XV -XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı, İst., 1952.

Osmanlı Müesseseleri Teşkilâtı ve Medeniyeti Tari-
hine Genel Bakış, İst. Ün. Edb. Fak. Mat., İst., 1977.

HAMİDULLAH, Muhammed;

İslâm Peygamberi (trc. Salih Tuğ), I-II, İst., 1980.

HAMMER, Joseph Von;

Devlet-i Osmâniyye Tarihi (trc. Mehmed Ata), I-X, İst.,
1329-1336/1911-1918.

HASAN Tâib;

Hatıra Yahut Mir'ât-ı Bursa, Bursa, 1323/1905.

HİTTİ, Philip K.;

İslâm Tarihi (trc. Salih Tuğ), I-IV, İst., 1980-1981.

HOCA Muhammed (Mehmed) Sa'deddin Efendi;

Tâcü' t-Tevârih, I-II, İst., 1279/1862.

Hüdâvendigâr Vilâyeti Salnâme-i Resmîyesi, 1325/1907.

İlmiye Salnâmesi, İst., 1334/1916.

İZZETZADE Abdülaziz Efendi;

Terâcim-i Ahvâl-i Ulemâ ve Meşâyih, İst. Ün. Ktp. TY. 2456.

KATİP ÇELEBİ, Mustafa Abdullah;

Cihannümâ, İst., 1145/1732.

Fezleke, I-II, İst., 1286-87/1869-70.

Kesfü' z-Zünûn, I-II, 2. bs., İst., 1971.

Mizânü' l-Hak fî İhtiyâri' l-Ehak (Sad. Mustafa Kara),
İst., 1981.

Takvîmü' t-Tevârih, İst., 1146/1733.

KEPECİOĞLU, Kâmil;

Bursa Kütüğü, I-IV, Bursa Eski Basma ve Yazma Eserler
Ktp. Genel, nr. 4519-20-21-22.

Kitâb-ı Müstetâb (nşr. Yaşar Yücel), Ank., 1974.

Koçi Bey Risalesi (Sad. Zuhuri Danışman), İst., 1972.

- KOYUNLUOĞLU, A. Memduh Turgut;
Bursa ve İznik Tarihi, Bursa, 1935.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad;
Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu, Ank., 1972.
Türk Edebiyatı Tarihi, 2.bs., İst., 1980.
- KÖSEOĞLU, Neşet;
Tarihte Bursa Mahalleleri (XV. ve XVI. Yüzyıllarda),
 Bursa, 1946.
- KÜRKÇÜOĞLU, Kemal Edib;
Süleymâniye Vakfiyesi, Ank., 1962.
- LÜTFİ Paşa;
Tevârih-Al-i Osman, İst., 1341/1922.
- MECDİ, Edirne'li Mehmed;
Terceme-i Şakâik, İst., 1269/1853.
- MEHMED, Süreyya;
Sicill-i Osmânî, I-IV, İst., 1308-1312/1890-1894.
- NAİMA;
Tarih-i Nâimâ, I-VI, İst., tarihsiz.
- NEŞRİ, Mehmed;
Kitab-ı Cihannümâ (nşr. F.R. Unat-M.A. Köymen), c.I,
 İst., 1949.
- OKIÇ, M. Tayyib;
Bazı Hadis Meseleleri Üzerine Tetkikler, İst., 1959.
- OSMANZADE Tâib Ahmed;
Hadikatü'l-Vüzerâ, İst., 1271/1854-55.
- ÖZTUNA, Yılmaz;
Resimlerle Türkiye Tarihi, İst., 1970.
- PAKALIN, M. Zeki;
Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, I-III,
 İst., 1971.
- PEREMECİ, Osman nuri;
Edirne Tarihi, İst., 1940.

ŞEMSEDDİN Sâmi;

Kâmûs-i Türki, I-IV, İst., 1317/1899.

TAŞKÖPRİZADE, Ahmed İsâmüddin;

es-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye (el-İkdu'l-Manzum fî Zikri Efâdili'r-Rûm ile birlikte), Beyrut, 1975.

TURAN, Osman;

Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti, 2.bs., İst., 1969.

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı;

Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilâtı, 2.bs., Ank., 1984.
Osmanlı Tarihi, c.I, 4.bs., Ank., 1982.
Osmanlı Tarihi, c.II, 3.bs., Ank., 1977.

ÜNVER, A. Süheyl;

Fatih Külliyesi ve Zamanı İlim Hayatı, İst. Ün. Tıp Fak. İst., 1946.
Selçuk Tababeti, Ank., 1940.

YURDAYDIN, Hüseyin Gazi;

İslâm Tarihi Dersleri, Ank. Ün. İlahiyat Fak. Mat., Ank., 1971.

YALMAN, Bedri;

Bursa, İst., 1977.

ZEYDAN, Corci;

Medeniyet-i İslâmiyye Tarihi (trc. Zeki Megamiz), I-V, İst., 1329/1911.

III- MAKALELER:

ALTUNDAĞ, Şinasi;

Selim I mad., İ.A., c.X, s.423-434.

AND, Metin;

XVI. Yüzyılda Eğitim ve Öğretim, Haya+ Tarıh Mec
Kasım 1969, S.12.

ARİF Bey;

Devlet-i Osmâniyenin teessüs ve takarruru devrinde ilim ve ulemâ, Darülfünun Edb.Fak.Mec., I, S. 2, İst., 1332/1914.

BAYSUN, M.Cavid;

Osmanlı Devri Medreseleri, İ.A., c.VIII, s.71-77.

GÖKBİLGİN, M.Tayyib;

Bursa'da Kuruluş Devrinin İlim Müesseseleri, İlim Adamları ve Bursa Tarihçileri Hakkında, Necati Lugal Armağanı, Ank., 1968, s.261-273.

İNALCIK, Halil;

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu ve inkişâfı devrinde Türkiye'nin iktisadî vaziyeti üzerine bir tetkik münasebetiyle, Belleten, c.XV, s.629-684, Ank., 1951.

KAYAOĞLU, İsmet;

Osmanlı Eğitim Vakıfları, Milli Kültür Dergisi, S.49, s.14-19, Ank., 1985.

ÖTÜKEN, Yıldız;

Orhan Gazi Devrinden Kanuni Sultan Süleyman Devrinin Sonuna Kadar Osmanlı Medreseleri, Ank.Ün.Edb.Fak.Araştırma Dergisi, A.L.Gabriel Özel Sayısı, Ank., 1978.

PARMAKSIZOĞLU, İsmet;

Medrese mad., T.A., c.XXIII, s.370-72.

PEDERSON, J.;

Mescid mad., İ.A., c.VIII, s.50-55.

SAYILI, Aydın;

Higher Education in Medieval Islam, Ank.Ün.Yıllığı, 1947-48.

TEKİNDAG, M.Şehabettin;

Medrese Dönemi, Cumhuriyetin 50. Yılında İstanbul Üniversitesi, İst., 1973, s.3-54.

TURAN, Osman;

Selçuklu Devri Vakfiyeleri I, Şemseddin Altun Aba Vakfiyesi, Belleten, c.XI, s.197-235, Ank., 1947.

UZUNÇARŞILI, İ.Hakkı;

Bayezid II mad., İ.A., c.II, s.392-98.

Çandarlı (Cenderli) Kara Halil Hayreddin Paşa-men-şei-tahsili-kadılığı-kazaskerliği-vezirliği ve ku-mandanlığı, Belleten, c.XXIII, s.457-77.

Çandarlızâde Ali Paşa Vakfiyesi, Belleten, c.V, s.549-576, Ank., 1941.

Murad I mad., İ.A., c.VIII, s.586-598.

ÜNVER, A.Sühey1;

Fatih külliyesine aid diğer mühim bir Vakfiye, Vakıflar Dergisi, S.1, s.39-45, 2.bs., Ank., 1969.

I N D E X (x)

- Abbasîler 2,3
Abdal Mehmed 81
Abdullah b.Seyyid Ali 84
Abdurrahman Efendi 73,74
Abdurrahman b.Seyyid Yusuf Efendi 73
Abdurrahman b.Yusuf b.Hüseyin 72
Abdûlbâkî b.Alâeddin el-Arabî el-Halebî 39
Abdülcebbar Acemî 61
Abdûlfettah Efendi 69
Abdûlgâfî b.Emir Şah 73,80,85
Abdülkâdir Efendi 69
Abdülkerim el-Vizevî 52
Abdülkerim Efendi,Kasapzâde 69
Abdûlmü'min Efendi 40
Abdûlvâsî Çelebi 83
Afyon 76
Ahî Yusuf b.Cüneyd Tokâtî 52
Ahmed Efendi 36
Ahmed b.Abdullah el-Fevrî 39
Ahmed b.Mahmud Efendi 69,84
Ahmed Şemseddin Efendi 41
Ahmed Vefik Paşa 32,57
Ak Muslu Efendi 84
Akyazılı Sinan Efendi 61
Alâeddin Ali b.Salih 54
Alâeddin Tûsî 18,51
Alâeddin Esved 13,46
Alboyacılar Medresesi (Çendik Medresesi) 72
Alî (Gelibolu'lu Mustafa) 94,96,97
Ali Efendi 86
Ali Efendi,Kınalızâde 63,74
Ali Efendi,Veli Beyzâde 86
Ali Paşa 40,41
Ali Paşa Medresesi 40
Ali b.Abdilaziz (Ümmü Veledzâde) 54
Ali Kuşçu 15,19
Alioğlu Medresesi (Köse Ali Paşa Medresesi) 86
Amasya 24,53
Amerika 93
Amul 4
Anadolu Selçukluları 6,7,8,92
Ankara 7,62
Antalya 7
Arabiye Medresesi (Lala Şahin Paşa Medresesi) 36
Arac Şeyhî Efendi 69
Arnavut Bayram Ağa 56
Arslâniye Medresesi (Esediye Medresesi) 39
Arslan Gazi Tağgaç Han 3
Atabekiyye Medresesi 7
Aşağı Şehirde Orhan Gazi Medresesi 34

(x) Bursa,Osmanlı,Selçuklu kelimelerine,hemen her sayfada geçtiği için indexde yer verilmemiştir.

Aşağı Eyne Bey Medresesi
(Müftî Ahmed Paşa Med-
resesi) 70
Ayasofya Medresesi (İst.) 24

Bağdat 2
Baldırzâde 47
Balıkesir 47
Bahâüddinzâde Abdullah Efen-
di 85
Baltacı Mehmed Efendi 74
Bartumen 79
Basra 4
Başçı İbrahim 81
Başçı İbrahim Medresesi 81
Batınî 5
Bayezid II 16, 24, 65, 75, 78,
82, 84, 97
Bayezid Paşa 53
Bayezid Paşa Medresesi 53
Bedreddin Mahmud b. Ubey-
dullah 49
Belh 4
Beşik Ulemâsı 96
Beyli Mahmud Efendi 84
Beytü'l-Hikme 2
Beytü'l-İlim 2
Bıyık Mahmud 71
Bıyık Mahmud Medresesi 71
Biga 76
Bilecik 36
Bostan Çelebi 36
Bostan Efendi 43
Bostan Efendi, Dürzizâde 57
Burhaneddin Haydar Herevî 66
Bursa Müzesi 101
Burûciyye Medresesi 7

Cemaleddin Efendi, Zenbilli-
zâde 85
Cemaleddin Aksarâyî 46, 58
Cem Sultan 25
Ceride-i Devlet 20
Cizre 4
Cürcan Efendi 73

Çandarlı Hayreddin Paşa 9, 40
Çelebi Sultan Mehmed 12, 14,
50, 53, 76

Çelebi Sultan Mehmed Medresesi
(Sultâniye Medresesi) 51
Çendik Medresesi 71
Çendik Mustafa Efendi 72
Çifte Minare Medresesi 7

Dâbbe Çelebi 61
Dânişmend 20, 21, 22, 96, 100
Dâru'l-âfiye 7
Dâru'l-huffaz 8
Dâru'l-Hadis 8, 28, 29
Dâru'l-İlim 2
Dâru'l-Kurrâ 7, 8
Dâru'l-Kur'ân 8
Dâru'r-râha 7
Dâru's-sihha 7
Dâru's-Şifâ 7, 49, 50
Dâru't-Tıb 9, 27
Davud b. Mahmud Kayserî 12
Dede Halife 54
Deli Birâder 54
Dicle 4
Dimetoka 47
Düzmece Mustafa 53

Ebu İshak İbrahim b. Şehriyâr
Kâzerûnî 42
Ebu İshak Medresesi 42
Ebu İshak Şirâzî 4
Ebu'l-Velid Hassan b. Muhammed
el-Emevî 3
Ebussuud Efendi 41
Edincik 79
Edirne 13, 14, 16, 21, 22, 24, 34,
37, 41, 47, 50, 54, 57, 59, 62,
66, 76, 79
Emevîler 1
Emin Kösesi 80
Emir Ali Efendi 58
Emir Sultan 54, 78, 80, 81, 82
Emir Sultan Medresesi (Kasım
Paşa Medresesi) 79
Enderun 90
Ertokuş Medresesi 7
Esediye Medresesi 16, 39
Eski Saray Medresesi (İsa Bey
Medresesi) 57
Evliya Çelebi 37
Eyüp 29
Eyyâbiler 6
el-Ezher 5

- Fâtımî 5
 Fahreddin Bayezid 55
 Fahreddin b. İsrâfilzâde 33, 49, 52
 Fahreddin Çelebi, İsrâfilzâde 61
 Fatih Sultan Mehmed 16, 17, 18, 22, 24, 26, 40, 48, 54, 60, 64, 65, 75, 78, 82, 88, 95, 99
 Fazlullah Paşa 54
 Fazlullah Paşa Medresesi 54
 Fenârî Ahmed Paşa 75
 Fenârî Ahmed Paşa Medresesi 75
 Ferhad Paşa 44
 Ferhâdiye Medresesi 44
 Ferhâniye Dâru'l-huffazı 8
 Filibe 34, 50, 79
 Füsûsu'l-Hikem 12

 Galata 29
 Gazzazhane Medresesi (Çendik Medresesi) 72
 Gazzâziye Medresesi (Çendik Medresesi) 72
 Gazzazoğlu Medresesi (Çendik Medresesi) 72
 Gebze 54
 Geyikli Medrese (Veliyüddinoğlu Ahmed Paşa Medresesi) 63
 Girit 29
 Gökdere Medresesi (Kaygan Medresesi) 65
 Gökdereli Mevlânâ Mehmed 65
 Gök Medrese 7
 Gülçiçek Hatun 42
 Gülçiçek Hatun Medresesi 42

 Hacı Hasanzâde Medresesi (İst.) 83
 Hacı İvaz b. Hacı Bekir b. Arslan 39
 Hacı İvaz Paşa 55, 56
 Hacı İvaz Paşa Medresesi 55
 Hacı Şemseddin Dâru'l-huffazı 8
 Hacı Yahya Bey Dâru'l-huffazı 8
 Halebiye Medresesi (Edirne) 66
 Halep 4, 8, 29
 Hama 4
 Hamza Bey 79
 Hamza Bey Camii 74
 Hamza Bey Medresesi 73
 Hamza Nureddin, Zamîrî 97

 Hançeriye Medresesi 84
 Hançerli Fatma Sultan 84
 Hargird 4
 Has Yusuf Ağa Dâru'l-huffazı 8
 Hasan b. Sinan 33
 Hasan Çelebi 65
 Hasan Çelebi, Kınalızâde 64
 Haseki Hürrem Sultan 26
 Haseki Medresesi (İst.) 26
 Havâriyyûn Kilisesi 18
 Hayâlî Çelebi 13
 Haydar el-Eaved 33
 Hayreddin Paşa Camii 12
 Herat 4
 Hızır Bey 16, 66, 70, 71
 Hızır Bey b. Abdilkerim el-Kâdi 33
 Hızır Bey b. Celâleddin 51
 Hidiv Abbas Hilmi Paşa 40
 Hindistan 75
 Hindistan'lı Abdullah Efendi 73
 Hoca Kayını 73
 Hoca Salman Dâru'l-huffazı 8
 Horasan 14, 17
 Hunat (Hond) Hatun Medresesi 7
 Hundi Hatun 80
 Hundi Hatun Medresesi 80
 Hüdâvendigâr Medresesi 36
 Hüsâm Efendi 61
 Hüsâmeddin Hüseyin b. Abdurrahman Efendi 38, 49
 Hüsâmeddin Hüseyin Çelebi 52
 Hüseyin Çelebi 44
 Hüsrev Efendi 64

 Irak 6

 İbn Hacer el-Askalânî 16
 İbnü'l-Müncâ Medresesi 8
 İbrahim Efendi, Hacı Ömerzâde 36
 İbrahim Paşa (sadrazam) 53
 İnce Minareli Medrese 7
 İnce Minare Dâru'l-Hadisi 9
 İnebahtı 25
 İpekçi Acem 57
 İpekçi Medrese (Şemseddin Ebu Saïd Altun Aba Medresesi) 6
 İran 13, 17, 97
 İsa Bey 57
 İsa Bey Medresesi 57
 İsa Çelebi, Şehzâde 43
 İsfahan 4
 İshak Paşa Medresesi (Üsküp) 70
 İshak el-Üskübî 38

- İskenderiye 4
İsmail Efendi (Çömezzâde) 40
İstanbul 16, 18, 21, 22, 24, 25, 26, 41, 64, 66, 73, 78, 79, 83, 84
İzmir 29, 73
İzmit 10, 97
İzmit 9, 10, 11, 12, 37
I. İzzeddin Keykavus Medresesi 7
- Kaba Lütfi Efendi 61
Kadı Celâlüddin Dede Bâli 37
Kadı İmâdüddin Dâru'l-huffazı 8
Kadızâde-i Rûmî 15, 60
Kadri Efendi Medresesi 83
Kahire 4, 8, 16
Kâmil Nâsirüddin Muhammed 8
Kaplıca Medresesi (Hüdâvendigâr Medresesi) 14, 16, 37
Kara Abdurrahman Efendi 67
Kara Davud Efendi 80
Kara Davud b. Kemal Efendi 38
Kara Eyne Bey 43
Kara Eyne Bey Medresesi 43
Kara Göllü (Ferhâdiye Medresesi) 45
Karahanlılar 3
Kara Hasan Paşa 58, 59
Kara Hasan Paşa Medresesi 58
Kara Kasım Efendi, Bülbulzâde 73
Kara Mustafa Paşa 73
Karamanoğlu Mehmed 55
Karamanoğulları 8, 46
Karatay Medresesi 7
Karaşeyh Camii 72, 85
Karırdıran Süleyman Bey 64
Karırdıran Süleyman Bey Medresesi 64
Kasım Paşa, Cezerî, 78, 79
Kasım Paşa Medresesi 78
Kastamonu'lu Şücâ Efendi 85
Kâtip Çelebi 95, 96
Kaygan Medresesi 65
Kayseri 7, 12
Kâzerûniyye 42
Kazova 56
Kazzâziye Medresesi (Hacı İvaz Paşa Medresesi) 56
Kazzazoğlu Medresesi (Çendik Medresesi) 72
- Kazzazoğlu Süle Mehmed Paşa 71
Kefe 79
Kemal Çelebi Efendi 61
Kemaleddin Kâşânî 12
Kanunî Sultan Süleyman 18, 26, 88, 95, 97
II. Kılıç Arslan 6
Kıvâmüddin Kasım b. Halil 40, 67
Kıyemzâde Mustafa Efendi 40
Kızılca Hayreddinoğlu Abdullah Efendi 84
Kirmastı (M.K. Paşa-Bursa) 35
Koçi Bey 97, 98
Konya 7, 8, 9, 12, 22, 25
Kosova 36, 43
Kozluca Mehmed Efendi 86
Köse Abdi 58
Köse Ali Paşa 86
Köse Ali Paşa Medresesi 86
Köse Medresesi (Köse Ali Paşa Medresesi) 86
Köse Şems Efendi 58, 73, 84
Kudüs 4, 29, 46
Kutbuddin İznikî 13
Kutbeddin Mehmed b. Mehmed ibn Kadızâde-i Rûmî 33
Küçük İnebey Medresesi (Müftî Ahmed Paşa Medresesi) 70
Küçük Hamza Efendi 74
Küçük Hüsam Efendi 80
Kütahya 47
- Lala Şahin Paşa 34, 35
Lala Şahin Paşa Medresesi 14, 34
Lâmîi Çelebi 82, 83
Lâmîi Çelebi Medresesi 82
Lârende 90
Levendât (Gurbet tâifesi) 89
Leys Çelebi Nureddin Hamza Efendi 60
Lütfullah Çelebi (Hançeriye Medresesi müderrisi) 85
Lütfullah Çelebi Dâru'l-Hadis'i 76
- Mahkeme Medresesi (Vâziyye Medresesi) 47
Mehmed Efendi, Bezenzâde 80
Mahmud b. Mehmed ibn Kadızâde-i Rûmî (Mirim Çelebi) 33

- Mahmud b.Ömer Çağmını 15
 Mahmud Paşa (vezir-i âzam) 19
 Manastır Medresesi 13,17,31,
 46,68
 Manav Abdi 45,61,67
 Manav Hasanzâde Abdullah E-
 fendi 67,86
 Manav Seydi b.Halil 43
 Manisa 79
 Matlab 20
 Mâverâünnehir 14,17,60
 Mazlum Melek Ahmed Efendi 80
 Medine 1,56
 Mehmed III 94
 Mehmed Atûfî Efendi 67
 Mehmed b.Abdilaziz (Muîdzâde)
 33
 Mehmed b.Abdüllatif (Buhârî-
 zâde)53
 Mehmed b.Aliyyi'l-Fenârî 85
 Mehmed Çelebi (Başçı İbrahim-
 in oğlu) 81
 Mehmed Efendi,Atâzâde 36
 Mehmed Efendi,Hacı Hasanzâde
 73
 Mehmed Efendi,Samsûnizâde 61
 Mehmed b.Mehmed (Arapzâde) 38
 Mehmed Rûmî Efendi 64
 Mehmed ibn Sarıkirazoğluzâde
 39
 Mehmed Şah Fenârî 51
 Mehmed Vusûlî Efendi 86
 Mekke 56
 el-Me'mun 2
 Merhaba Çelebi 73
 Mertlus Efendi 85
 Merzifon 50
 Merv 3,4
 Mesih Paşa (vezir-i âzam) 75
 Mevlânâ Bâlî Çelebi 71
 Mevlânâ Celâdeddin Rûmî 25
 Mısır 12,13,17,46
 Midilli 65
 Mimar Sinan 26
 Mimarzâde Mustafa Çelebi 80
 Mirim Kösesi Mehmed Efendi
 80,85
 Molla Acem Efendi 73
 Molla Câmî 82
 Molla Çelebi Medresesi 86
 Molla Efendi Medresesi (Mol-
 la Çelebi Medresesi) 86
 Molla Fenârî 15,45,46,55,58,
 68,75
 Molla Fenârî Camii 75
 Molla Fenârî Medresesi 45
 Molla Gürânî 16,66
 Molla Hüsâmeddin Hüseyin (Ge-
 dik Hüsâm) 38
 Molla Hüsrev 12,16,19,65,66,67
 Molla Hüsrev Medresesi 65
 Molla Lütî, Tokat'lı 24
 Molla Yegan 15,43,68
 Molla Yegan Medresesi 68
 Molla Yeganoğlu Yusuf Bâlî 17
 Molla Yeganzâde Mehmed Şah E-
 fendi 51
 Muhyiddin Arabî 12
 Muhyiddin Efendi 57
 Muhyiddin Efendi,Bakkalzâde 69
 Muhyiddin b.Mehmed b.Hüsâmed-
 din 52,58
 Muhyiddin Mehmed b.Hatib Ka-
 sim 63,72
 Muhyiddin Mehmed (Ebu'l-Mi'-
 mar) 33
 Muhyiddin Mehmed b.Ali b.Yu-
 suf Bâlî 52
 Muhyiddin Mehmed b.Nezir Mus-
 tafa Paşa 52
 Muhyiddin Mehmed Vefâî 45
 Muhyiddin Mehmed Şah ibn Ali
 ibn Yusuf Bâlî 33
 Muhyiddin Mehmed,Hasan Sam-
 sûnizâde 67
 Muîdî Mehmed Efendi 86
 Muîdzâde Mehmed Efendi 61,84
 Musa b.Mahmud (Kadızâde-i Rû-
 mî) 14
 Musa Çelebi 75
 Musallâ Medresesi (Esediyê
 Medresesi) 39
 Mustafa Efendi 58,84
 Mustafa Cenâbî Efendi 57
 Mustafa Hüsrevî,Hüsrevzâde 67
 Mustafa Rıza Efendi 50
 Muslihiddin Mustafa b.Yusuf 13
 Muslihiddin Mustafa (Hocazâde)
 16,18,40,51
 Muslihiddin Mustafa (Kızıl
 Katır) 17
 Muslihiddin Mustafa b.Halil 52
 Musul 4
 Murad I 9,34,36,40,42,43
 Murad II 14,16,46,51,54,55,58,
 59,62,66,75
 Murad III 89,98,99
 Murad Efendi 47

- Murâdiye Camii (Bursa) 59,62
 Murâdiye Camii (Edirne) 59
 Murâdiye Medresesi 24,59,60,
 62,83
 Mücellidoğlu Seydi Efendi 58
 Müeyyedzâde Abdurrahman Efen-
 di 97
 Müftî Ahmed Paşa 70
 Müftî Ahmed Paşa Medresesi 70
 Müftî Aşıkî İbrahim Efendizâ-
 de Sabit Efendi 56
 Müftüzâde Hacı Kâmil 47
- Nakkaş Ali Paşa 82,83
 Nakkaşzâde Mahmud ibn Osman 82
 Nakşibendiye 82
 Nasuh Bey Dâru'l-huffazı 8
 Nâzırzâde Ramazan Efendi 71
 Nefszâde Mustafa Efendi 73
 Nevbet 96
 Nilüfer çayı 68
 Nimetullah Efendi 81
 Nimetullah Medresesi 81
 Nimetullah, Rûşenizâde 54,61,
 63,80
 Nişabur 3,4
 Nizâmiye 4,6
 Nizâmü'l-Mülk 3,4,6
 Nureddin Zengî 4,8
 Nureddin Karasûyi 49
 en-Nûriye 8
 Nurullah Efendi 61
- Orhan Gazi 11,13,31,34
 Orhan Gazi Camii 13
 Orhan Gazi Medresesi 10,31
 Orhan Gazi Türbesi 13,32
 Oruç Bey 76
 Oruç Bey Medresesi 76
- Papas Ahmed Efendi 69
 Paşa Çelebi 65
 Paşa Çelebi ibn Zeyrek 33,65
 Hz.Peygamber (a.s.) 1,7
 Peykler Medresesi (Edirne) 17
 Pîr Ahmed 33
 Pîr Ahmed Çelebi 61
 Pîr Efendi 86
 Pîrizâde Mahmud Efendi 58
- Ramazan, Nâzırzâde 50
 Rey 4
 Rükneddin Efendi, Zeyrekzâde
 48,61
 Rükneddin b.Mehmed Zeyrek-
 zâde 52
- Sâdık Efendi 50
 Sâdeddin Konevi 12
 Sâdeddin Ömer Dâru'l-huffa-
 zı 8
 Sa'di Çelebi b.Şeyh Tâc Ah-
 med Efendi 61
 Sa'dullah İsa 52
 Sâhib Ata Dâru'l-huffazı 8
 Sahibiyye Medresesi 7
 Saint Ellie Manastırı 13,31
 es-Salâhiyye 4
 Salâhu'd-Din Eyyûbi 4
 Salih el-Esved 38
 Sarraf Muslihiddin Mustafa 69
 Sarrâfiye Medresesi 69
 Saruhânî Muslu Çelebi 39,80
 Sekban 92
 Selânik 29,78
 Seli II 47
 Selimzâde Camii 45
 Semerkant 15
 Sercâniye Medresesi (Lala
 Şahin Paşa Medresesi) 36
 Seyyid Abdullah İlâhizâde
 40,41
 Seyyid Alizâde Medresesi (Kö-
 se Ali Paşa Medresesi) 86
 Seyyid Mahmud Hüdâyî 45
 Seyyid Şerif Cürcânî 15
 Sıbyan Okulları 10
 Sırçalı Medrese 7
 Sivas 7,22
 Silifke 79
 Sinan Çelebi 69
 Sinan b.Mevlânâ Ali Çelebi 44
 Sinânüddin Yusuf 52,80
 Sinânüddin Yusuf Acemî 52,67
 Sinânüddin Yusuf (Köprücük-
 zâde) 50
 Sinânüddin Yusuf el-Yegânî
 43,44,49
 Softa 20,21
 Sofya 29
 Subaşı Eyne Bey 43
 Subaşı Eyne Bey Medresesi
 43,44,70

Suffa 1
Sultâniye Medresesi 7,12,14,
16,50,71,83
Sultan Mahmud (Bayezid II'nin
oğlu) 84
Suriye 6,7
Süfyan Efendi 80
Süleyman Çelebi,Şehzâde 41,43
Süleymâniye Camii 26
Süleyman Paşa Medresesi 10

Şah Mehmed Efendi 39
Şah Melek Medresesi 66
Şah Mehmed Yegânizâde 43
Şam 4,8,9,13,17,25
Şehzâde Medresesi 26
Şemseddin Ahmed 50,67,71
Şemseddin Ahmed b.Bedreddin 50
Şemseddin Ahmed b.Bedreddin
Mahmud 58
Şemseddin Ahmed el-Kostantını
49
Şemseddin Ahmed ibn Muslihiddin
(Muallimzâde) 33,54
Şemseddin Mehmed Efendi,İsrâ-
filzâde 85
Şeyh Bedreddin Mahmud 15
Şeyhî Çelebi 67
Şeyh Ekmelüddin Muhammed b.
Mahmud Bâbertî 46
Şeyh Emir Ali b.Emir Hasan 74
Şeyh Hamîdüddin Aksarâyî (So-
muncu Baba) 46
Şeyh İbn Ömer Medresesi 8
Şeyh Mehmed Efendi 72
Şeyh Sinan Efendi 63
Şeyh Şâzelî Muhyiddin Mehmed
Efendi 63
Şeyhülislâm Abdülkâdir Efen-
di 83
Şeyhülislâm Çivizâde Muhyid-
din Çelebi 45,63
Şeyhülislâm Hâmid Efendi 63,67
Şeyhülislâm Kadızâde Şemsed-
din Efendi 45
Şeyhülislâm Kadızâde Şemsed-
din Ahmed Efendi 63
Şeyhülislâm Kadri Efendi 61
Şeyhülislâm Ma'lul Emirzâde
Seyyid Mehmed Efendi 80
Şeyhülislâm Zekeriya Efen-
di 74

Taberistan 4
Tâceddin Efendi 86
Tâceddin İbrahim 33,52
Tâceddin İbrahim Hatipzâde 13
Tâceddin-i Kürdî 13
Taşköprülü Muslihiddin Musta-
fa b.Halil 40
Tire 62
Tokuz Mehmed Efendi 61
Turşucu Medresesi (Bıyık Mah-
mud Medresesi) 71,101
Tûs 4

Ulucami 14,39,44,47,48,56,70,
80,81
Uluğ Bey 15
Umur Bey 75
Umur Bey Medresesi 75

Üçşerefeli Medrese (Edirne)
14,17
Üsküdar 66
Üsküp 70

Vâiziyye Medresesi 47,48
Veliyüddinoğlu Ahmed Paşa
60,62,63
Veliyüddinoğlu Ahmed Paşa
Medresesi 62

Yakub b.Seydî Ali 49,52,74
YakupÇelebi 37
Yalvacılı Osman Efendi 74
Yavuz Sultan Selim 25
Yavuz Sultan Selim Medrese-
si 26
Yenişehir 36
Yeşil Cami 14,50,55,82
Yeşil Medrese (Sultâniye Med-
resesi) 51
Yeşil Türbe 50
Yıldırım Bayezid 9,14,37,40,
43,46,47,48,50,68,75,80
Yıldırım Camii 9,14,43,48
Yıldırım Medresesi 16,48
Yusuf Bâli Efendi 44,51

Zengiler 6
Zulle 1